

GUIDE

**Circulaire stad door middel
van educatieve circulaire
economiemethoden voor
sociale ondernemingen**

Erasmus+ Samenwerkingspartnerschap in volwasseneneducatie CIRC Circulaire Stad Door middel van educatieve circulaire economie Methoden voor sociale ondernemingen

**PROJECTCODE: 2023-1-SK01-KA220-ADU-000154640 DUUR:
01/09/2023 tot 31/08/2025**

Gefinancierd door de Europese Unie. De geuite meningen en standpunten zijn echter uitsluitend die van de auteur(s) en weerspiegelen niet noodzakelijkerwijs die van de Europese Unie of het Europees Uitvoerend Agentschap voor Onderwijs en Cultuur (EACEA). Noch de Europese Unie, noch het EACEA kan hiervoor verantwoordelijk worden gehouden.

Inhoud

Voorwoord	5
1. Sociaal ondernemen - een plek voor integratie, innovatie en veerkracht	6
LEERRESULTATEN	6
1.1 Proberen te begrijpen	7
1.2 Sociaal ondernemen – wat is dat?	9
1.3 Integratie, re-integratie, innovatie aan de hand van het voorbeeld van de koffiemok	10
1.4 Waarden in de praktijk - Sociale innovaties in sociale ondernemingen	13
1.5 Integratie en re-integratie in de context van sociale ondernemingen	14
1.5.1 Voorbeelden van sociale re-integratieactiviteiten	15
1.5.2 Voorbeelden van activiteiten voor beroepsreïntegratie	16
Gemeenschappelijke ruimtes	17
1.5 Uitdagingen bij het vervullen van sociale rollen	18
Individuele aanpak	18
1.7 De rol van sociale ondernemingen bij maatschappelijke en beroepsmatige re-integratie	19
SAMENVATTING	21
2. Het verbinden van de sociale en circulaire economie - Analyse van de partnerlanden	22
LEERRESULTATEN	23
2.1 Circulaire economie: alleen de aarde – en geen ‘B’-planeet	25
2.2 Sociale economie: een basis voor inclusieve groei	27
2.2.1 Voorbeelden van succesvolle initiatieven in de sociale economie	29
2.3 Circulaire economie: principes en praktijken	29
2.3.1 Kernprincipes van de circulaire economie	31
2.4 Circulaire/sociale economie in CYPRUS	33
2.4.1 Circulaire economie en sociale inclusie op Cyprus	34
2.5 Circulaire/sociale economie in DUITSLAND	34
2.5.1 CE in Berlijn - sociale ondernemingen vs. sociale ondernemingen	35
2.5.2 Sociale inclusie in Duitsland	35
2.5.3 Sociale ondernemingen in Duitsland	37
2.6 Circulaire/sociale economie in ITALIË	37
2.6.1 Circulaire economie en sociale inclusie in het bedrijfsleven	38
2.6.2 Circulaire economie en sociale inclusie achter ondernemerschap	39
2.7 Circulaire/sociale economie in POLEN	40
2.7.1 Sociale inclusie	41
2.7.2 Sociale ondernemingen in Polen	42
2.8 Circulaire/sociale economie in SLOWAKIJE	43
2.8.1 Circulaire economie in de bedrijfssector	44
Circulaire economie bij gemeentelijke en lokale overheden	44
2.8.2 Circulaire economie in de kennisinstellingen	45
2.8.3 Sociale ondernemingen in Slowakije	46
2.8.4 Organisatorische landschappen van de sociale economie in Slowakije	48
2.8.5 Inclusie van de Roma-bevolking	49
2.9 Circulaire/sociale economie in NEDERLAND	49
2.9.1 Circulaire economie in Nederland	51
2.9.2 Sociale ondernemingen in Nederland	51
2.10 Het verband tussen sociale en circulaire economie	52
SAMENVATTING	53
Referenties	

Inhoud

3. Circulaire/sociale economie = duurzame/veerkrachtige gemeenschap	55
LEERRESULTATEN	56
3.1 Inleiding	56
3.2 Waar komt de zorg voor duurzaamheid vandaan?	56
3.3 Lineaire en circulaire economie	59
3.4 Soorten duurzaamheid	62
3.5 Economische dimensie	63
3.6 Sociale dimensie	64
3.7 Sociaal ondernemerschap in de context van duurzaamheid en circulaire economie Referentie	64
	66
4. QUADRUPLE HELIX - Niemand heeft alles	67
LEERRESULTATEN	68
4.1 Het verband tussen sociale en circulaire economie	68
4.2 Sociaal-ecologisch systeemkader	68
4.3 Theoriekader voor sociaal kapitaal	70
4.4 Betrokkenheid en participatie van de gemeenschap	70
4.5 Drievoudige, viervoudige, vijfvoudige helix	71
4.6 Conclusies Referenties	72
	74
5. Op weg naar duurzaamheid en veerkracht	75
LEERRESULTATEN	76
5.1 Inleiding	76
5.2 De circulaire economie in formeel en niet-formeel onderwijs	78
5.3 CE in nationaal onderwijsbeleid en leerplannen	78
5.4 CE – een omstreden en nog steeds evoluerend concept De circulaire economie definiëren: een voorbeeldig Finland?	81
5.5 Circulaire economieonderwijs in de praktijk	85
5.6 Welke aanpak voor sociaal gemarginaliseerde volwassenen?	86
5.7 De sociale economie in formeel en niet-formeel onderwijs in Europa	87
5.7.1 Hoe wordt sociale economie tegenwoordig in Europa onderwezen?	89
5.7.2 Voorbeelden van sociaal-economisch onderwijs in Europa	91
5.8 De stand van zaken op het gebied van niet-formeel onderwijs voor de sociale economie in Europa	91
5.9 SE gaat verder - online tools om SE te leren	92
5.10 De toekomst van banen (rapport 2023)	93
5.11 Goed voor de planeet en goed voor werknemers. Welke vaardigheden heeft een werknemer nodig in de circulaire economie?	94
Referenties over het onderwijzen van circulaire economie	95
Referenties over sociale ondernemingen	97
	101
	102

VOORWOORD

De gepresenteerde gids beoogt de penetratie van de circulaire economie en sociale inzetbaarheid te presenteren op basis van de opkomende EU-agenda voor groene vaardigheden, met name voor laaggeschoolde, gehandicapte en gemarginaliseerde werknemers.

In 2021 presenteerde de Europese Commissie het Actieplan voor de Sociale Economie als een basisvisie voor het creëren van banen, een eerlijke en betaalbare vernieuwing van een duurzaam landschap voor het leven en een groene en digitale transformatie voor alle individuen. De sociale economie in Europa vertegenwoordigt 2,8 miljoen organisaties en entiteiten waarin meer dan 13 miljoen werknemers werken en waarde creëren, wat meer dan 6% van de Europese beroepsbevolking is. In 2019 veranderde het Wereld Economisch Forum (WEF) zijn ethische code na 50 jaar, als constitutionele setting voor deze wereldwijde bedrijfsorganisaties. Het lijkt misschien dat de verandering van één woord "aandeelhouder" (eigenaar van financiële activa) naar "stakeholder" (mededeelnemer aan het creëren van waarden) niet belangrijk is... De oprichter van het WEF, Klaus Schwab, gaf echter toe dat deze fundamentele verandering in de mentaliteit van wereldwijde zakenlieden komt dankzij het Greta Thunberg-effect.

Negen jaar zijn verstreken sinds de EU de richtlijn 'Closing the Loop' / COM (2015) 614, Brussel, 2 december 2015, goedkeurde, wat het startschot markeert van de beleidsrace om de lineaire economie geleidelijk af te schaffen en de circulaire economie als prioriteit voor alle sectorale beleidsmaatregelen te beschouwen. Sindsdien is de visie op de circulaire economie een wereldwijd verhaal geworden, en geen enkel land, geen enkel continent, geen enkele producent, geen enkele consument mag aan de kant blijven staan... kan de klimaatcrisis enerzijds en de verplichting om te handelen anderzijds niet langer ontlopen. Niemand kan de klimaatcrisis enerzijds en de verplichting om te handelen anderzijds ontlopen. Het hangt van ieder individu af of het enige mogelijke concept voor ons gemeenschappelijk voortbestaan een steeds groeiend aantal praktische uitvoerders zal hebben van zelfs de kleinste stappen en maatregelen ter bevordering van de circulaire economie.

De implementatie van zowel circulaire als sociale economie kan leiden tot het behoud van een fatsoenlijke leefomgeving voor werkenden. Zodat gemarginaliseerde, laaggeschoolde en medisch gehandicapte mensen – tot nu toe onzichtbare individuen – aan deze verandering kunnen deelnemen. De derde pijler van een succesvolle procedure is het beschikbaar stellen van kennis, vaardigheden en competenties aan het individu in overeenstemming met de Europese vaardighedenagenda voor duurzaam concurrentievermogen, sociale rechtvaardigheid en veerkracht.

De ecologische en digitale transformatie gaat in Europa gepaard met demografische trends die de manier waarop we leven, werken en communiceren veranderen. Omdat de sterkte van de sociale keten wordt bepaald door de zwakste schakels, moeten bijscholing en omscholing voor de "dubbele transitie" ook gericht zijn op sociaal achtergestelde mensen.

Het consortium CIRcular City presenteert zijn bijdrage aan deze "3-in-1"-innovatie met als doel de synergie van de crises waarmee Europa en de beschaving worden geconfronteerd, te weerspiegelen. De programmatische aandacht van de consortiumleden voor de thema's circulaire economie, sociale economie en werkplekonderwijs wil bijdragen aan de verspreiding van de kennis dat afval een achterhaald concept is, en aan de versnelling, efficiëntie en effectiviteit van het EU-structuurbeleid in de landen van het consortium en daarmee aan de pan-Europese en wereldwijde innovatiestroom.

De horizontale penetratie van hoogwaardige concepten van Europees sectoraal beleid kan leiden tot een resultaat dat begrijpelijk en acceptabel is voor het individu/de individuen op het niveau van EU-burgers. Zo kan het politieke concept van veerkracht uitgroeien tot een levendige gemeenschap en een geleefde praktijk van cohesie en duurzaamheid, gebouwd op een ecologisch, sociaal-economisch fundament.

LEERRESULTATEN

Het resultaat van het lezen van dit hoofdstuk is een verdiept en genuanceerd begrip van hoe sociale ondernemingen kunnen dienen als ware transformatieruimtes voor mensen die het risico lopen op uitsluiting – niet alleen in sociale en professionele zin, maar ook emotioneel, cultureel en ecologisch. De lezer krijgt inzicht in hoe de processen van integratie en re-integratie niet moeten worden begrepen als eenmalige handelingen om iemand opnieuw in het systeem te integreren, maar eerder als een langdurige begeleiding waarin individuen geleidelijk hun gevoel van handelingsbekwaamheid, identiteit en verbondenheid herwinnen. Ze leren de kracht van metaforen (zoals het verzamelen van koffiemokken of de kintsugi-methode) te herkennen bij het vormgeven van verhalen over diversiteit, herstel en hoop. Praktijkvoorbeelden van sociale innovatie geïmplementeerd door sociale ondernemingen laten zien hoe dergelijke initiatieven inspelen op de daadwerkelijke behoeften van mensen met levenservaringen van uitsluiting – waardoor ze niet alleen worden getransformeerd tot begunstigden, maar ook tot agenten van verandering.

Tegelijkertijd ontwikkelt de lezer het besef dat het vervullen van sociale en professionele rollen cruciaal is voor het heropbouwen van motivatie en identiteit. Nodig zijn, gezien worden en aanwezig zijn binnen een gemeenschap is vaak de aanleiding voor het re-integratietraject. Ze worden zich ook bewust van de uitdagingen die dit proces met zich meebrengt – stigmatisering, gebrek aan vertrouwen, communicatiebarrières en een laag zelfbeeld – maar leren ook hoe ze deze kunnen tegengaan door middel van geïndividualiseerde benaderingen, relatieopbouw en het creëren van omgevingen die geworteld zijn in respect, empathie en wederzijds begrip.

Dit alles wordt geplaatst binnen een bredere context van maatschappelijke en ecologische verantwoordelijkheid. De cursist begint de sociale onderneming niet alleen te zien als een werkplek of een welzijnsinterventie, maar als een ruimte waar circulaire economie niet slechts een technisch model voor afvalvermindering is, maar een ethische houding – een die mensen, hulpbronnen, relaties en de planeet waardeert. Dit leerproces beperkt zich daarom niet tot het begrijpen van tools, modellen of casestudies. Het gaat er ook om de doelgroep – mensen die het risico lopen uitgesloten te worden – te erkennen en te presenteren als actieve bijdragers en mede-creators binnen de circulaire economie. Hun ervaring, behoeften en mogelijkheden worden niet langer gezien als beperkingen, maar als activa die sociale en ecologische oplossingen kunnen informeren en verrijken.

Zo wordt de circulaire economie opnieuw gedefinieerd – niet alleen als doel, maar ook als methode. Een methode die ons leidt naar een rechtvaardigere, inclusievere en duurzamere samenleving.

Figuur 1: Wereldwijde eenheid en sociale inclusie door middel van gemeenschapsondersteuning

HOOFDSTUK

Sociale onderneming - een plek voor integratie, innovatie en veerkracht

1.1

Proberen te begrijpen

Sociale inclusie, uitsluiting, integratie en re-integratie zijn niet alleen technische termen die gebruikt worden in beleidsdocumenten of projectaanvragen – ze zijn centrale concepten geworden in de vormgeving van het moderne sociale verhaal in Polen in de 21e eeuw. Hun groeiende zichtbaarheid weerspiegelt de diepgaande transformaties die onze samenleving doormaakt – eerst op economisch vlak, vervolgens onvermijdelijk op sociaal, cultureel en, meer recent, milieu- en communicatiegebied. Deze termen zijn niet langer voorbehouden aan experts of ambtenaren; ze bepalen steeds meer hoe we denken over gemeenschap, solidariteit en verantwoordelijkheid in een veranderende wereld.

Ze verwijzen voornamelijk naar individuen en groepen die zich om uiteenlopende redenen aan de rand van de maatschappij bevinden: mensen met een beperking, langdurig werklozen, mensen die worstelen met verslaving, daklozen, ouderen en de zogenaamde werkende armen, wier inkomen onvoldoende is om te voorzien in de basisbehoeften, ondanks hun baan. Sinds het uitbreken van de oorlog in Oekraïne is deze groep uitgebreid met vluchtelingen, die voor de dubbele uitdaging staan van ontheemding en het opnieuw opbouwen van hun leven in een onbekende omgeving. Juist onder deze mensen komen veel medewerkers van sociale ondernemingen vandaan – individuen wier levensverhalen onderbroken paden omvatten, maar ook het potentieel voor vernieuwing en heruitvinding.

In de breedste zin van het woord kan sociale uitsluiting worden opgevat als het onvermogen - hetzij door gebrek aan toegang, kansen of systemische barrières - om deel te nemen aan en invloed uit te oefenen op de belangrijkste aspecten van het sociale, economische, politieke en culturele leven. Deze uitsluiting manifesteert zich op tastbare manieren: beperkte toegang tot onderwijs, onzekere arbeidsomstandigheden, gebrek aan adequate gezondheidszorg, culturele vervreemding en afwezigheid van besluitvormingsprocessen. Het tegenovergestelde van uitsluiting is niet simpelweg aanwezigheid, maar betekenisvolle participatie - wat wij definiëren als sociale inclusie en integratie. Dit zijn actieve processen die gericht zijn op het creëren van gelijke kansen voor alle leden van de samenleving, met name degenen die het risico lopen gemarginaliseerd te worden, om toegang te krijgen tot middelen en diensten onder dezelfde voorwaarden als anderen. Inclusie is geen gunst - het is een recht. En ware inclusie wist verschillen niet uit, maar creëert er ruimte voor, door bruggen te bouwen over diversiteit heen door middel van dialoog, samenwerking en wederzijds respect.

Deze visie op een inclusieve samenleving is geen abstract ideaal. Ze is verankerd in beleid en praktijk, met name op Europees niveau. De Europese Unie legt sterk de nadruk op de ontwikkeling en implementatie van strategieën die sociale inclusie bevorderen in alle lidstaten en in alle sectoren van het leven: onderwijs, werkgelegenheid, gezondheid, digitale toegang, cultuur, burgerparticipatie en, in toenemende mate, ecologische duurzaamheid. Deze strategische focus gaat gepaard met aanzienlijke financiële steun via EU-fondsen, die landen zoals Polen in staat stellen infrastructuur, diensten en innovaties te ontwikkelen die gericht zijn op het verminderen van uitsluiting.

Toegang tot deze middelen is echter niet vanzelfsprekend. Deze is afhankelijk van de creatie van adequate wettelijke kaders, implementatiemechanismen en institutionele bereidheid om Europese doelstellingen om te zetten in lokale actie. Dit vereist niet alleen politieke wil, maar ook het vermogen om de behoeften van degenen die systematisch zijn uitgesloten of onderbediend, te erkennen en erop in te spelen.

Belangrijk is dat de huidige Europese agenda de reikwijdte van inclusie uitbreidt naar opkomende wereldwijde uitdagingen – met name klimaatverandering en milieudegradatie. Sociale inclusie wordt steeds vaker besproken in de context van duurzaamheid en de circulaire economie, waarbij het doel niet alleen ecologische verantwoordelijkheid is, maar ook sociale rechtvaardigheid. Nieuwe programma's en financieringsstromen benadrukken dat klimaatactie hand in hand moet gaan met sociale rechtvaardigheid, zodat de groene transitie de bestaande ongelijkheden niet vergroot, maar nieuwe kansen biedt – met name voor degenen die zijn achtergebleven bij eerdere golven van economische transformatie.

Dit opent een nieuw hoofdstuk in de manier waarop we over inclusie denken: niet langer alleen in termen van traditionele welzijnsondersteuning, maar als onderdeel van een bredere visie waarin de principes van de circulaire economie – hergebruik, reparatie, regeneratie – niet alleen van toepassing zijn op materialen en hulpbronnen, maar op mensen, gemeenschappen en hele systemen. Inclusie wordt een multidimensionaal proces waarin individuen die ooit als "kapot" werden beschouwd, niet worden weggegooid, maar worden gereïntegreerd in het sociale en economische leven – sterker, wijzer en veerkrachtiger dan voorheen.

Een dergelijke aanpak is niet alleen goed voor het klimaat, maar levert ook een directe bijdrage aan de huishoudbudgetten van de meest kwetsbaren. Daarmee laten we zien dat duurzaamheid en solidariteit hand in hand kunnen en moeten gaan.

1.2

Sociaal ondernemen – wat is dat?

Een sociale onderneming is een onderscheidend en steeds belangrijker type bedrijf dat traditionele ondernemersstrategieën combineert met een duidelijke en weloverwogen maatschappelijke missie. In tegenstelling tot conventionele bedrijven, die zich primair richten op het genereren van winst voor eigenaren of aandeelhouders, stelt een sociale onderneming positieve maatschappelijke impact voorop. Hoewel ze weliswaar economische activiteiten ontplooit en streeft naar financiële duurzaamheid, wordt winst niet als doel op zich beschouwd, maar als middel om haar maatschappelijke doelstellingen te bereiken.

Het hoofddoel van een sociale onderneming is het aanpakken van dringende maatschappelijke uitdagingen - zoals werkloosheid, sociale uitsluiting, armoede of milieuvervuiling - door middel van innovatieve, duurzame en inclusieve benaderingen. Een van de belangrijkste taken is de professionele en sociale integratie van mensen met een achterstand op de arbeidsmarkt, waaronder mensen met een beperking, langdurig werklozen, migranten of anderen die te maken hebben met structurele belemmeringen voor werk. Op deze manier bevorderen sociale ondernemingen waardigheid, empowerment en actief burgerschap door zinvolle kansen te creëren voor deelname aan de samenleving en de economie.

Daarnaast promoten sociale ondernemingen waarden zoals maatschappelijk verantwoord ondernemen, democratisch bestuur, maatschappelijke betrokkenheid en solidariteit. Deze organisaties werken vaak met participatieve besluitvormingsprocessen, betrekken stakeholders bij de vormgeving van hun activiteiten en herinvesteren winsten in hun maatschappelijke missie of de ontwikkeling van de lokale gemeenschap in plaats van deze te verdelen onder aandeelhouders.

Sociale ondernemingen kunnen een breed scala aan rechtsvormen aannemen, afhankelijk van het land en het regelgevingskader. Veelvoorkomende rechtsvormen zijn vennootschappen met beperkte aansprakelijkheid (bv's) met een sociaal clause, verenigingen, stichtingen en sociale coöperaties. Wat hen verenigt, is niet hun structuur, maar hun gedeelde toewijding om bedrijfsmethoden te combineren met doelstellingen van algemeen belang.

Hun werkterreinen zijn eveneens divers en variëren van onderwijs en beroepsopleiding, sociale en gezondheidsdiensten, culturele en creatieve industrieën en milieubescherming tot circulaire economie, voedseldistributie en lokale ontwikkelingsinitiatieven. Veel sociale ondernemingen zijn ook actief betrokken bij het aanbieden van werkgelegenheid en ondersteunende diensten op maat voor mensen die het risico lopen uitgesloten te worden. Ze gebruiken hun economische activiteiten als platform voor training, empowerment en geleidelijke re-integratie in de open arbeidsmarkt.

Uiteindelijk laten sociale ondernemingen zien dat zakendoen en goeddoen elkaar niet uitsluiten. Door zowel economische als sociale waarde na te streven, dragen ze bij aan de opbouw van meer inclusieve, veerkrachtige en duurzame gemeenschappen.

1.3

Integratie, re-integratie, innovatie aan de hand van het voorbeeld van de koffiemok

Integratie versus de koffiemok

Stel je een verzameling koffiemokken voor, elk met een unieke vorm, ontwerp en kleur, die de diversiteit van mensen in de samenleving vertegenwoordigen: hun achtergronden, levensverhalen, vaardigheden en ervaringen. In eerste instantie staan deze mokken los van elkaar, elk op zijn eigen plek, en vormen ze geen samenhangend geheel.

Het proces van sociale en professionele integratie begint wanneer we besluiten om deze diverse mokken te combineren tot één samenhangende collectie. Dit is geen proces dat onmiddellijk plaatsvindt, maar vereist het begrijpen en waarderen van de uniciteit van elke mok.

De eerste stap is om de mokken op een gemeenschappelijke plank te zetten. Hoewel ze nog steeds allemaal verschillend zijn, beginnen ze deel uit te maken van een groter geheel. Deze symbolische actie benadrukt dat iedereen, ondanks individuele verschillen, zijn plek in de samenleving kan vinden en kan bijdragen aan het algemeen belang.

Vervolgens voegen we verbindende elementen toe aan de collectie – bijvoorbeeld gedeelde onderzetters of een speciale plek in de keuken waar elke mok zijn eigen gebruik heeft. Zo wordt elke mok, ongeacht zijn unieke karakter, onderdeel van een dagelijks ritueel, wat de onderlinge relaties en integratie bevordert. Schoteltjes kunnen gedeelde waarden of doelen symboliseren die mensen ondanks hun verschillen samenbrengen.

We gebruiken deze mokken immers elke dag, ongeacht de gelegenheid – of het nu gaat om koffie in de ochtend, thee in de middag of een drankje in de avond. Elke mokken die we gebruiken, herinneren ons aan de kracht van diversiteit en de rijkdom die inclusie met zich meebrengt. Het laat zien dat iedereen, ondanks diversiteit, kan bijdragen aan de maatschappij en het werk, en zo de gemeenschap kan versterken.

Het integratieproces, zoals het creëren van deze mokkencollectie, vergt tijd, begrip en geduld. Maar het uiteindelijke resultaat is een samenleving die haar diversiteit viert en erkent dat ieder van ons – ongeacht onze 'vorm' en 'ontwerp' – er iets waardevols aan bijdraagt.

Re-integratie versus de koffiemok

Stel je een koffiemok voor die op een dag viel en barstte. In plaats van de mok weg te gooien, werd besloten hem te repareren met behulp van de traditionele Japanse methode "kintsugi", waarbij de gebroken delen aan elkaar worden geplakt met goud of zilver, en soms edelstenen. Op deze manier worden de barsten niet verborgen, maar benadrukt de methode elke scheur, waardoor de mok nog mooier en unieker wordt dan hij al was.

In de context van maatschappelijke en arbeidsre-integratie symboliseert deze gerepareerde mok het proces waarbij iemand die zijn of haar plek in de maatschappij of op de arbeidsmarkt is kwijtgeraakt door diverse levensproblemen (zoals verslaving, criminaliteit, langdurige werkloosheid of psychische aandoeningen), een kans krijgt op een nieuwe start. Het re-integratieproces gaat niet om het verbergen van de 'scheurtjes' in iemands cv, maar om het waarderen en gebruiken van deze ervaringen als waardevolle lessen die een unieke waarde kunnen toevoegen aan iemands professionele en sociale leven.

Elke gouden lijn op de beker staat voor de moeilijkheden die de persoon heeft doorgemaakt, maar ook voor de hulp die hij of zij heeft ontvangen op zijn of haar herstelpad – van de steun van familie en vrienden tot de hulp van professionele counselors en therapeuten, en de re-integratieprogramma's van ngo's en overheidsinstellingen. Al deze elementen werken samen om een nieuwe, sterkere structuur te creëren in het leven van de gereïntegreerde persoon, die nu klaar is om weer een belangrijke rol in de maatschappij te spelen.

Net als een mok die door de goudkleurige barsten een uniek kunstwerk is geworden, kunnen gereïntegreerde personen hun ervaringen omzetten in waardevolle hulpbronnen die hun professionele en sociale leven verrijken en een bron van inspiratie vormen voor anderen.

Innovatie versus de koffiemok

Innovatie versus de koffiemok

Laten we, aan de hand van de analogie van verschillende koffiemokken, eens kijken hoe deze afbeelding innovatieprocessen in sociale ondernemingen kan illustreren.

Innovatieproces met een gebarsten mok als voorbeeld.

Denk aan een mok die gerepareerd is met behulp van de kintsugi-methode, waarbij elke barst met goud werd gemarkeerd, waardoor deze uniek en waardevoller werd. In de context van sociale ondernemingen symboliseert deze mok een innovatieve aanpak voor het oplossen van maatschappelijke problemen. In plaats van sociale "barsten" (zoals dakloosheid, werkloosheid, sociaal isolement, handicap, enz.) te negeren of te verbergen, pakken sociale ondernemingen deze actief aan met behulp van innovatieve methoden. Net als goud in kintsugi brengen ze waardevolle veranderingen aan die het probleem niet alleen "oplossen", maar het ook transformeren tot iets dat de gemeenschap verrijkt. Deze aanpak vereist creativiteit, openheid voor nieuwe oplossingen en de bereidheid om te experimenteren.

Het innovatieproces aan de hand van het voorbeeld van verschillende mokken.

De diverse mokken die in één collectie zijn geïntegreerd, illustreren op hun beurt hoe sociale ondernemingen diversiteit gebruiken om te innoveren. In zo'n onderneming wordt diversiteit in gedachten, ervaringen en perspectieven gewaardeerd en gebruikt als bron van innovatie. De integratie van verschillende mokken in één collectie kan symbool staan voor de vorming van interdisciplinaire teams in sociale ondernemingen, waarbij elk lid, net als elke mok, een unieke bijdrage levert.

Innovatie ontstaat vaak door het combineren van verschillende perspectieven en vaardigheden die op het eerste gezicht onverenigbaar lijken. Sociale ondernemingen kunnen, door mensen met verschillende achtergronden samen te brengen, unieke oplossingen genereren voor lastige maatschappelijke problemen. Net zoals gedeelde bekerhouders gedeelde waarden en doelen kunnen symboliseren, integreren gezamenlijke projecten en initiatieven in sociale ondernemingen diverse talenten en ideeën ten behoeve van het algemeen belang.

Dus ...

In beide gevallen zijn innovatieprocessen binnen sociale ondernemingen gebaseerd op het herkennen en benutten van unieke 'breuken' en diversiteit. Net als bij het repareren van een mok met de kintsugi-methode of het creëren van een verzameling van diverse mokken, is de sleutel tot innovatie het zien van uitdagingen en verschillen als kansen om nieuwe, waardevolle oplossingen te creëren die niet alleen problemen oplossen, maar ook de gemeenschap verrijken. Sociale ondernemingen zijn, dankzij hun missie en waarden, bij uitstek geschikt om dergelijke innovatieprocessen te leiden.

Figuur 2: Samenwerking en creatieve actie van jongeren in sociaal ondernemerschap

1.4

Waarden in de praktijk - Sociale innovaties in sociale ondernemingen

Sociale innovaties beginnen niet altijd met grote ideeën. Soms beginnen ze met iets simpels als een niet bij elkaar passende mok. In een sociale onderneming, waar gemeenschap en doel samenkomen en bedrijven sociale verandering dienen, kan zelfs het kleinste element een symbool van transformatie worden.

Dit is de essentie van het nastreven van waarden: wat de maatschappij vaak als gebroken beschouwt – mensen die van de arbeidsmarkt zijn uitgesloten, mensen die te maken hebben met dakloosheid, een beperking, verslaving of eenzaamheid – niet alleen 'repareren', maar ze ook weer in het sociale weefsel integreren op manieren die het geheel sterker maken. Net als de Japanse kunst van kintsugi, waarbij gebarsten aardewerk met goud wordt gerepareerd, omarmen sociale ondernemingen imperfecties en transformeren ze tot iets uniek waardevols.

Innovatie komt hier niet voort uit glimmende directiekamers, maar uit de bereidheid om te proberen, om te betrekken, om te luisteren. In de praktijk kan dit eruit zien als het samenstellen van een team van mensen met zeer uiteenlopende achtergronden en ervaringen – elk met zijn eigen 'vorm' en 'patroon' – en hen uitnodigen om samen oplossingen te creëren. Deze ondernemingen floreren niet ondanks, maar juist dankzij hun diversiteit.

Gedeelde tafels, gedeelde doelen, gedeelde waarden – hier ontstaan ideeën. Net zoals een set eclectische mokken een gekoesterde verzameling kan worden, bouwen sociale ondernemingen iets groters door de waarde van elke bijdrage te erkennen. Samenwerking, experimenten en vertrouwen geven ruimte aan onverwachte ideeën om wortel te schieten.

Sociale innovatie in deze ruimtes is geen product; het is een proces. Het is de dagelijkse inzet om de waarden te omarmen – ze te leven, toe te passen en systemen die uitsluiten te transformeren tot ruimtes die van iedereen zijn.

Figuur 3: Maatschappelijke inclusie en integratie bij het opbouwen van duurzame samenlevingen

1,5

Integratie en re-integratie in de context van sociale ondernemingen

Maatschappelijke integratie en re-integratie in de context van sociale ondernemingen hebben betrekking op de processen van het herstellen of opbouwen van cohesie tussen individuen en de samenleving. Elk van deze processen heeft zijn eigen specifieke doelen, methoden en dynamiek. Laten we de verschillen en overeenkomsten eens nader bekijken.

Integratie - Sociale integratie in sociale ondernemingen verwijst naar het proces van integratie van mensen uit verschillende sociale groepen (bijv. etnische minderheden, mensen met een beperking, mensen in crisissituaties of dakloosheid) in de samenleving, zodat ze volledig kunnen deelnemen aan het sociale, professionele en culturele leven. Het doel van integratie is het creëren van een open en diverse omgeving die gelijke kansen, acceptatie van diversiteit en wederzijds respect bevordert. Sociale ondernemingen ondersteunen dit proces door banen te creëren die aansluiten bij diverse behoeften, educatieve en culturele activiteiten te organiseren die diversiteit bevorderen, en door te werken aan het verminderen van sociale en economische barrières.

Re-integratie - Maatschappelijke en beroepsmatige re-integratie richt zich op het herstel van het maatschappelijk functioneren van mensen die om verschillende redenen zijn uitgesloten of gedistantieerd (bijv. ex-gedetineerden, verslaafden, langdurig werklozen, mensen met een beperking). Het doel van re-integratie is niet alleen het bieden van werk, maar ook het ondersteunen bij het oplossen van persoonlijke problemen, het helpen opbouwen van sociale relaties en het bevorderen van een gezonde levensstijl en onafhankelijkheid. Sociale ondernemingen spelen een sleutelrol in het re-integratieproces en bieden niet alleen werkgelegenheid, maar ook training, mentoring, psychologische ondersteuning en hulp bij beroepsmatige re-integratie. Terwijl sociale re-integratie zich richt op sociale, culturele en psychologische aspecten, richt beroepsmatige re-integratie zich op arbeidsvoorbereiding en professionele ontwikkeling.

Hoe beïnvloedt de herontwikkeling van sociale rollen iemands re-integratie?

Zelfvertrouwen en identiteit vergroten - het vervullen van sociale rollen kan mensen in het re-integratieproces helpen hun zelfrespect en identiteit te herbouwen. Het vervullen van de verwachtingen van een rol kan bijdragen aan een beter gevoel van welzijn en meer zelfvertrouwen.

Meer sociale activiteit: deelnemen aan de maatschappij en verschillende sociale rollen vervullen motiveert mensen om actiever te zijn en deel te nemen aan verschillende activiteiten. Dit kan op zijn beurt leiden tot betere relaties en ondersteunende netwerken.

Verbeterde integratie in de samenleving - het vervullen van sociale rollen bevordert de integratie in de rest van de samenleving, omdat de persoon zich een waardevol lid van de maatschappij voelt. Door dit proces zijn gereïntegreerde personen beter in staat sociale normen en waarden te begrijpen en te accepteren.

Ontwikkeling van sociale competentie: tijdens het vervullen van verschillende sociale rollen leren mensen nieuwe vaardigheden, zoals communicatie, samenwerking en conflictbemiddeling. Deze vaardigheden zijn belangrijk in zowel het dagelijks leven als in het beroepsleven.

1.5.1

Voorbeelden van sociale re-integratieactiviteiten

Maatschappelijke re-integratie

Het vervullen van sociale rollen is een essentieel onderdeel van het proces van sociale re-integratie. In de context van dit proces kan een sociale rol worden gedefinieerd als een reeks verwachtingen, normen en gedragingen die de maatschappij aan een persoon toekent op basis van zijn of haar sociale positie of status. Sociale re-integratie gaat dus niet alleen over het helpen van kansarme mensen bij het vinden van werk of het verbeteren van hun levensomstandigheden, maar ook over het herstellen of opbouwen van hun rol in de maatschappij. Dit betekent dat re-integratie aspecten omvat zoals het vermogen om sociale relaties aan te gaan en te onderhouden, deelname aan het sociale leven en actieve deelname aan verschillende sferen van het maatschappelijk leven.

Mentoringprogramma's - het koppelen van gereïntegreerde personen aan mentoren die hun levens-, werk- en sociale ervaringen kunnen delen. Mentoring kan helpen bij het ontwikkelen van sociale en professionele vaardigheden en het opbouwen van een ondersteunend netwerk. Voorbeelden hiervan zijn programma's voor ex-gedetineerden die hen helpen zich aan te passen aan het leven buiten de gevangenis door relaties op te bouwen, hen te ondersteunen bij het vinden van werk en het omgaan met dagelijkse uitdagingen.

Workshops en trainingen over levensvaardigheden - het organiseren van workshops die belangrijke levensvaardigheden aanleren, zoals financieel management, conflictbemiddeling, communicatietechnieken en het opbouwen van interpersoonlijke relaties. Deze vaardigheden zijn essentieel voor het succesvol vervullen van sociale rollen en integratie in de maatschappij.

Educatieve programma's voor het publiek - implementatie van informatie- en educatiecampagnes gericht op het publiek om stigmatisering te verminderen en meer openheid en acceptatie van gereïntegreerde mensen te creëren. Het verbeteren van het publieke bewustzijn kan bijdragen aan een gemakkelijkere acceptatie en integratie van deze mensen.

Ruimte creëren voor sociale interactie - het organiseren van sociale evenementen en bijeenkomsten van ondersteuningsgroepen die gereïntegreerde mensen in staat stellen een sociaal netwerk op te bouwen en deel te nemen aan het sociale leven. Denk bijvoorbeeld aan een hobbyclub, ondersteuningsgroepen voor mensen in vergelijkbare situaties of sociale initiatieven om vrijwilligerswerk te promoten.

Sociale re-integratie is een complex en multidimensionaal proces. Sociale re-integratie gaat niet over het 'passen van mensen in de norm'. Integendeel – het gaat over het bouwen aan een wereld waarin diverse ervaringen geen obstakels zijn, maar bronnen van kracht. Het gaat over een gemeenschap die de persoon niet alleen ziet, maar hem of haar ook de mogelijkheid geeft om de realiteit te creëren. En dat is precies wat we bedoelen met het doen van de waarden.

Hoe beïnvloedt het vervullen van maatschappelijke rollen de re-integratie?

Versterking van zelfvertrouwen en identiteit. Het vervullen van sociale rollen kan mensen in het re-integratieproces helpen hun zelfvertrouwen en identiteit te herbouwen. Het vervullen van de verwachtingen van een rol kan bijdragen aan een beter gevoel van welzijn en meer zelfvertrouwen.

Meer sociale activiteit. Deelname aan de maatschappij en het vervullen van verschillende sociale rollen motiveert mensen om actiever te zijn en deel te nemen aan diverse activiteiten, wat op zijn beurt kan leiden tot betere relaties en ondersteunende netwerken.

Verbeterde integratie in de samenleving. Het vervullen van sociale rollen vergemakkelijkt de integratie in de rest van de samenleving, omdat de persoon zich een waardevol lid van de maatschappij voelt. Door dit proces zijn gereïntegreerde personen beter in staat sociale normen en waarden te begrijpen en te accepteren.

Ontwikkeling van sociale competentie. Tijdens het vervullen van verschillende sociale rollen leren mensen nieuwe vaardigheden, zoals communicatie, samenwerking en conflictbemiddeling, die belangrijk zijn in zowel het dagelijks als professioneel leven.

1.5.2

Voorbeelden van activiteiten voor beroepsreïntegratie

Beroepsreïntegratie

Beroepsreïntegratie richt zich op aspecten die verband houden met werk en beroep, met als doel mensen voor te bereiden op actieve deelname aan de arbeidsmarkt en hen te ondersteunen in hun professionele ontwikkeling. Het is een proces dat met name belangrijk is voor mensen die om verschillende redenen (bijv. arbeidsongeschiktheid, langdurige afwezigheid van het werk, verandering van werksector) ondersteuning nodig hebben bij hun terugkeer naar of toetreding tot de arbeidsmarkt. Beroepsreïntegratie omvat een scala aan activiteiten die niet alleen gericht zijn op het verwerven of opfrissen van kwalificaties en vaardigheden, maar ook op aanpassing aan veranderende omstandigheden en beroepsvereisten.

Workshops en beroepsopleidingen - Deze trainingen kunnen gericht zijn op specifieke professionele vaardigheden. Denk bijvoorbeeld aan kookcursussen voor koks die zich willen specialiseren in een bepaald type keuken, programmeercursussen voor mensen die in de IT willen werken of trainingen in klantenservice voor mensen die in de detailhandel of dienstverlening werken.

Certificerings- en licentieprogramma's zorgen ervoor dat mensen officiële licenties kunnen verkrijgen voor bepaalde beroepen, wat vooral belangrijk is bij gereguleerde beroepen.

Stages en leerwerktrajecten bieden mensen de mogelijkheid om praktijkervaring op te doen in een echte werkomgeving, wat van onschatbare waarde is voor zowel mensen die aan het begin van hun carrière staan als voor mensen die van sector veranderen of na een lange pauze terugkeren op de arbeidsmarkt.

Loopbaanbegeleiding en coaching: individuele sessies met een loopbaanbegeleider of coach kunnen u helpen bij het identificeren van uw carrièredoelen, het ontwikkelen van strategieën om deze te bereiken en het omgaan met werkgerelateerde uitdagingen.

Zachte training en ontwikkeling van sociale vaardigheden: vaardigheden zoals communicatie, teamwerk, timemanagement en stressmanagement zijn in veel beroepen essentieel en kunnen een aanzienlijke invloed hebben op het succes van een carrière.

Ondersteuning bij het starten van een eigen bedrijf: als u een eigen bedrijf wilt starten, kan arbeidsre-integratie ook bedrijfsadvies, hulp bij het ontwikkelen van een bedrijfsplan of ondersteuning bij het verkrijgen van financiering omvatten.

Hoe beïnvloedt de vervulling van maatschappelijke rollen de re-integratie in het arbeidsproces?

Het vervullen van maatschappelijke rollen heeft een aanzienlijke impact op de re-integratie in het arbeidsproces, aangezien dit proces niet alleen draait om het verwerven van specifieke vaardigheden of beroepskwalificaties. Het gaat net zo goed om integratie in de werkomgeving, aanpassing aan de normen en cultuur, en het opbouwen van een positieve professionele identiteit.

Het opbouwen van een ondersteunend netwerk (netwerken, peer support). Actieve deelname aan de community stelt je in staat een netwerk van professionele contacten op te bouwen, wat cruciaal is bij het zoeken naar een baan, vooral in sectoren waar referenties en kennissen belangrijk zijn. Samenwerking en het delen van ervaringen met anderen in vergelijkbare professionele situaties kan helpen om uitdagingen te overwinnen en je te motiveren om je verder te ontwikkelen.

Sociale vaardigheden ontwikkelen. Effectieve communicatie is essentieel in elk beroep. Door verschillende sociale rollen te vervullen, kun je communicatieve vaardigheden in verschillende contexten oefenen en ontwikkelen. Veel beroepen vereisen teamwork. Sociale interactie leert onderhandelen, empathie en het ontwikkelen van gezamenlijke probleemoplossingsstrategieën.

Versterking van zelfvertrouwen en professionele identiteit. Actief lid zijn van een gemeenschap kan iemands gevoel van verbondenheid en waarde vergroten, wat essentieel is voor het behoud van motivatie en professionele betrokkenheid. Het vervullen van verschillende sociale rollen helpt iemands professionele identiteit vorm te geven, waardoor het gemakkelijker wordt om iemands eigen talenten en voorkeuren in de context van een carrière te begrijpen.

Aanpassen aan veranderende professionele omstandigheden. De veranderende arbeidsmarkt vereist dat werknemers zich aanpassen aan nieuwe omstandigheden. Ervaringen uit diverse maatschappelijke rollen leren flexibiliteit en helpen bij het ontwikkelen van stressbestendigheid. Deelname aan verschillende sociale groepen kan creatief en innovatief denken stimuleren, wat door werkgevers wordt gewaardeerd, vooral in snelgroeiende sectoren.

Toenemende professionele activiteit. Het vervullen van sociale rollen en deelname aan het gemeenschapsleven kan de motivatie vergroten om actief naar werk te zoeken en zich verder professioneel te ontwikkelen. Informeel leren door middel van sociale activiteiten kan bijdragen aan de ontwikkeling van professionele competentie en het verwerven van nieuwe vaardigheden en kennis vergemakkelijken.

Gemeenschappelijke ruimtes

Hoewel maatschappelijke integratie en re-integratie verschillende doelen en doelgroepen hebben, bestaan er wel degelijk overlappende aspecten.

1. Beide strategieën gebruiken werkgelegenheid als sleutelement om integratie en re-integratie te ondersteunen, en bieden kansen om vaardigheden te ontwikkelen en een gevoel van eigenwaarde op te bouwen.
2. Bij zowel integratie als re-integratie zijn maatschappelijke ondersteuning en educatie belangrijk. Deze zijn gericht op het opbouwen van sociale vaardigheden, het vermogen om in de maatschappij te leven en het bevorderen van wederzijds begrip en respect.
3. Sociale ondernemingen werken in beide processen aan het creëren van een omgeving die openstaat voor diversiteit en gelijkheid bevordert, waarbij discriminatie en stereotypering worden bestreden.

Maatschappelijke integratie en re-integratie in sociale ondernemingen kunnen verschillen in reikwijdte en methoden, maar ze delen een gemeenschappelijk doel: het creëren van een samenleving waarin iedereen gelijke kansen heeft om volledig en actief deel te nemen. Deze ondernemingen spelen een sleutelrol in het bereiken van dit doel door middel van hun initiatieven en programma's, waarbij ze zowel individuele als sociale behoeften aanpakken.

1.6

Uitdagingen bij het vervullen van maatschappelijke rollen

Uitdagingen bij het vervullen van maatschappelijke rollen in het kader van re-integratie in het arbeidsproces kunnen complex zijn en afhangen van vele factoren, zoals de redenen die de noodzaak tot re-integratie hebben ingegeven en de omstandigheden van het individu. Stigmatisering en gebrek aan acceptatie door potentiële werkgevers en collega's kunnen het moeilijk maken om professionele en sociale relaties op te bouwen, vooral voor mensen die na een lange onderbreking vanwege ziekte, een handicap of detentie terugkeren naar hun werk.

Technologische en organisatorische veranderingen op de werkvloer kunnen lastig zijn om bij te benen en vereisen tijd en ondersteuning, vooral voor mensen die al lange tijd niet meer op de arbeidsmarkt zijn. Langdurige afwezigheid kan ook leiden tot een lager zelfvertrouwen en een lager professioneel zelfbeeld. Bovendien zijn problemen met het ontwikkelen of oprispen van soft skills, zoals communicatie of samenwerking, essentieel voor effectief functioneren in een team.

Een verandering van beroep of sector kan een transformatie van de professionele identiteit vereisen, wat te maken heeft met het herontdekken van iemands rol in de werkomgeving en de professionele gemeenschap. Bovendien kunnen gereïntegreerde personen te maken krijgen met communicatiebarrières, vooral wanneer ze langere tijd niet op de arbeidsmarkt of in de maatschappij hebben gewerkt.

Het aanpassen van professionele verwachtingen aan de realiteit kan tijd kosten en een bron van frustratie zijn. Bovendien kan de toegang tot trainingen, workshops of ontwikkelingsprogramma's beperkt zijn vanwege kosten, locatie of andere belemmeringen, waardoor het moeilijk is om de benodigde vaardigheden en kwalificaties te verwerven.

Deze uitdagingen vereisen de steun van diverse actoren, waaronder werkgevers, overheidsinstellingen, ngo's en sociale ondersteuningsnetwerken. Het succesvol overwinnen van deze barrières kan niet alleen de re-integratie in het beroepsleven bevorderen, maar ook bijdragen aan het succes van de beroepsopleiding en de persoonlijke ontwikkeling van individuen in het re-integratieproces op de lange termijn.

Daarom is het zo belangrijk dat het re-integratieproces wordt ondersteund door passende strategieën en activiteiten om deze uitdagingen het hoofd te bieden. Voorbeelden hiervan zijn mentorprogramma's, psychologische ondersteuning, educatieve activiteiten gericht op het publiek en het creëren van ruimtes voor veilige en accepterende sociale interactie.

Sociale ondernemingen spelen een belangrijke rol in het proces van maatschappelijke re-integratie. Ze creëren niet alleen banen, maar bevorderen ook de sociale inclusie, bouwen positieve relaties op en buiten de werkvloer op en ondersteunen de persoonlijke en professionele ontwikkeling van kansarme mensen.

Individuele aanpak

Het uitgangspunt voor het plannen van re-integratieactiviteiten is een grondige diagnose van iemands situatie. Dit omvat het begrijpen van zijn of haar behoeften, uitdagingen en mogelijkheden. Deze diagnose moet holistisch worden uitgevoerd, rekening houdend met verschillende aspecten van iemands leven, zoals fysieke en mentale gezondheid, gezinssituatie, opleiding, werk, evenals interesses en passies.

Elk van deze gebieden kan specifieke ondersteuning en interventie vereisen, wat het belang van een geïndividualiseerde aanpak in het sociale re-integratieproces onderstreept. Sociale ondernemingen die in deze context actief zijn, kunnen een sleutelrol spelen door niet alleen banen te creëren, maar ook ondersteuning te bieden bij persoonlijke ontwikkeling, het verwerven van nieuwe vaardigheden en het aanpassen aan het leven in een nieuwe omgeving.

1.7

De rol van sociale ondernemingen bij maatschappelijke en beroepsmatige re-integratie

Sociale ondernemingen opereren volgens marktprincipes en streven tegelijkertijd sociale doelen na. Hun missie is niet alleen winst maken, maar vooral bijdragen aan het oplossen van maatschappelijke problemen. In het geval van beroeps- en sociale re-integratie vormen deze ondernemingen een platform dat kansarme mensen in staat stelt om te starten of terug te keren naar de arbeidsmarkt. Door banen te creëren die zijn afgestemd op de behoeften en capaciteiten van deze mensen, bieden sociale ondernemingen niet alleen werkgelegenheid, maar ook een scala aan activiteiten die hun persoonlijke en professionele ontwikkeling ondersteunen.

Sociale ondernemingen hebben een uniek vermogen om de sociale en professionele re-integratie van mensen aan de rand van de samenleving te ondersteunen. Door aangepaste banen, beroepsopleidingen en psychologische ondersteuning aan te bieden, openen deze organisaties de weg naar werk voor werklozen, mensen met een beperking, migranten, verslaafden, daklozen, ouderen of werkende armen. Deze activiteiten komen niet alleen rechtstreeks ten goede aan de betrokkenen, maar hebben ook een positieve impact op de lokale economie en gemeenschappen, en bevorderen gelijkheid, integratie en sociale cohesie.

Voordelen van re-integratie

Beroeps- en maatschappelijke re-integratie komt niet alleen de direct betrokkenen ten goede, maar ook de samenleving als geheel. Mensen die van dergelijke ondersteuning hebben geprofiteerd, worden vaak actieve en productieve leden van de samenleving, wat bijdraagt aan het verminderen van sociale uitsluiting, het verlagen van de sociale lasten en het creëren van een inclusievere samenleving. Sociale ondernemingen spelen door hun re-integratieactiviteiten daarom een belangrijke rol bij het creëren van een opener, begripvoller en meer ondersteunende gemeenschap voor al haar leden, met name voor kansarme mensen.

Sociale ondernemingen als motor van maatschappelijke verandering

Moderne samenlevingen worden geconfronteerd met vele uitdagingen, zoals economische ongelijkheid, sociale uitsluiting, klimaatverandering en snelle verstedelijking. Gezien deze problemen blijken traditionele interventiemethoden vaak onvoldoende of ineffectief. Sociale ondernemingen ontstaan als antwoord op deze uitdagingen en introduceren innovatieve oplossingen die economisch potentieel combineren met maatschappelijke doelen. Deze organisaties opereren op het snijvlak van de publieke, private en sociale sector en laten zien hoe maatschappelijke intenties kunnen worden omgezet in duurzame bedrijfsactiviteiten. Sociale ondernemingen zijn tevens platforms voor het bevorderen van sociale innovatie en bieden creatieve oplossingen voor complexe maatschappelijke problemen. Door te experimenteren met nieuwe bedrijfsmodellen, producten of diensten dragen deze organisaties bij aan de ontwikkeling van innovatieve benaderingen die door anderen kunnen worden opgeschaald en aangepast, waardoor de effectiviteit van sociale interventies op grotere schaal wordt versterkt.

De innovatie van sociale ondernemingen beperkt zich niet tot de introductie van nieuwe producten of diensten. Hun ware innovatie schuilt in hun aanpak van het oplossen van maatschappelijke problemen, die vaak een alomvattende en multidimensionale aanpak vereisen. Sociale ondernemingen onderzoeken nieuwe bedrijfsmodellen die economisch duurzaam zijn en tegelijkertijd de maatschappelijke voordelen maximaliseren. Deze aanpak creëert duurzame en schaalbare oplossingen voor lokale en wereldwijde gemeenschappen.

Het bevorderen van sociale innovatie

Sociale ondernemingen zijn ook pioniers in het bevorderen van sociale innovatie en creëren oplossingen die in verschillende contexten kunnen worden aangepast en gerepliceerd. Hun activiteiten overstijgen vaak de grenzen van traditioneel ondernemen, door lokale gemeenschappen te betrekken en samen te werken met ngo's, de overheid en andere bedrijven. Deze holistische benadering van innovatie bevordert de ontwikkeling van ecosystemen waarin samenwerking en kennisdeling leiden tot duurzame sociale en economische ontwikkeling.

De toekomst en uitdagingen

Hoewel sociale ondernemingen een aanzienlijk potentieel hebben om maatschappelijke problemen aan te pakken, kent hun ontwikkeling ook uitdagingen. Het verkrijgen van financiering, het opschalen van activiteiten, het meten van maatschappelijke impact en het behouden van een evenwicht tussen economische en sociale doelen zijn slechts enkele van de obstakels die hun potentieel kunnen belemmeren. Het aanpakken van deze uitdagingen vereist geïntegreerde strategieën, waaronder beleidsondersteuning, het ontwikkelen van financiële infrastructuur en het vergroten van het publieke bewustzijn van de waarde en kansen die sociale ondernemingen bieden. Het vergroten van het bewustzijn en begrip van de rol die sociale ondernemingen spelen bij het oplossen van maatschappelijke problemen kan bijdragen aan hun betere integratie in de traditionele arbeidsmarkt en samenleving.

Figuur 4: Maatschappelijke re-integratieactiviteiten en hun rol in beroepsre-integratie

Samenvatting

Sociale ondernemingen brengen mensen met verschillende verhalen, ervaringen en sterke punten samen en vormen een samenhangend geheel – als een verzameling niet bij elkaar passende koffiemokken, elk met een eigen plek en doel. Door reparatie, samenwerking en zorg transformeert sociale innovatie wat kapot is in iets waardevols, waardoor er ruimte ontstaat voor diversiteit en tweede kansen. Deze innovaties lossen niet alleen problemen op, ze geven ook kracht. Mensen die het risico lopen op uitsluiting worden niet langer gezien als passieve begunstigden, maar als actieve scheppers van maatschappelijke verandering.

Omdat het sluiten van de kringloop niet alleen draait om materialen of hulpbronnen - het begint bij mensen.

Vooral met degenen die ooit over het hoofd werden gezien.

HOOFDSTUK

Het verbinden van de sociale en circulaire economie - Analyse van partnerlanden

LEERRESULTATEN

De leerresultaten van dit hoofdstuk benadrukken een dieper begrip van hoe de modellen van de circulaire en sociale economie met elkaar verbonden kunnen worden om duurzame ontwikkeling en sociale inclusie in diverse Europese contexten te bevorderen. Lezers krijgen inzicht in de verschillende stadia van beleidsvolwassenheid en -implementatie in partnerlanden: Cyprus, Duitsland, Slowakije, Polen en Nederland, en hoe nationale benaderingen verschillende institutionele capaciteiten, prioriteiten en sociaaleconomische uitdagingen weerspiegelen. Het hoofdstuk benadrukt het belang van inclusieve werkgelegenheid, met name voor kwetsbare groepen, en de rol van lokale overheden, onderwijs, overheidsaanbestedingen en interdepartementale samenwerking bij het stimuleren van systemische verandering. Het benadrukt ook dat een succesvolle integratie van de principes van de circulaire en sociale economie niet alleen ecologische en economische innovatie vereist, maar ook een sterke sociale dimensie gericht op gelijkheid, participatie en gedeelde waardecreatie.

Figuur 5: Aanpassing van de principes van de
circulaire economie

2.1

CIRCULAIRE ECONOMIE: Alleen de aarde – en geen “B”-planeet

In het snel veranderende mondiale landschap van vandaag de dag zijn de concepten sociale en circulaire economie uitgegroeid tot cruciale kaders voor het bevorderen van duurzame en inclusieve ontwikkeling. Deze twee modellen kruisen elkaar op betekenisvolle wijze en bieden een unieke kans om sociale en ecologische uitdagingen aan te pakken. Dit document beoogt de synergie tussen sociale en circulaire economie te verkennen en benadrukt het belang van inzicht in hun onderlinge verband voor het bevorderen van holistische vooruitgang.

De industriële revolutie en de daaropvolgende massaproductie hebben een lineaire benadering van grondstoffengebruik aangewakkerd, wat heeft geleid tot een hoge grondstoffendoorvoer, overmatige verspilling en milieudegradatie. Deze lineaire economie, gekenmerkt door cycli van nemen, gebruiken en weggooien, is niet duurzaam en heeft bijgedragen aan maatschappelijke problemen, economische ongelijkheid en milieuvervuiling. De urgentie om klimaatverandering aan te pakken en verdere overschrijding van de planetaire grenzen te voorkomen, heeft geleid tot de vaststelling van Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's), met name SDG 12, die zich richt op verantwoorde productie en consumptie.

Te midden van deze uitdagingen is de circulaire economie (CE) als alternatief naar voren gekomen. De CE streeft ernaar het gebruik van hulpbronnen los te koppelen van economische groei door principes te hanteren zoals het vertragen, sluiten en verkleinen van de kringloop van hulpbronnen op verschillende niveaus. Ondanks de brede acceptatie door diverse belanghebbenden, waaronder bedrijven en politieke instellingen, is er groeiende bezorgdheid onder wetenschappers over het gebrek aan aandacht voor maatschappelijke effecten in de huidige interpretaties van de CE.

Maar wat is een circulaire economie precies? De circulaire economie is een economisch model dat is ontworpen om afval te minimaliseren en hulpbronnen optimaal te benutten. In een circulaire economie worden producten, materialen en hulpbronnen zo lang mogelijk in gebruik gehouden en worden afval en vervuiling geminimaliseerd. Dit wordt bereikt door middel van bijvoorbeeld recycling, remanufacturing en het ontwerpen van producten met het oog op duurzaamheid en eenvoudige reparatie. De circulaire economie streeft ernaar te breken met het traditionele lineaire 'nemen-maken-weggoien'-model door gesloten kringlopen te creëren waarin materialen worden hergebruikt en geregenereerd. Deze aanpak draagt bij aan ecologische duurzaamheid door de uitputting van hulpbronnen te verminderen en de milieu-impact van productie en consumptie te minimaliseren.

Aan de andere kant verwijst de sociale economie naar een reeks economische activiteiten en organisaties die sociale en milieudoelstellingen prioriteit geven boven puur winstgedreven motieven. Het omvat coöperaties, sociale ondernemingen, non-profitorganisaties en andere entiteiten die ernaar streven sociale behoeften aan te pakken, gemeenschapsontwikkeling te bevorderen en ongelijkheden te verminderen. Initiatieven in de sociale economie geven vaak prioriteit aan waarden zoals solidariteit, sociale rechtvaardigheid en duurzaamheid. De focus ligt op het creëren van een positieve maatschappelijke impact en het bevorderen van inclusieve economische ontwikkeling in plaats van uitsluitend het maximaliseren van financieel rendement [19][5].

Het begrijpen van het snijvlak tussen de sociale en circulaire economie is cruciaal voor duurzame en inclusieve ontwikkeling om verschillende redenen [16][24]:

Holistische duurzaamheid - Integratie van sociale en circulaire economieprincipes maakt een meer omvattende en holistische benadering van duurzaamheid mogelijk.

Positieve impact maximaliseren - Door te begrijpen hoe sociale en circulaire economiemodellen elkaar kruisen, wordt het mogelijk om positieve impact te maximaliseren. Dit omvat het benutten van circulaire praktijken om maatschappelijke voordelen te genereren, zoals werkgelegenheid, empowerment van de gemeenschap en armoedebestrijding.

Vermindering van ongelijkheid - De kruising tussen sociale en circulaire economieën kan een rol spelen bij het verminderen van ongelijkheid. Circulaire praktijken die inclusiviteit op de arbeidsmarkt en maatschappelijke betrokkenheid vooropstellen, dragen bij aan een eerlijkere verdeling van voordelen over de samenleving.

Welzijn van de gemeenschap - Integratie van de sociale en circulaire economie bevordert het welzijn van de gemeenschap door lokale gemeenschappen te betrekken bij besluitvormingsprocessen, duurzame praktijken te stimuleren en een gevoel van eigenaarschap en trots in de circulaire initiatieven te kweken.

Werkgelegenheid en economische groei - Circulaire economie kan nieuwe banen creëren, met name in sectoren zoals recycling, remanufacturing en reparatie. Inzicht in dit snijvlak is essentieel om het economische potentieel van circulaire praktijken te benutten en er tegelijkertijd voor te zorgen dat de voordelen een breed deel van de bevolking bereiken.

Weerbaarheid tegen economische schokken - De combinatie van sociale en circulaire economische elementen draagt bij aan economische veerkracht. Door economische activiteiten te diversifiëren en lokale zelfredzaamheid te bevorderen, worden gemeenschappen weerbaarder tegen externe economische schokken.

Consumentenbetrokkenheid en -verantwoordelijkheid - Inzicht in de onderlinge verbanden tussen sociale en circulaire economiemodellen is bepalend voor strategieën voor consumentenbetrokkenheid. Dit omvat het vergroten van het bewustzijn over de maatschappelijke voordelen van verantwoord consumeren en het stimuleren van consumenten om actief deel te nemen aan circulaire praktijken.

Beleidsontwikkeling - Beleidsmakers kunnen effectiever en geïntegreerder beleid ontwikkelen door de onderlinge afhankelijkheid van sociale en circulaire economische doelstellingen te erkennen. Dit leidt tot de ontwikkeling van regelgevingskaders die zowel ecologische duurzaamheid als sociaal welzijn ondersteunen.

Milieu- en maatschappelijk rentmeesterschap op de lange termijn - Het erkennen van de raakvlakken bevordert een mentaliteit van milieu- en maatschappelijk rentmeesterschap op de lange termijn. Het stimuleert praktijken die niet alleen hulpbronnen en ecosystemen beschermen, maar ook op de lange termijn een positieve bijdrage leveren aan sociale structuren en gemeenschappen.

Mondiale doelstellingen voor duurzame ontwikkeling (SDG's): De integratie van sociale en circulaire economieën is in lijn met de 17 doelstellingen voor duurzame ontwikkeling die in 2015 door alle leden van de Verenigde Naties zijn aangenomen in het kader van de Agenda voor duurzame ontwikkeling 2030. Het gaat hierbij onder meer om doelstellingen met betrekking tot fatsoenlijk werk en economische groei, vermindering van ongelijkheid, duurzame steden en gemeenschappen, verantwoorde consumptie en productie.

2.2

SOCIALE ECONOMIE: Een fundament voor inclusieve groei

Zoals benadrukt in de literatuur, is het cruciaal om een solide basis te leggen voor een effectieve routekaart naar sociaaleconomische groei. De leidende principes van organisaties in de sociale economie kunnen verschillen, maar ze draaien doorgaans om waarden die het welzijn van zowel de samenleving als het milieu benadrukken [11][4][3]. Veelgenoemde principes in de literatuur zijn onder andere:

Maatschappelijke solidariteit - Organisaties in de sociale economie worden gedreven door solidariteit en het welzijn van de gemeenschap. Ze streven ernaar maatschappelijke uitdagingen aan te pakken en de cohesie in de samenleving te bevorderen.

Sociale rechtvaardigheid - Het nastreven van sociale rechtvaardigheid is een fundamenteel principe, gericht op een eerlijke verdeling van middelen, kansen en voordelen binnen de samenleving. Initiatieven in de sociale economie werken vaak aan het verminderen van ongelijkheid.

Democratisch bestuur - Veel organisaties in de sociale economie opereren volgens democratische principes en betrekken hun leden of stakeholders bij besluitvormingsprocessen. Deze inclusiviteit zorgt voor een meer participatieve en transparante aanpak.

Duurzaamheid - Milieuduurzaamheid is vaak een belangrijke overweging. Organisaties in de sociale economie streven ernaar hun ecologische voetafdruk te minimaliseren en bij te dragen aan duurzame ontwikkeling door milieuverantwoorde praktijken te hanteren.

Gemeenschapsontwikkeling - Organisaties in de sociale economie geven prioriteit aan het welzijn en de ontwikkeling van lokale gemeenschappen. Initiatieven kunnen bestaan uit het creëren van banen, het aanbieden van essentiële diensten en het bevorderen van betrokkenheid van de gemeenschap.

Non-profitoriëntatie - Hoewel organisaties in de sociale economie inkomsten kunnen genereren, worden ze niet uitsluitend gedreven door winst. Eventuele overschotten worden doorgaans geherinvesteerd in de sociale of milieumissie van de organisatie.

Sociale innovatie - Organisaties in de sociale economie omarmen vaak innovatie om nieuwe maatschappelijke uitdagingen aan te pakken. Dit omvat het ontwikkelen van nieuwe en duurzame oplossingen voor maatschappelijke problemen.

Ethische bedrijfspraktijken - Ethische overwegingen zijn integraal onderdeel van de bedrijfsvoering van organisaties in de sociale economie. Ze geven prioriteit aan ethische bedrijfspraktijken, eerlijke handel en verantwoorde consumptie.

Deze principes samen onderscheiden organisaties in de sociale economie van traditionele organisaties met winstoogmerk en weerspiegelen een toewijding aan waarden die mens en planeet vooropstellen naast economische overwegingen. In dit opzicht is de rol van de sociale economie bij het bevorderen van gemeenschapsontwikkeling en het aanpakken van sociale ongelijkheid van groot belang.

Organisaties in de sociale economie, waaronder coöperaties, non-profitorganisaties en sociale ondernemingen, spelen een cruciale rol bij het creëren van inclusieve en duurzame gemeenschappen. In deze context is het belangrijk om het volgende in overweging te nemen [14][7][13]:

Empowerment van de gemeenschap: door lokale betrokkenheid van gemeenschapsleden bij besluitvormingsprocessen, worden ze in staat gesteld actief deel te nemen aan het vormgeven van hun eigen ontwikkeling en capaciteitsopbouw, met name het versterken van de capaciteiten van individuen binnen gemeenschappen. Dit omvat vaardigheidsontwikkeling, onderwijs en trainingsprogramma's die het vermogen van gemeenschapsleden vergroten om betekenisvol bij te dragen aan hun eigen welzijn.

Werkgelegenheid creëren en economische ontwikkeling - Door banen binnen de gemeenschap te creëren, wordt een bijdrage geleverd aan de economische ontwikkeling en de vermindering van de werkloosheid.

Duurzame bedrijfsvoering - Bedrijven in de sociale economie geven vaak prioriteit aan duurzame en ethische praktijken en dragen zo bij aan de economische veerkracht van gemeenschappen op lange termijn. Dit omvat milieuvriendelijke productiemethoden en eerlijke arbeidspraktijken.

Sociale inclusie en diversiteit - a) Inclusief wervingsbeleid door werkgelegenheid te bieden aan gemarginaliseerde of kansarme groepen. Dit draagt bij aan sociale inclusie en diversiteit binnen de beroepsbevolking. b) Maatschappelijke diensten: Veel entiteiten in de sociale economie richten zich op het leveren van essentiële maatschappelijke diensten, zoals gezondheidszorg, onderwijs en huisvesting, het voorzien in de basisbehoeften van leden van de gemeenschap en het bevorderen van sociale gelijkheid.

Herverdeling van welvaart - a) Coöperatieve modellen: Coöperatieve structuren binnen de sociale economie omvatten vaak winstdeling en democratische besluitvorming, wat zorgt voor een eerlijkere verdeling van middelen. b) Gemeenschappelijk eigenaarschap: Initiatieven in de sociale economie, met name coöperaties, bevorderen gemeenschappelijk eigenaarschap van bedrijven. Dit eigendomsmodel helpt vermogensconcentratie te voorkomen en zorgt ervoor dat economische voordelen binnen de gemeenschap circuleren.

Innovatieve oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen - a) Sociale ondernemingen: Sociale ondernemingen binnen de sociale economie richten zich vaak op het aanpakken van specifieke maatschappelijke uitdagingen zoals armoede, gezondheidszorgverschillen en onderwijsachterstanden. b) Lokale probleemoplossing: Organisaties binnen de sociale economie zijn goed gepositioneerd om de unieke uitdagingen waarmee hun gemeenschappen worden geconfronteerd te begrijpen en aan te pakken. Hun lokale kennis maakt gerichte interventies mogelijk die aansluiten bij de specifieke behoeften van de bevolking.

Sociaal kapitaal opbouwen - a) Gemeenschapsnetwerken: Organisaties in de sociale economie dragen bij aan de ontwikkeling van sociaal kapitaal door sterke gemeenschapsnetwerken te bevorderen. Deze netwerken versterken de sociale cohesie, samenwerking en wederzijdse steun tussen leden van de gemeenschap. b) Collectieve besluitvorming: Het participatieve karakter van organisaties in de sociale economie stimuleert collectieve besluitvormingsprocessen. Dit versterkt niet alleen de positie van individuen, maar versterkt ook de sociale structuur van de gemeenschap.

Over het algemeen is de rol van de sociale economie bij het bevorderen van gemeenschapsontwikkeling en het aanpakken van sociale ongelijkheid veelzijdig. Door sociale doelstellingen te prioriteren, inclusieve praktijken te hanteren en actief samen te werken met lokale gemeenschappen, dragen entiteiten binnen de sociale economie bij aan de opbouw van veerkrachtige, mondige en rechtvaardige gemeenschappen.

2.2.1

Voorbeelden van succesvolle initiatieven in de sociale economie

Op het gebied van de sociale economie zijn wereldwijd talloze initiatieven ontstaan die zakelijk inzicht combineren met een streven naar maatschappelijke impact. De volgende voorbeelden belichten de succesverhalen van diverse initiatieven in de sociale economie en laten een breed scala aan benaderingen zien die zowel het bedrijfsleven als de maatschappij positief hebben beïnvloed:

Grameen Bank (Bangladesh) - De Grameen Bank, opgericht door Muhammad Yunus, was een pionier op het gebied van microfinanciering door kleine leningen te verstrekken aan arme mensen, met name vrouwen, om hun eigen bedrijf te starten. Deze sociale onderneming heeft miljoenen mensen geholpen en aanzienlijk bijgedragen aan armoedebestrijding (23).

Mondragon Corporation (Spanje) - Mondragon is een federatie van werknemerscoöperaties gevestigd in de regio Baskenland in Spanje. Het omvat verschillende sectoren, waaronder de productie, de financiële sector en het onderwijs. Mondragon volgt coöperatieve principes en legt de nadruk op democratisch bestuur en winstdeling onder de werknemers-eigenaren (21).

Fair Trade International (wereldwijd/Duitsland) - Fairtrade-initiatieven, zoals Fairtrade-certificering voor landbouwproducten, streven naar eerlijke prijzen en betere arbeidsomstandigheden voor boeren in ontwikkelingslanden. Organisaties zoals Fair Trade USA en Fairtrade International hebben met succes een markt gecreëerd voor ethisch geproduceerde goederen (12).

The Big Issue (Verenigd Koninkrijk) - The Big Issue is een straatkrant die wordt verkocht door daklozen en mensen in kwetsbare huisvesting. Verkopers kopen het tijdschrift tegen een lagere prijs en verkopen het met winst, wat hen een bron van inkomsten oplevert. Dit sociale ondernemingsmodel is in verschillende landen actief en ondersteunt mensen die dakloos zijn (22).

Aravind Eye Care System (India) - Aravind, gevestigd in India, is een netwerk van oogziekenhuizen dat werkt volgens een sociaal bedrijfsmodel. Het biedt hoogwaardige oogzorg, waaronder staaroperaties, aan alle patiënten, ongeacht hun financiële draagkracht. De inkomsten die worden gegenereerd door betalende patiënten, subsidiëren de zorg voor degenen die deze niet kunnen betalen (10).

The Body Shop (wereldwijd) - The Body Shop, opgericht door Anita Roddick, is een cosmetica- en huidverzorgingsbedrijf dat bekendstaat om zijn toewijding aan ethische en duurzame praktijken. Het bedrijf legt de nadruk op eerlijke handel, diervriendelijke producten en milieuvriendelijkheid, en toont een succesvolle combinatie van zakelijk en maatschappelijk verantwoord ondernemen (15).

BRAC (Bangladesh) - Oorspronkelijk bekend als het Bangladesh Rural Advancement Committee, is BRAC een van 's werelds grootste niet-gouvernementele ontwikkelingsorganisaties. Het voert diverse programma's uit, waaronder onderwijs, gezondheidszorg en microfinanciering, met een focus op de empowerment van gemarginaliseerde gemeenschappen (1).

Danone Communities (Global) - Danone Communities is een investeringsfonds dat verbonden is aan de multinationale voedingsmiddelenproducent Danone. Het ondersteunt sociale ondernemingen die zich richten op maatschappelijke en milieugerelateerde uitdagingen op het gebied van voedsel en water. Het fonds investeert in initiatieven zoals Grameen Danone, dat betaalbare en voedzame yoghurt produceert voor mensen met een laag inkomen (18).

Community-Supported Agriculture (CSA) - CSA-programma's omvatten een directe samenwerking tussen consumenten en lokale boeren. Leden betalen vooraf voor een deel van de opbrengst van de boerderij en ontvangen in ruil daarvoor regelmatig verse, seizoensgebonden producten. CSA-initiatieven bevorderen een gemeenschapsgevoel en ondersteunen duurzame landbouw (9).

The Cooperative Group (Verenigd Koninkrijk) - The Cooperative Group is een consumentencoöperatie in het Verenigd Koninkrijk met activiteiten in de detailhandel, uitvaartverzorging en verzekeringen. De coöperatie werkt volgens coöperatieve principes, waarbij de leden inspraak hebben in het bestuur en delen in de winst (6).

Deze voorbeelden tonen de diversiteit aan succesvolle initiatieven in de sociale economie, variërend van microfinanciering en coöperaties tot eerlijke handelspraktijken en sociale ondernemingen. Ze laten zien hoe sociale en economische doelstellingen met elkaar verweven kunnen worden ten behoeve van zowel bedrijven als gemeenschappen.

2.3

CIRCULAIRE ECONOMIE: Principes en praktijken

De circulaire economie is een strategisch economisch model dat gericht is op het optimaliseren van de bruikbaarheid en waarde van producten, materialen en grondstoffen, en tegelijkertijd de afvalproductie en de milieu-impact minimaliseert. In tegenstelling tot de conventionele lineaire economie, die een "maken, gebruiken en weggooien"-benadering hanteert, pleit de circulaire economie voor een gesloten kringloopsysteem waarin grondstoffen actief en zo lang mogelijk in omloop worden gehouden, met behulp van technieken zoals recycling, remanufacturing en hergebruik.

2.3.1

Kernprincipes van de circulaire economie

In het streven naar duurzame en milieubewuste praktijken is een allesomvattende benadering van productlevenscycli ontstaan, die verschillende principes en strategieën omvat. Dit raamwerk, bekend als Circulair Ontwerp, richt zich op het herdefiniëren van traditionele productie- en consumptiemodellen. Hier verdiepen we ons in een reeks principes die Circulair Ontwerp sturen en een verschuiving naar een lange levensduur, efficiënt gebruik van hulpbronnen en samenwerking bevorderen. Van het prioriteren van duurzaamheid en ontwerpen voor circulariteit tot het omarmen van innovatieve bedrijfsmodellen en digitale technologieën, deze principes zijn erop gericht onze benadering van productie en consumptie te hervormen en de weg te banen voor een duurzamere en circulaire economie [19] [20][8][2].

Ontworpen voor een lange levensduur: producten worden ontworpen om duurzaam te zijn en een langere levensduur te hebben, waardoor ze minder vaak vervangen hoeven te worden.

Circulair ontwerp en innovatie - De nadruk ligt op het ontwerpen van producten met het uiteindelijke doel voor ogen, waarbij rekening wordt gehouden met eenvoudige demontage, recyclebaarheid en het gebruik van duurzame materialen.

Hergebruik en reparatie - Het aanmoedigen van hergebruik van producten of componenten en het ondersteunen van reparatieservices om de levensduur van goederen te verlengen.

Remanufacturing - Het proces van het opknappen en restaureren van gebruikte producten tot ze zo goed als nieuw zijn, waardoor de vraag naar nieuwe grondstoffen wordt verminderd.

Recycling en materiaalherwinning - Efficiënte recyclingprocessen om materialen terug te winnen uit producten aan het einde van hun levenscyclus. Zo wordt afval van stortplaatsen weggehouden en de behoefte aan nieuwe grondstoffen verminderd.

Efficiënt gebruik van hulpbronnen - Optimaliseer het gebruik van hulpbronnen gedurende de gehele productlevenscyclus om afvalproductie en de impact op het milieu tot een minimum te beperken.

Gesloten-kringloopsystemen - Het creëren van systemen waarin materialen continu worden gerecycled en opnieuw worden verwerkt in nieuwe producten, waardoor het concept van 'eindelevensduur'-afvoer niet langer bestaat.

- **Samenwerking en betrokkenheid van belanghebbenden - Samenwerking tussen belanghebbenden, waaronder bedrijven, overheden en consumenten, stimuleren om een holistische en geïntegreerde circulaire economie te creëren.**
- **Product as a Service (PaaS)-modellen: de verschuiving van eigendoms- naar servicegebaseerde modellen, waarbij consumenten producten leasen of er een abonnement op nemen. Hierdoor worden fabrikanten gestimuleerd om duurzame en eenvoudig recyclebare artikelen te maken.**
- **Educatie en consumentenvoorlichting - Consumenten bewust maken van de impact van hun keuzes op het milieu en verantwoord consumeren en weggooien stimuleren.**
- **Afvalvermindering en Lean-praktijken: implementeer Lean-productie en bedrijfspraktijken om de afvalproductie in de productie- en toeleveringsketen te minimaliseren.**
- **Digitalisering en technologie-acceptatie - Gebruikmaken van digitale technologieën, zoals het Internet of Things (IoT), om het gebruik van hulpbronnen, de levenscyclus van producten en het afvalbeheer te volgen en optimaliseren.**

Door de principes van de circulaire economie te hanteren, streeft de mensheid ernaar een regeneratief systeem te creëren dat de milieu-impact minimaliseert en duurzaamheid en inclusieve groei binnen de grenzen van de aarde bevordert. Circulaire economische praktijken dragen aanzienlijk bij aan hulpbronnenefficiëntie en ecologische duurzaamheid door fundamenteel te heroverwegen hoe hulpbronnen binnen de economie worden gebruikt, beheerd en teruggewonnen. Hier volgt een verkenning van hoe deze praktijken deze doelen bereiken:

- **Minimalisatie van grondstoffenverbruik - Verlengde productlevensduur: Circulaire economiepraktijken benadrukken het ontwerpen van producten met duurzaamheid in gedachten, waardoor ze een langere levensduur hebben. Dit vermindert de noodzaak tot frequente vervanging, wat uiteindelijk het grondstoffenverbruik verlaagt.**
- **Modulariteit en upgradebaarheid van producten - Producten die ontworpen zijn voor circulariteit zijn vaak modulair, waardoor upgrades of reparaties eenvoudig zijn. Dit verlengt de levensduur van componenten en vermindert de vraag naar nieuwe materialen en producten.**
- **Afvalreductie en recycling - Gesloten-kringlooprecycling: Circulaire-economiemodellen geven prioriteit aan gesloten-kringlooprecyclingsystemen, waarbij materialen continu worden gerecycled en teruggevoerd in het productieproces. Dit minimaliseert de noodzaak om nieuwe grondstoffen te winnen.**
- **Terugwinning van materialen uit afgedankte producten - Producten worden niet weggegooid, maar aan het einde van hun levensduur behandeld als waardevolle grondstoffen. Recyclingprocessen winnen materialen uit producten, waardoor ze niet op de stortplaats belanden en de vraag naar nieuwe grondstoffen afneemt.**
- **Bevordering van duurzame materialen en gebruik van hernieuwbare grondstoffen - De principes van de circulaire economie stimuleren het gebruik van hernieuwbare en duurzame materialen in productontwerp. Dit helpt de milieu-impact te verminderen die gepaard gaat met de winning en verwerking van niet-hernieuwbare grondstoffen.**
- **Biologisch afbreekbare materialen - Waar van toepassing wordt het gebruik van biologisch afbreekbare materialen bevorderd. Zo wordt ervoor gezorgd dat producten aan het einde van hun levensduur op natuurlijke wijze afbreken, zonder schade aan het milieu te veroorzaken.**

Efficiënt beheer van de toeleveringsketen: lokale productie - Circulaire economiepraktijken pleiten vaak voor lokale productie, waardoor transportgerelateerde emissies en de algehele ecologische voetafdruk die verband houdt met de toeleveringsketen worden verminderd.

Omgekeerde logistiek - Circulaire economiemodellen omvatten efficiënte omgekeerde logistiek, waardoor producten aan het einde van hun levensduur kunnen worden ingezameld, gerenoveerd en gerecycled. Dit vermindert de milieu-impact van afvalverwerking en bevordert hergebruik van materialen.

Energie-efficiëntie - Verminderde energie-input: Circulaire economiepraktijken zijn gericht op het minimaliseren van het energieverbruik gedurende de hele productlevenscyclus. Dit omvat het gebruik van energiezuinige productieprocessen en het ontwerpen van producten die minder energie verbruiken bij productie en gebruik.

Energieterugwinning uit afval - Wanneer recycling niet mogelijk is, wordt in de circulaire economie vaak prioriteit gegeven aan energierterugwinning uit afvalmaterialen. Hierdoor worden afvalstoffen omgezet in waardevolle energiebronnen in plaats van dat ze bijdragen aan milieuvervuiling.

Innovatie in duurzame technologieën: technologische oplossingen - Circulaire economiepraktijken stimuleren de ontwikkeling en toepassing van innovatieve technologieën die het hergebruik van hulpbronnen, afvalvermindering en duurzame productie vergemakkelijken.

Digitale technologieën - Integratie van digitale technologieën, zoals het Internet of Things (IoT) en data-analyse, helpt bij het optimaliseren van het gebruik van hulpbronnen, het bewaken van productlevenscycli en het verbeteren van de efficiëntie van circulaire processen.

Stimuleren van duurzaam consumentengedrag: Product as a Service (PaaS)-modellen - Circulaire economiepraktijken bevorderen PaaS-modellen, waarbij consumenten producten leasen of er een abonnement op nemen in plaats van ze volledig te bezitten. Hierdoor verschuift de verantwoordelijkheid voor het beheer van de productlevenscyclus naar producenten, wat duurzamere consumptiepatronen stimuleert.

Consumentenbewustzijn - Initiatieven voor de circulaire economie omvatten vaak educatieve inspanningen om consumenten bewust te maken van de impact van hun keuzes op het milieu. Ook moedigen ze verantwoorde consumptie- en afvalverwerkingspraktijken aan.

2.4

Circulaire/sociale economie in Cyprus

In 2021 zette Cyprus een belangrijke stap in de richting van de bevordering van de circulaire economie met de goedkeuring van het Nationaal Actieplan voor de Circulaire Economie 2021-2027. De uitgebreide routekaart richt zich op belangrijke materialen en sectoren zoals de primaire, industriële en dienstensector, met speciale nadruk op horizontale prioriteit voor afvalbeleid als fundamenteel en overkoepelend onderdeel. Het actieplan schetst beleidsmaatregelen en acties die de transitie naar een circulaire economie moeten vergemakkelijken.

Belangrijke kenmerken van het plan zijn de inspanningen om een circulaire cultuur te bevorderen bij de industrie, bedrijven en consumenten. Het introduceert prikkels voor bedrijven om te investeren in de circulaire economie, bevordert een grotere circulariteit, efficiënter gebruik van hulpbronnen en creëert gunstige marktomstandigheden voor circulaire producten en diensten. Het doel is om duurzame productie- en consumptiepatronen te waarborgen.

Er zijn verschillende programma's aangekondigd (zie hieronder) om de kansen en het zakelijke potentieel van een circulaire economie te tonen. Deze programma's zijn gericht op het financieren van de ontwikkeling van nieuwe circulaire producten en diensten, het stimuleren van investeringen in de circulaire economie in verschillende sectoren, het faciliteren van de oprichting van online platforms voor het delen van materialen en het ondersteunen van de ontwikkeling van normen en certificeringen voor managementsystemen, producten en diensten die bijdragen aan een circulaire economie.

Daarnaast is er in het plan duidelijk aandacht voor afvalbeheer als hulpbron, met maatregelen gericht op het verhogen van de gescheiden inzameling van gemeentelijk afval. Deze nadruk op afvalbeheer is bedoeld om de kwaliteit van recyclingprocessen te verbeteren en zo bij te dragen aan de algemene duurzaamheidsdoelen die zijn uiteengezet in het Nationaal Actieplan voor de Circulaire Economie.

Tabel 1 De maatregelen van het Actieplan worden in onderstaande tabel uiteengezet.

Maatregelen	CYPRUS NATIONAAL ACTIEPLAN VOOR DE CIRCULAIRE ECONOMIE			
	Actie	Beschrijving	Tijdslijn	Begroting
uit de actie plan	Communicatieplan	Informeer het bedrijfsleven en consumenten over de vooruitzichten en zakelijke kansen die de circulaire economie biedt. Informatie over uitgevoerde acties.	2022	€ 500.000
	Zakelijke coaching	Het aanbieden van businesscoaching en vaardigheden vanuit ontwikkelingsdiensten. De business guidance van januari zal ook een diagnostisch rapport bevatten voor open bedrijven, met daarin de stappen die moeten worden gevolgd om de overgang naar een circulair bedrijfsmodel te voltooien.	Vanaf januari 2022, open einde	€1.000.000
	Go Circular Plan om investeringen in een circulaire economie door bedrijven te stimuleren	Financiering van onderzoeks- en ontwikkelingsprojecten (R&D) die gericht zijn op de ontwikkeling van nieuwe circulaire producten en diensten.	Vanaf 2022 open einde	€2000.000
	Plan om investeringen in een circulaire economie door het bedrijfsleven te stimuleren	Het indienen van een uitgebreid voorstel voor de implementatie van investeringsvoorstellen, inclusief certificering en bevordering van voorstellen betreffende beste praktijken ter ondersteuning van clusters.	Vanaf juni 2022, open einde	€13.300.000
	Toepassing van de circulaire economie in de hotelsector	Zorg voor training en begeleiding om de overgang naar een circulair bedrijfsmodel in de hotelsector te vergemakkelijken.	Vanaf januari 2022, open einde	€1.400.000
	Creatie van een online platform voor de uitwisseling van bronnen (een deelplatform)	Creatie van een online platform dat het bedrijfsleven, de industrie en publieke organisaties in staat stelt om	2022	€ 20.000 plus onderhoudskosten

CYPRUS NATIONAAL ACTIEPLAN VOOR DE CIRCULAIRE ECONOMIE			
Actie	Beschrijving	Tijdslijn	Begroting
marktplaats voor de circulaire economie	delen apparatuur, diensten, faciliteiten, afval, materialen en personeel.		
Gemeentelijk afvalbeheer	Programma voor de technisch-economische ondersteuning van lokale overheden voor het opzetten van een systeem voor de gescheiden inzameling van vast stedelijk afval en de invoering van een systeem waarbij per afvalsoort wordt betaald.	2022-2027	€ 25.000.000
	Het programma voor het verminderen van vast gemeentelijk afval voor de kusthotels en bijbehorende toeristische infrastructuur in Limassol en Paphos.	2022-2023	€ 6.400.000
	Programma voor de preventie, gescheiden inzameling en terugwinning van gemeentelijk afval voor de berggebieden van Cyprus.	2021-2026	€ 1.500.000
	Oprichting van een coördinatieorgaan tussen de centrale overheid en de lokale overheden voor afvalbeheer.	2023-2025	€ 900.000
	Installatie van 50 autonome mechanische composteerders in afgelegen en semi-afgelegen gebieden.	2022-2025	€ 7.000.000
	Oprichting van twee hergebruik- en reparatiecentra en een netwerk van winkels.	2022-2025	€ 4.000.000
	Installatie van 50 groene kiosken in afgelegen en halfafgelegen gebieden.	2022-2025	€ 3.300.000

Tabel 2: Nationaal actieplan van Cyprus voor de circulaire economie

Cyprus heeft de principes van de circulaire economie opgenomen in zijn afvalbeheerstrategieën via het Nationaal Plan voor het Beheer van Gemeentelijk Afval 2022-2028 (MWMP) en het Nationaal Plan voor Afvalpreventie 2022-2028 (NWPP). Deze plannen, die onder toezicht van de overheid staan en aansluiten bij de Kaderrichtlijn Afvalbeheer (KRW) van de EU, zijn erop gericht om aan de verplichtingen van Cyprus te voldoen en het land te transformeren naar een duurzame, afvalvrije economie door hergebruik en recycling te bevorderen, conform de principes van de circulaire economie.

Deze afvalbeheerplannen worden aangevuld met bredere beleidsmaatregelen zoals het nieuwe industriebeleid van Cyprus 2019-2030 en het nationale plan voor de circulaire economie 2021-2027. Beide beleidsmaatregelen sluiten aan bij de ambitie om over te stappen van een lineaire naar een circulaire economie, met als doel het concurrentievermogen te vergroten, de economische groei te stimuleren door innovatie van zowel bestaande als nieuwe bedrijven, en nieuwe banen te creëren in diverse sectoren.

2.4.1

Circulaire economie en sociale inclusie op Cyprus

Cyprus pakt sociale inclusie aan met diverse initiatieven. De Cypriotische overheid streeft er met haar sociaalezekerheidsbeleid naar dat alle inwoners toegang hebben tot onderwijs, gezondheidszorg en sociale voorzieningen, en bevordert zo inclusiviteit. Het Cypriotische Rode Kruis is actief betrokken bij het bevorderen van sociale inclusie via crisisinterventies en biedt hulp aan kwetsbare bevolkingsgroepen, waaronder vluchtelingen en migranten.

In Cyprus zijn sociale ondernemingen ontstaan die bijdragen aan – niet alleen crisisinterventie, maar ook aan sociaal-ecologische duurzaamheid. Een voorbeeld is "Green Dot Cyprus", een non-profitorganisatie die zich inzet voor recycling en milieubewustzijn. Een ander opvallend initiatief is "Caritas Cyprus", een sociale onderneming die zich inzet voor diverse projecten op het gebied van sociale inclusie, waaronder ondersteuning van migranten en vluchtelingen, beroepsopleidingen en gemeenschapsontwikkeling.

2,5

Circulaire/sociale economie in DUITSLAND

Duitsland zet actief in op zijn agenda voor de circulaire economie en sluit zich daarbij aan bij EU-richtlijnen en internationale trends. De circulaire transitie wordt gezien als essentieel voor het aanpakken van klimaat-, grondstoffen-, biodiversiteits- en gezondheids crises, en tegelijkertijd voor het verbeteren van het concurrentievermogen, de werkgelegenheid en duurzame leefomstandigheden. Hoewel er overheidsfinanciering en -initiatieven zijn, ontbreekt een samenhangende maatschappelijke visie - waaronder het loskoppelen van grondstoffenverbruik van economische groei en het ontwikkelen van een alomvattend regelgevingskader.

De nationale strategie voor de circulaire economie - het Circular Economy Initiative Deutschland (CEID) - heeft aanzienlijke stappen gezet in de transitie van een lineair, grondstofintensief model naar een circulaire, grondstofefficiënte economie. CEID, opgericht in 2019, betreft drie ministeries, 24 bedrijven, 22 onderzoeksinstituten en het maatschappelijk middenveld bij het stimuleren van systemische transformatie. De routekaart voor de circulaire economie schetst een visie voor Duitsland en biedt beleidsaanbevelingen voor een progressieve transitie tegen 2030. De routekaart ziet Duitsland als een hub voor circulaire producten, met de nadruk op "Made with Germany", het bevorderen van internationale herpositionering en het afstemmen op de Europese Green Deal. De routekaart richt zich op circulaire bedrijfsmodellen, verpakkingen en tractiebatterijen. Het stelt nieuwe bedrijfsmodellen voor met de nadruk op "circulaire diensten", circulaire kunststofeconomieën en circulair batterijbeheer.

2.5.1

CE in Berlijn - sociale ondernemingen vs. sociale ondernemingen

De situatie van CE in Berlijn is bijzonder, aangezien de Duitse hoofdstad koploper is in het aantal CE-initiatieven, publieke projecten en bevolkingsbewustzijn. In de Duitse hoofdstad zijn er meer dan 200 verschillende initiatieven die zich bezighouden met CE. Het is een levendig netwerk van ngo's, startups, kunstenaars, bedrijven, wetenschappelijke instellingen, universiteiten en adviesbureaus die proberen verandering teweeg te brengen. De bekendste instellingen hier zijn Circular Berlin, Impact Hub, Re-Use, enz. De stad Berlijn voert een bewust beleid op het gebied van duurzame ontwikkeling, waarvan CE een belangrijk onderdeel is. De stad ondersteunt ook unieke initiatieven, zoals Nochmal (een tweedehandswinkelcentrum) om consumptiegewoonten te veranderen en "afgedankte" artikelen weer in omloop te brengen. In 2020 waren er minstens 400 bedrijven met meer dan 8500 werknemers die zich in Berlijn bezighielden met CE-onderwerpen.

2.5.2

Sociale inclusie in Duitsland

Wereldwijd ondervinden sommige groepen belemmeringen voor volledige deelname aan het politieke, economische en sociale leven, die voortkomen uit juridische, economische en maatschappelijke factoren. Factoren zoals geslacht, leeftijd, opleiding, woonplaats, beroep, ras, etniciteit, religie, burgerschapsstatus, handicap en seksuele geaardheid dragen bij aan sociale uitsluiting, waardoor individuen hun waardigheid en kansen op een beter leven worden ontnomen. Het aanpakken van de onderliggende oorzaken van structurele uitsluiting en discriminatie is cruciaal voor het bevorderen van duurzame, inclusieve groei en het effectief bestrijden van armoede. Door sociale inclusie nemen individuen en groepen deel aan de samenleving en verbeteren ze de mogelijkheden, kansen en waardigheid van mensen die op basis van hun identiteit in een achterstandspositie verkeren.

De Duitse samenleving legt, vanwege de ervaringen met het Duitse nazisme en de democratische tradities na de Tweede Wereldoorlog, de nadruk op gelijke kansen, tolerantie, het "willkommen"-beleid en sociale inclusie. Desondanks wordt sociale inclusie in Duitsland meestal opgevat als de inclusie van ouderen of mensen met een beperking. Wanneer we het hebben over de inclusie van migranten, gebruiken we de term "sociale integratie" om hun deelname aan de samenleving te bevorderen.

Duitsland bevordert actief de sociale inclusie van mensen met een beperking en ouderen. De overheid heeft via het Nationaal Actieplan (NAP 2.0) 175 maatregelen geïmplementeerd op 13 actiegebieden, met de nadruk op de voorbereiding op de arbeidsmarkt voor jongeren met een beperking. De vooruitgang is duidelijk, zoals gerapporteerd in 2018, met een toegenomen bewustzijn van de behoeften van personen met een beperking. Ouderen, die meer dan een vijfde van de bevolking uitmaken, worden erkend om hun potentieel en ervaring, gefaciliteerd door 540 multigenerationele huizen die de intergenerationele dialoog bevorderen. Wettelijke kaders, waaronder de Grondwet en internationale verdragen, waarborgen gelijkheid en verbieden discriminatie. Het ministerie van Arbeid en Sociale Zaken richt zich op opleiding, werkgelegenheid, revalidatie en toegankelijkheid. Duitsland kampt met een ernstig tekort aan arbeidskrachten en de inclusie van mensen met een beperking wordt gezien als een oplossing. Door hun kwalificaties te benutten met inclusieve maatregelen, zoals technische hulpmiddelen en flexibele werkmodellen, kan deze bevolkingsgroep effectief worden geïntegreerd in de arbeidsmarkt, wat bijdraagt aan het verlichten van het tekort aan arbeidskrachten.

2.5.3

Sociale ondernemingen in Duitsland

Een sociale onderneming is een specifiek type onderneming waarvan de activiteiten niet gericht zijn op winstmaximalisatie, maar op maatschappelijke doelstellingen. Sociale ondernemingen opereren in verschillende rechtsvormen: sociale coöperaties, verenigingen, stichtingen, non-profitorganisaties en onderlinge maatschappijen. Ze hebben allemaal één ding gemeen: alle overschotten die door hun activiteiten worden gegenereerd, worden opnieuw geïnvesteerd in dergelijke organisaties om hun doelen te bereiken: de sociale en professionele integratie van leden/cliënten of activiteiten ten behoeve van de lokale gemeenschap.

De sociaalondernemerssector in Duitsland, binnen de welzijns- en marktsector, vormt een lastig te kwantificeren markt, die potentieel een groot aantal organisaties omvat dat in de vijf cijfers loopt. Statistisch gezien telt de zogenaamde "derde sector" 105.000 organisaties die tot € 90 miljard bijdragen aan het maatschappelijk bbp (4,1% van het nationale bbp in 2007). Het exacte aantal sociale ondernemingen met een sterke focus op innovatie voor maatschappelijke vraagstukken is echter moeilijker te schatten vanwege beperkte gegevens over innovatiegedrag in de sociale sector, wat wijst op een laag aantal van vier cijfers.

In Duitsland winnen sociale ondernemingen aan populariteit en combineren ze duurzaamheid met maatschappelijke impact. De sector, met zijn diverse structuur, kampt met uitdagingen op het gebied van definitie en datatransparantie. De overheid ondersteunt deze initiatieven actief. De studie pleit voor verbeterde financieringsstructuren en een betere afstemming tussen politieke, economische en maatschappelijke sectoren. De nadruk ligt op het verbreden van het begrip van innovatie voorbij de technologie en benadrukt het potentieel van sociale ondernemingen bij overheidsaanbestedingen. Al met al biedt het rapport inzichten om het ondersteunende kader voor de verdere groei van sociale ondernemingen in Duitsland te versterken.

In Duitsland zijn de gegevens over sociaal ondernemerschap beperkt, voornamelijk vanwege de onduidelijke definitie van het fenomeen en het gebrek aan robuuste gegevens voor de derde sector, waar sociaal ondernemerschap zijn oorsprong vindt. Desondanks bieden diverse studies inzicht in de reikwijdte, omvang, ontwikkelingsfase, bestuursstructuren en financieringssituatie van organisaties die zich bezighouden met sociaal ondernemerschap. Het aantal sociale ondernemingen is lastig nauwkeurig vast te stellen, maar schattingen suggereren een lager viercijferig cijfer. De studies richten zich op sectoren zoals sociale dienstverlening, onderwijs, arbeidsintegratie, inclusie en huisvesting.

2.6

Circulaire/sociale economie in ITALIË

De toepassing van circulaire economiepraktijken wordt in Italië steeds urgenter – de inspanningen worden vooral aangestuurd door Europese instellingen – zozeer zelfs dat het de afgelopen jaren de aandacht heeft getrokken van zowel publieke als private actoren. Het economische systeem evolueert snel door processen te heroverwegen en te organiseren op basis van nieuwe doelen, zoals het verminderen van energieverbruik, het CO₂-vrij maken van de economie, het gebruik van milieuvriendelijke energiebronnen en het bevorderen van ecologisch en mensvriendelijk duurzaam ondernemen.

In Italië is het de afgelopen jaren mogelijk geweest om, dankzij de Europese financiering en PNRR-fondsen, diverse initiatieven op het gebied van circulaire economie of sociaal ondernemerschap op te zetten. Volgens de jaarlijkse editie van het rapport, uitgegeven door het Circular Economy Network in samenwerking met Enea, neemt de circulariteit in de wereldeconomie wereldwijd af. Toch blijft Italië koploper onder de grootste Europese economieën. Er is echter geen gebrek aan alarmbellen, want we verslechteren op belangrijke indicatoren zoals de mate van circulair materiaalgebruik en de productiviteit van hulpbronnen.

De private sector lijkt, meer dan de publieke sector, de drijvende kracht achter de keuze voor circulariteit te zijn, deels vanwege de grote besparingen die inherent zijn aan het concept van circulariteit zelf: met een circulaire aanpak is er geen afval, en wordt afval zelfs omgezet in grondstoffen, wat de keuze verrassend economisch en ecologisch maakt. Italiaanse industrieën hebben een paradigmaverschuiving naar circulariteit meegemaakt, gedreven door economische prikkels en de consumentenvraag naar duurzame producten. In samenwerking met traditionele industrieën hebben sociale ondernemingen innovatie in de productie geïntroduceerd en duurzame waardeketens gecreëerd. Enkele voorbeelden (scroll naar beneden voor andere zinvolle initiatieven) op nationaal niveau zijn Edilatte en Gioosto (die ook het sociale aspect in hun bedrijfsvoering integreren door producten te verwerken die worden verwerkt door mensen in gevangenschap of in gebieden die zijn vrijgesteld van caporalato), of, op Sardinië, Edilana.

2.6.1

Circulaire economie en sociale inclusie in het bedrijfsleven

Dit proces kan echter niet alleen rekening houden met de impact die bedrijven hebben vanuit een strikt economisch oogpunt, maar ook vanuit een sociaal en milieuoogpunt. In dit verband zijn in Italië verschillende meet- en waarderingsinstrumenten (klik hier voor een EU-overzicht van wat er is gedaan) geïntroduceerd voor alle bedrijven die deze processen faciliteren en faciliteren.

Wetgevend besluit nr. 254 van 30-12-2016 verplicht grote ondernemingen (zoals beursgenoteerde ondernemingen, banken, grote verzekeringsmaatschappijen) en/of grote groepen om bepaalde niet-financiële informatie, die moet worden toegevoegd aan de jaarrekening en de geconsolideerde jaarrekening, te vermelden in een "individuele niet-financiële verklaring". Dit document is openbaar raadpleegbaar en de informatie die het bevat, heeft betrekking op doelstellingen en prestaties op het gebied van milieu, sociale zaken, personeelsbeleid, eerbiediging van de mensenrechten en de strijd tegen zowel actieve als passieve corruptie, die binnenkort zullen worden aangepakt.

Ook kleinere bedrijven kunnen op vrijwillige basis een rapport (Bilancio di Sostenibilità) opstellen. Door dit rapport op te stellen, kunnen ze de publicatie van hun activiteiten in het Handelsregister aanvragen om zichzelf te promoten bij hun stakeholders en voordelen voor hun bedrijf te behalen. Daarnaast kunnen ze hun beoordeling ook uitvoeren ten behoeve van de kredietwaardigheidsbeoordeling.

Volgens ISTAT heeft in 2022 59,5% van de productiebedrijven duurzaamheidsmaatregelen genomen: 50,3% neemt maatregelen voor milieubescherming; 44,6% neemt maatregelen voor sociale duurzaamheid; en 36,8% neemt maatregelen voor economische duurzaamheid. Grote ondernemingen zijn gemiddeld het meest actief op het gebied van duurzaamheid: meer dan 4/5 van de grote ondernemingen (81,5%) en slechts 36,1% van de kleine ondernemingen nemen duurzaamheidsmaatregelen. Steeds meer bedrijven streven ook naar BCorp-erkenning, een internationale licentie die de sociale en milieu-impact meet.

Wat betreft dienstverlenende bedrijven: 50,4% heeft in 2022 duurzaamheidsacties ondernomen. 42,1% daarvan betreft initiatieven ter bescherming van het milieu, 40,3% betreft praktijken van sociale duurzaamheid en 35,2% betreft acties voor economische duurzaamheid. Wat betreft overheidsstimulansen gericht op bedrijven die circulaire economie en sociale inclusie stimuleren, is financiering bevorderd, zoals in het geval van Italia Economia Sociale, waaraan 223 miljoen euro is toegewezen ter ondersteuning van initiatieven op deze gebieden.

2.6.2

Circulaire economie en sociale inclusie achter ondernemerschap

Wat betreft de relatie tussen circulaire economie en sociale inclusie vanuit het oogpunt van projectpromotie, zijn er in Italië verschillende soorten initiatieven (scroll naar beneden om de belangrijkste te ontdekken). Deze lijken echter voort te komen uit sectororganisaties en verenigingen en werken aan sociale inclusie om circulaire economiepraktijken en ecologische duurzaamheid te promoten.

Meer specifiek wordt de link tussen circulaire economie en sociale inclusie geïmplementeerd op het niveau van entiteiten uit de 'derde sector' die gemarginaliseerde mensen opnieuw in dienst nemen, zoals migranten★, asielzoekers en personen in de gevangenis en na detentie.

REFERENTIES

<https://www.istat.it/it/archivio/283952> <https://bs.camcom.it/ambiente-e-sviluppo-sostenibile/economia-circolare-e-responsabilita-sociale> <https://www.incentivi.gov.it/it/catalogo/italia-economia-sociale> <https://www.invitalia.it/cosa-facciamo/rafforziamo-le-imprese/italia-economia-sociale>

2.7

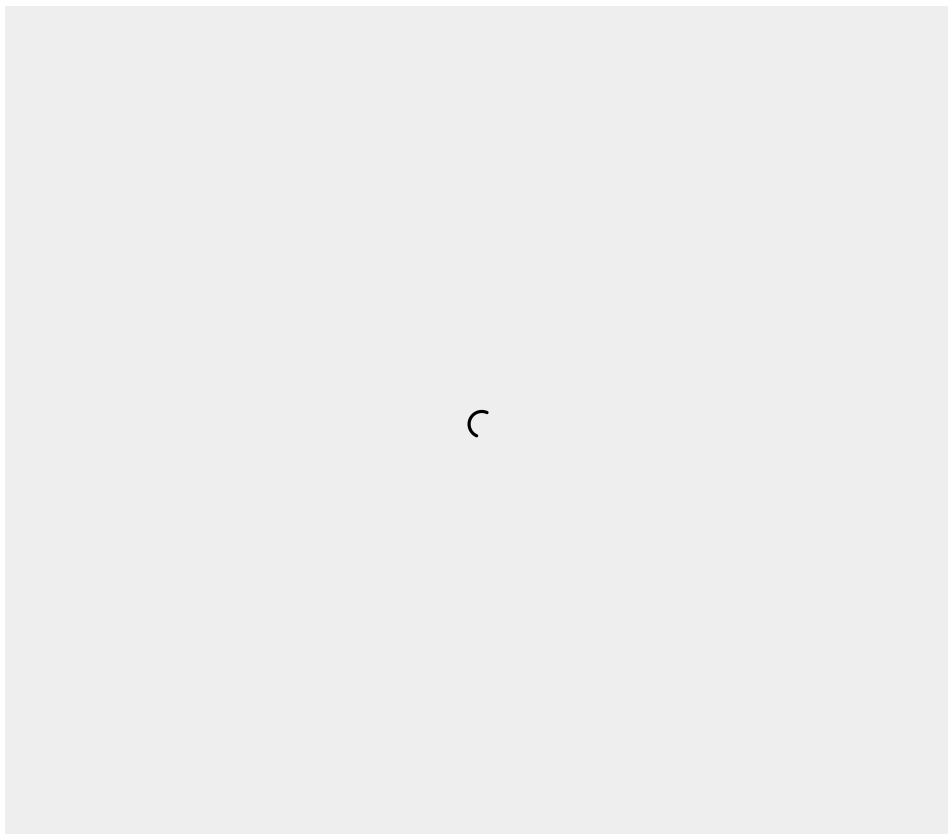
Circulaire/sociale economie in POLEN

Polen is 10,2% circulair, waardoor de circulariteitskloof op 89,8% ligt. De 'kloof' verwijst naar de huidige fase van Polen op weg naar het bereiken van een ideale, volledige nationale circulariteit. Ter vergelijking: de wereldeconomie, die nu slechts 7,2% circulair is, scoort Polen rond de 3% circulair, maar er is nog veel te doen, net als alle andere nationale economieën.

Volgens de Poolse Routekaart voor de Circulaire Economie is de circulaire economie rationeel, emissiearm, innovatief en concurrerend en moet deze worden nagestreefd. Het circulaire-economiemodel in Polen richt zich voornamelijk op het minimaliseren van het grondstoffenverbruik en de afvalproductie, het verminderen van de uitstoot van broeikasgassen en het verlagen van het energieverbruik. De kloof in de circulaire economie in Polen gaf een reeks strategieën aan die de circulariteit versterken:

Bouw een circulaire gebouwde omgeving. Koester een circulair voedselsysteem. Herzie mobiliteit. Bevorder circulaire productie. Houd goederen zo lang mogelijk als nieuw. Voorzie Polen van schone energie.

Bedrijfsmodel en economische impact - De invoering van een circulair economiemodel is niet alleen gunstig voor het milieu, maar onderscheidt bedrijven ook op de Poolse markt, verlaagt de bedrijfskosten en verbetert de servicekwaliteit. Consumenten spelen een rol in het ondersteunen van deze veranderingen door te kiezen voor producten en diensten van bedrijven die de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's) ondersteunen. Klanten letten daarbij steeds meer op milieuaspecten bij de keuze van hun producten of diensten.

Figuur 6: Duurzaamheid en bedrijfsacties - Duurzaamheidsconcepten worden steeds vaker omgezet van brochures over bedrijfsinvesteringen naar concrete acties voor milieubescherming en verstandig gebruik van natuurlijke hulpbronnen. Zowel grote als kleine bedrijven nemen maatregelen om hun milieu-impact te verminderen.

2.7.1

Sociale inclusie

Sociale inclusie, uitsluiting, inclusie en integratie zijn slechts enkele van de concepten die in de 21e eeuw in Polen wijdverbreid zijn geworden. Ze houden verband met de veranderingen die zich in ons land voordoen op economisch, dus ook sociaal, en recentelijk ook op communicatie- of klimaatgebied. Ze hebben voornamelijk betrekking op mensen met een beperking, langdurig werklozen, verslaafden, daklozen, ouderen of werkende armen, en sinds het uitbreken van het conflict in Oekraïne ook op vluchtelingen. Uit deze groepen komen onder andere werknemers van sociale ondernemingen of deelnemers aan clubs en centra voor sociale integratie. De activiteiten van laatstgenoemden en het concept sociale uitsluiting werden opgenomen in de Wet op de Sociale Werkgelegenheid van 2003.

Het tegenovergestelde van uitsluiting is sociale inclusie, integratie, d.w.z. het ondernemen van actie om te integreren en de toegang van groepen die het risico lopen te worden gemarginaliseerd tot onderwijs, werkgelegenheid, gezondheidszorg, culturele en andere diensten te vergroten op dezelfde basis als andere sociale groepen. Deze participatie vormt de essentie van een inclusieve samenleving en bevordert beter begrip, tolerantie en wederzijds respect tussen verschillende groepen. De Europese Unie legt sterk de nadruk op maatregelen gericht op de sociale inclusie van verschillende sociale groepen en op verschillende levensgebieden. Aanzienlijke middelen uit de EU-begroting worden ook aan deze activiteiten toegewezen. De besteding van deze middelen is echter afhankelijk van de goedkeuring van passende wetgeving en de invoering van specifieke oplossingen in het betreffende land.

In Polen kunnen we als voorbeelden van de hierboven genoemde documenten en activiteiten (afgezien van de hierboven genoemde Wet op de sociale werkgelegenheid) onder andere noemen:

De strategie voor inclusie en diversiteit van het Poolse nationale agentschap van het Erasmus+-programma en het Europees Solidariteitskorps voor 2022-2027

Het Nationaal Programma ter Bestrijding van Armoede en Sociale Uitsluiting. Update 2021-2027 met een Vooruitblik naar 2030

Het Nationaal Programma voor de Ontwikkeling van de Sociale Economie tot 2030. Economie van Sociale Solidariteit

De wet op de sociale coöperaties

De wet op de sociale economie

Programma's en richtlijnen voor de uitvoering van ESF+ of FST (Richtlijnen voor de uitvoering van projecten met het Europees Sociaal Fonds Plus in regionale programma's 2021-2027; regionale programma's zoals Europese fondsen voor Wielkopolska 2021-2027 met talrijke maatregelen op het gebied van sociale economie, sociale inclusie of actieve integratie), Uitvoering van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid Programma 2021-2027.

De instelling van een minister voor Sociale Inclusie (A. Ścigaj 2022-2023) in de Kancelarij van de Premier; een minister voor Gelijkheid (K. Kotula vanaf 2023).

Bestaande documenten, programma's, richtlijnen en vooral de toegang tot EU-fondsen zullen de komende jaren ook de uitvoering van acties inzake sociale inclusie op het gebied van klimaatverandering mogelijk maken, inclusief de principes van de gesloten kringloopeconomie. Dit zijn acties die ons allemaal aangaan en die niet noodzakelijkerwijs extra middelen vereisen. Integendeel, ze zullen het mogelijk maken om niet alleen het klimaat te ondersteunen, maar ook het huishoudbudget.

2.7.2

Sociale ondernemingen in Polen

Nederlands Vanaf december 2023 waren er 830 sociale ondernemingen in Polen (update: juni 2025 - 1500 sociale ondernemingen), met de hoogste concentratie in de woiwodschappen Podkarpackie (119), Śląskie (112) en Lubelskie (83). Entiteiten in Polen die de status van sociale onderneming kunnen verkrijgen, zijn onder meer sociale coöperaties, stichtingen, verenigingen, unies van verenigingen, non-profitbedrijven, kringen van huisvrouwen op het platteland, vrijwillige brandweerkorpsen en kerkelijke rechtspersonen. Naast entiteiten in de sociale economie kan ook een rechtspersoon die een eenheid voor de sociale economie opricht, de status van sociale onderneming aanvragen. In overeenstemming met de definitie in artikel 2(3) van de Wet op de sociale economie is het een entiteit die een re-integratie-entiteit heeft opgericht en beheert: een ergotherapiewerkplaats (WTZ), een eenheid voor beroepsactiviteiten (ZAZ), een centrum voor sociale integratie (CIS) of een club voor sociale integratie (KIS). Een re-integratie-entiteit kan niet zelfstandig de status van sociale onderneming verkrijgen; de aanvraag moet worden ingediend door de entiteit die de WTZ, ZAZ, CIS of KIS beheert.

Focus op maatschappelijke impact. Hoewel economische levensvatbaarheid belangrijk is in deze ondernemingen, heeft het sociale aspect, met name de integratie van mensen die moeilijk werk vinden, een hogere prioriteit. De Poolse overheid heeft, via het Ministerie van Gezin en Sociaal Beleid, programma's gelanceerd zoals 'Weerbaarheid en ontwikkeling van de sociale economie en sociaal ondernemerschap' voor 2023-2025, die aanzienlijke steun bieden aan sociale ondernemingen. Het programma 'Weerbaarheid en ontwikkeling van de sociale economie en sociaal ondernemerschap' omvat drie gebieden: het re-integreren van personen die risico lopen op sociale uitsluiting in sociale ondernemingen en sociale werkgelegenheidsinstellingen; het vergroten van het potentieel van sociale ondernemingen en sociale economie-instellingen; het leveren van gedeïnstitutionaliseerde sociale diensten; het versterken van de veerkracht en ontwikkeling van sociale ondernemingen en sociale economie-instellingen.

Klik hier om het register van sociale ondernemingen in Polen te bekijken.

Polen besteedt speciale aandacht aan het verschuiven van sociale inclusie naar maximale naleving van de strategische doelstellingen van de GREEN DEAL EU door projectaanvragen die in aanmerking komen voor financiële steun in het kader van dit programma te beoordelen, namelijk groene transformatie, digitale transformatie, toegankelijkheid voor personen met speciale behoeften en het beginsel van gelijke kansen en non-discriminatie. Als gevolg van de invoering van de strategische criteria voor groene transformatie zijn 324 van de in totaal 1.090 gefinancierde aanvragen voor investeringscofinanciering nauw verbonden met de circulaire economie en activiteiten op het gebied van duurzame ontwikkeling.

Deze ontwikkelingen weerspiegelen de sterke inzet van Polen voor duurzame economische praktijken en sociale inclusie door middel van ondersteuning en ontwikkeling van sociale ondernemingen. Het is echter vermeldenswaard dat het land actief werkt aan de ondersteuning van sociale ondernemingen via diverse overheidsprogramma's en -regelgeving die de sociale economie vormgeven en institutionele ondersteuning bieden.

2.8

Circulaire/sociale economie in SLOWAKIJE

NARA-SK was betrokken bij het project Hands On Plastic Environment (25) en introduceerde het concept van circulaire economie-ideeën in Slowakije vanaf het allereerste begin van de goedkeuring van het EU-actieplan voor de circulaire economie. Als lid van het projectconsortium leidde NARA-SK de onderhandelingen over de oprichting van een platform voor circulaire economie in Slowakije - op 30 november 2018² - en de directeur van HOLLAND CIRCULAR HOTSPOT, Freek van Eijk (27).

Het CIRCULAR SLOVAKIA-platform⁴ werd op 2 december 2019 in Slowakije opgericht. Het belangrijkste evenement van het nationale platform voor circulaire economie in 2024 is de Circular Summit 2024. Ook het Koninkrijk der Nederlanden is lid van het Slowaakse platform, aangezien er geen twijfel over bestaat dat Nederland al vanaf het begin de leider en belangrijkste speler is bij de invoering van de circulaire economie in de EU (30).

De borg voor de implementatie van het beleid inzake circulaire economie in Slowakije is het Ministerie van Milieu, dat diverse belangrijke instrumenten heeft ontwikkeld om de implementatie van dit beleid te versnellen. ISBN 970-80-8213-001-3 publiceert een exclusief, dynamisch informatiecompendium van 100 pagina's - De circulaire economie - de toekomst van de ontwikkeling van Slowakije (2019), dat een basisoriëntatiehandleiding vormt voor beginnende lezers en geïnteresseerden in de transitie van een "lineair" economisch model naar circulaire economiemodellen, binnen de volgende 1+4 bovensectorale secties:

Inleiding: In elke sectie wordt duidelijk gemaakt wat de overgang van een lineaire naar een circulaire economie inhoudt. De situatie in de Slowaakse Republiek wordt in het grotere geheel beschreven aan de hand van trends in decennialange tijdsperioden en de bijbehorende woorden van analisten en prognosedeskundigen.

Sectie PRODUCTIE EN CONSUMPTIE: aangezien de circulaire economie in de eerste plaats de economische creatie van goederen en diensten/nationaal economisch product is, krijgen het Slowaakse ministerie van Economie en het ministerie van Landbouw in de publicatie van het Ministerie van Milieu relevante ruimte.

Sectie AFVALBEHEER: aangezien de productie van afval een maatschappelijk probleem is dat alle sectoren van de maatschappij aangaat, lijkt de beste oplossing te liggen in de presentatie van de beste praktijken voor afvalverwijdering in gemeentelijke industriële ondernemingen, het veranderen van consumentenstereotypen en een succesvol voorbeeld van de toepassing van uitgebreide producentenverantwoordelijkheid of afvalupcycling (44).

Sectie SECUNDAIRE GRONDSTOFFEN: opnieuw definieert de publicatie op de beste manier - aan de hand van voorbeelden van goede praktijken - de eindeloze mogelijkheden van de handel in secundaire grondstoffen, als inputgrondstof voor nieuwe productie, het oplossen van de klimaatcrisis door middel van groene daken (46), het elimineren van overmatige en snelle consumptie door eco-design en eco-modulatie, of de oplossing voor microconsumptie en de upcycling ervan (25).

Sectie CONCURRENTIEVERMOGEN EN INNOVATIE: na de noodzaak om onmiddellijke oplossingen te vinden voor aardoliekunststoffen, is er een belangrijk interview met Prof. Alexy, een wereldberoemde wetenschapper die Slowakije op de kaart zette van wereldwijde wetenschappelijke ontdekkingen door biokunststoffen uit hernieuwbare bronnen te ontwikkelen, of het voorbeeld van groen polypropyleen, maar ook het bestaan van de Slowaakse competitie voor innovaties voor een groene toekomst - Zelený Merkúr (41).

Er is een webplatform voor de Groene Economie in het leven geroepen dat voortdurend het wettelijk kader voor de implementatie van dit nieuwe economische paradigma in kaart brengt. Het belangrijkste onderdeel van dit webpopulariserings- en educatieportaal bestaat uit voorbeelden van goede praktijken die door alle sectoren van de Slowaakse samenleving (bedrijfsleven, staatsadministratie en zelfbestuur, wetenschappelijk onderzoek) worden geïmplementeerd in de volgende sectoren: aanpassing aan klimaatverandering, circulaire economie en duurzaam gebruik van hulpbronnen, duurzaam transport, energie-efficiëntie, groene gebouwen en huisvesting, duurzaam beheer in het land en duurzame bio-economie (43).

De circulaire economie is echter niet alleen een verandering in economisch beleid, maar een paradigmatische verandering die alle geledingen van de samenleving beïnvloedt. Het is daarom begrijpelijk dat de oplossing in elke nationale staat niet alleen een verandering van beleid en gedrag op het hoogste niveau van de staat is, maar dat de circulaire economie zich uitstrekt over alle maatschappelijke structuren van de QUADRUPLE HELIX-belanghebbenden.

2.8.1

Circulaire economie in de bedrijfssector

De circulaire economie is in de eerste plaats een verandering in de manier waarop een economisch product wordt geproduceerd. De drager van de transitie naar de circulaire economie is dus het management van productie-economische eenheden in de staat.

Vrijwel alle bedrijfsondersteunende organisaties – ongeacht eigenaarschap, rechtsvorm en eigenaarschap van de oprichter – hebben in hun portfolio een breed spectrum aan informatieve, promotionele, en vooral informele educatieve evenementen opgenomen. Het is praktisch onmogelijk om alle aanbiedingen voor het vergroten van vaardigheden en kennis op het gebied van circulariteit samen te vatten, te structureren en te sorteren. Integendeel – elke poging tot hiërarchische classificatie en "certificering", "centralisatie op één plek" ("circulaire one-stop-shop") staat in principe haaks op de zin van paradigmatische verandering. De stagiair moet zelf proberen en in de webruimte van een open informatieomgeving zelf stappen ondernemen om informatie uit meerdere bronnen te verkrijgen en aantonen dat hij de aangeboden informatie kan classificeren.

Vertegenwoordigers van bedrijven, industriële verenigingen en brancheverenigingen hebben zelf al mechanismen en instellingen gecreëerd die zich kunnen voorbereiden – te beginnen met een educatief evenement dat eindigt met het specifieke investeringsproject. De bedrijven zelf, die hun investeringsprojecten uitvoeren, zelfs in gebieden die problematisch zijn vanuit het perspectief van de circulaire economie (bijv. Waste2Energy), besteden naast hun voorgestelde oplossingen ook aandacht aan de bevordering van circulariteit, waardoor de maatschappelijke gevoeligheid voor dit concept toeneemt (43).

Op Slowaaks niveau is een van de belangrijkste veranderingen het einde van de bruinkoolwinning binnen het Europese initiatief "EU-kolenregio's in transitie" (44), dat de regio Boven-Nitra raakt. Het de jure-proces begon in januari 2021 en het meerlagige beheer van de oplossing voor 100 jaar werkgeverservaring voor meer dan 2600 mijnwerkers en hun gezinnen is eveneens een pan-Europese oplossing. Er staan meer dan 150 projecten op de regionale lijst van (groenere en veerkrachtigere) projecten met een totale waarde van 1,5 miljard euro.

Het industriële complex in Slowakije is extreem energie-intensief (de productie van metalen en metaalproducten heeft een aandeel van 13,01%) in de sector; er is een intensieve transitie naar groene energie gaande door het aandeel hernieuwbare bronnen te vergroten, evenals de ontwikkeling van waterstofenergie (48). In de gehele industriële sector, van micro- tot macro-ondernemingen, is een inhaalslag op het gebied van hernieuwbare energie te zien (49).

De industriële productie van Slowakije wordt ondersteund door de auto-industrie (50). Het aandeel van de auto-industrie in de vorming van het Slowaakse bbp bedraagt 12% en de industriële productie (inclusief de gehele productieketen) 43%. In Slowakije ronden vijf wereldwijde autofabrikanten hun productie af (VW, Kia, PSA Peugeot, Jaguar Land Rover, Volvo). Groene mobiliteit is een wereldwijde prioriteit en een directe toepassing voor elke autofabrikant (elektrische en waterstofmobiliteit).

In alle sectoren van de industriële productie is de voorbereiding van bedrijfsmanagement op het criterium ecodesign waarneembaar – dat wil zeggen de ontwikkeling van producten die al in hun ontwikkelingsfase voldoen aan de maximale eisen voor hun circulatie gedurende hun gehele levenscyclus. Dit is in overeenstemming met de bijgewerkte richtlijn van het nieuwe EU-actieplan voor de circulaire economie (61).

Circulaire economie bij gemeentelijke en lokale overheden

Het overheidsbeleid in de lagere bestuurlijke eenheden van de Slowaakse Republiek is voor 100% in overeenstemming met het EU-beleid via Europese fondsen, programmaprioriteiten en vraaggerichte projecten. Dit betekent dat er, conform de bijgewerkte richtlijn van het nieuwe EU-actieplan voor de circulaire economie, ook partnerschapsovereenkomsten bestaan tussen de EU en de nationale staten voor de lopende EU-begrotingsperiode van zeven jaar (2020-2027). Dit is ook het geval in Slowakije.

Overeengekomen investeringen binnen de vijf doelstellingen van het cohesiebeleid: (1, een concurrerender en slimmer Europa, een groener en koolstofarm Europa, 2, een meer verbonden Europa, 3, een socialer en inclusiever Europa, 4, een Europa dicht bij de burger, 5, het Fonds voor een rechtvaardige transitie). Het gehele proces van het ontwerpen, verspreiden en monitoren van de partnerschapsovereenkomst van de Slowaakse Republiek voor de jaren 2021-2027 voldoet aan de criteria van QUADRUPLE HELIX - deelname van sociaaleconomische partners, overeenkomstig Verordening (EU) nr. 240/2014 van de Commissie van 7 januari 2014 betreffende de Europese gedragscode voor partnerschap binnen de Europese structuur- en investeringsfondsen.

2.8.2

Circulaire economie in de kennisinstellingen

Een concurrerender en slimmer Europa - dit is in de eerste plaats een uitdaging voor kennisinstellingen, de "eigenaren" van formele onderwijsprogramma's (universiteiten, scholen), maar ook van alle informele, niet-formele vormen van onderwijs (overheids-, zelfbesturende en niet-gouvernementele organisaties).

De circulaire economie is als paradigmatische innovatie opgenomen in veel specifieke prioriteiten van de Nationale Strategie voor Onderzoek, Ontwikkeling en Innovatie 2030 in de volgende 3 (van de 5) operationele gebieden: 3.1 Beheer van missies: (intelligente specialisatie via het verenigen van actoren in een ecosysteem door middel van een gemeenschappelijke visie en aanvullende acties), 3.3 Waardeketens: (heroriëntering van de economie naar activiteiten met een hogere toegevoegde waarde), 3.5 Sociale innovaties: voorwaarden scheppen en innovaties initiëren om problemen in hun volledige complexiteit op te lossen.

Het subhoofdstuk 3.1 beoogt te leiden tot de vorming van slimme regio's RIS332 – het creëert een voorwaarde voor het creëren van korte economische productiecycli en daarmee ook de vermindering van de koolstofintensiteit van de productie, zonder de welzijnsstandaard van de bevolking in Europese regio's te verlagen.

Circulaire economie in de niet-gouvernementele sector - organisaties uit de "derde sector" in Slowakije vormen een levend laboratorium met een "vloeibaar" landschap van verschillende institutionele vormen, die, op basis van - in de eerste plaats - de motivatie van de actoren zelf, op basis van projectverworven financiering, het thema van de circulaire economie implementeren in educatieve en micro-implementatieprojecten.

SAŽP, als project-programmabureau van het Ministerie van Milieu van de Slowaakse Republiek, werkt al lange tijd aan de systematisering van informele, niet-formele, maar ook formele educatieve opties die gericht zijn op het verbeteren van de veerkracht van het milieu en in het kader daarvan het populariseren van het concept van de circulaire economie - EWOBX - milieueducatieportaal (57).

2.8.3

Sociale ondernemingen in Slowakije

De meest relevante studie met betrekking tot het grote beeld van de ontwikkeling en de huidige staat van de sociale economie wordt geleverd door SOCIAL ENTERPRISES AND THEIR ECOSYSTEMS IN EUROPE (68), als onderdeel van pan-Europees onderzoek naar de staat van deze vorm van economische praktijk in alle EU-lidstaten – Sloveno (59).

In de Slowaakse geschiedenis kent de sociale economie een langdurige en in wezen gemeenschappelijke zelfhulp binnen het grondgebied van het hoofdkwartier, waar de gemeenschap van de bevolking leeft en continu aanwezig was. Historisch gezien waren dit echter samenwerkingsmodellen die gebaseerd waren op gebruikelijke praktijken, zonder een vorm die in een rechtsvorm was vastgelegd. De vakliteratuur noemt het jaar 1845 als de eerste historisch gedocumenteerde rechtsvorm, toen de coöperatie - Gazdovský spolok Sobotišti - werd opgericht door de lokale leraar Samuel Jurkovič. De voortdurende ontwikkeling van onderop van bloeiende zelfhulpverenigingen werd onderbroken door de Tweede Wereldoorlog en de daaropvolgende opkomst van het communisme in 1948 in de naoorlogse Tsjechoslowaakse Republiek 1945-1989. De vereniging van burgers voor zelfhulp, met name op het gebied van economische samenwerking, werd afgeschaft en in sommige vormen die zelfs tijdens de communistische periode van Slowakije bleven bestaan, was deze absoluut ondergeschikt aan de controle van de Communistische Partij van Tsjechoslowakije. Plattelands- en landbouwcoöperaties waren volledig ondergeschikt aan de ideologie en door de diefstal van privébezit van leden van zelfhulpverenigingen en coöperaties heerst er nog steeds een groot wantrouwen tegenover de dragers van economische en sociale veranderingen van onderop ten opzichte van nieuwe initiatieven om een sociale economie op te bouwen.

Sociaal ondernemen als fenomeen en vorm van economisch ondernemerschap na de economische transformatie in 1989 verscheen in 2008 (Wet nr. 5/2004 Coll.). Het was een reactie op de extreem slechte ontwikkeling van de werkloosheid in de Slowaakse Republiek - als reactie van lokale arbeidsmarkten op de ineenstorting van de communistische productieomgeving, grote en kleine privatiseringen, desintegratie van socialistische marktmateriaal-productieketens. In sommige regio's liep het werkloosheidspercentage op tot 40%. Deze wettelijke regeling verruimde de visie op sociale en arbeidsinterventie ook naar werknemers die niet in de categorie van gehandicapte werknemers vallen, voor wie er een hulpmiddel voor werkgelegenheidsondersteuning was - een beschermde werkplaats en een beschermde werkplek - als voortzetting van de zogenaamde "Výrobného družstva invalidov = Productiecoöperaties van gehandicapten" - een communistische, centraal beheerde gespecialiseerde organisatie voor de tewerkstelling van door de staat erkende ontvangers van compensatie voor mensen met een handicap.

Het is duidelijk dat de initiatiefnemende kracht in de Slowaakse omgeving ook uit de EU kwam, in de vorm van het EQUAL-communautaire initiatief - een van de vier communautaire initiatieven die tussen 2000 en 2006 in de EU plaatsvonden. Het doel van dit "levende ESF-lab" was om de ontwikkeling en toepassing van sociale innovaties in de Europese economie op gang te brengen, die zich strikt richtten op de productie van sociale goederen op monetaire basis = bruto binnenlands product.

Het doel was om nieuwe oplossingen te ontwikkelen, te verifiëren en te introduceren voor de hardnekkige problemen van de meest achtergestelde groepen op de arbeidsmarkt en in de samenleving (langdurig werklozen, laaggekwalificeerden, afgestudeerden, ouderen, mensen met een beperking, etnische minderheden, vrouwen, asielzoekers en buitenlanders, enz.), die vaak kampen met meervoudige achterstanden (60). Het doel op de lange termijn was om de beste innovaties zo breed mogelijk te verspreiden in beleid en praktijk, of om innovatie te introduceren als een systeemverandering.

De resultaten van dit initiatief in de Slowaakse regio, die een roofochtige, compromisloze economische transformatie onderging, waren zwak tot ondergemiddeld en werden administratief en politiek verkeerd begrepen als een potentieel voor het opbouwen van sociale cohesie en maatschappelijke veerkracht.

Pas in 2015 werd de expliciete term "onderwerp van de sociale economie" in de Slowaakse wetgeving geïntroduceerd. Deze formulering in de Slowaakse wetgeving gaf aan dat de sociale economie een veel breder concept is dan alleen het oplossen van het probleem van de (langdurig) werkloze. Als ex-antevoorwaarde voor het ontvangen van EU-middelen in de jaren 2014-2020 werd het "onderwerp van de sociale economie" wettelijk gedefinieerd (2015). Dit feit kwam echter onvoldoende tot uiting in andere wetten die de directe toepassing van sociaaleconomische organisaties en prestaties reguleren. Pas na verdere maanden van sociaal, overheids- en parlementair politiek werk werd de eerste afzonderlijke wet op de sociale economie voorbereid en vervolgens goedgekeurd (13 maart 2018): wet 112/2018 Coll. (<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2018/112/>).

In §3 wordt de sociale economie als volgt gedefinieerd: "De sociale economie is een geheel van productieve, distributie- of consumentenactiviteiten die worden uitgevoerd door middel van economische activiteit of niet-economische activiteit, onafhankelijk van de overheid, met als hoofddoel het bereiken van een positieve maatschappelijke impact." De definitie van sociale onderneming in deze wet is verenigbaar met de Europese norm die is vastgesteld bij Verordening (EU) nr. 1296/2013 van de Europese Unie op het gebied van werkgelegenheid en sociale innovatie (EaSI). We kunnen stellen dat pas met de goedkeuring van deze afzonderlijke wettelijke norm de standaard, West-Europese interpretatie van de term sociale economie in Slowakije ontstond, ongeacht alle eerdere nauw geprofileerde normen voor arbeidsintegratie, uitsluitend voor door de staat erkende groepen gehandicapte inwoners. Pas met de goedkeuring van deze wet kunnen we spreken van het ontstaan van een hele sector van economische activiteiten waarin werknemers die betrokken zijn bij entiteiten van de sociale economie - ongeacht hun rechtsvorm - het genereren van economische winst niet als het enige criterium voor bedrijfsactiviteit erkennen.

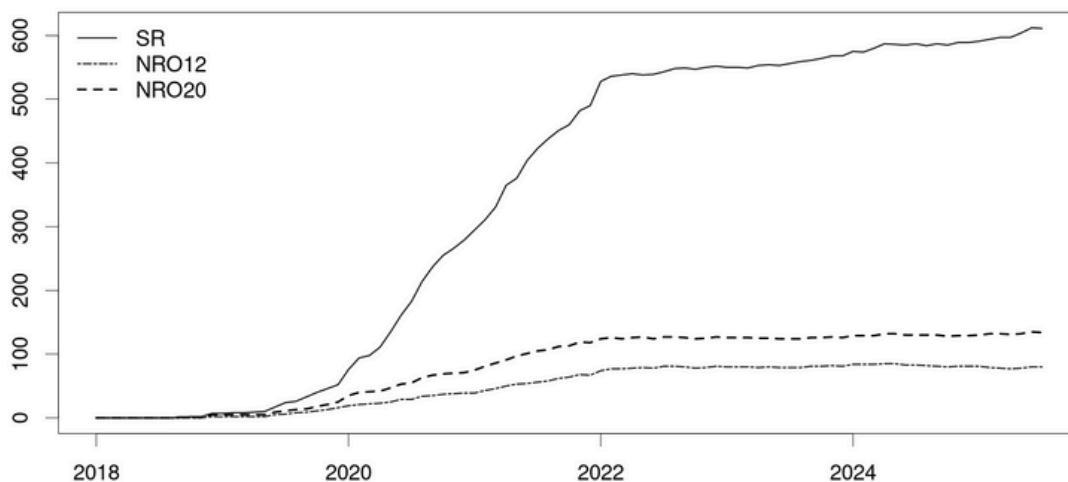
2.8.4

Organisatielandschappen van de sociale economie in Slowakije

Het is niet mogelijk om het exacte aantal bestaande en functionele sociale ondernemingen in de Slowaakse Republiek (<https://www.prog.sav.sk/portfolio/kontext-a-vyzvy-socialneho-podnikania-na-slovensku/>) te bepalen, aangezien een onderneming met economische activiteit als instrument (niet als doel) om het welzijn van leden en werknemers te bereiken, momenteel alleen kan worden geschat op basis van twee criteria: • Rechtsvorm van het onderwerp van de sociale economie (burgerlijke vereniging, non-profitorganisatie, stichting, niet-investeringsfonds, speciale kerkfaciliteit, bedrijfsbedrijf, coöperatie, natuurlijke persoon-ondernemer) geschat aantal sociale ondernemingen ca. 1318 • Certificering van de entiteit als een sociale economieonderneming: geregistreerde sociale onderneming Wet. 112/2018 Coll., beschermde werkplaats (Wet. 5/2004 Coll.), maatschappelijke dienstverlener (Wet. 448/2008 Coll.) geschat aantal sociale ondernemingen ca. 1151

Tegelijkertijd met de inwerkingtreding van Wet 112/2018 Coll. werd het nationale EU-gefinancierde project - Het Instituut voor Sociale Economie (28) gelanceerd (het nationale project is een systematisch ondersteund project op heel Slowaaks niveau door een garant in een bepaald sectoraal overheidsbeleid voor de oplossing van een specifiek, nauwkeurig gedefinieerd nationaal probleem). Binnen dit project werd een gespecialiseerd agentschap opgericht met zeer gemotiveerd personeel in alle 8 Slowaakse regio's (NUTS3) om mentorschap te bieden bij het opstellen van bedrijfsplannen van sociale ondernemingen en, na registratie, mogelijke financiële steun voor de start van de activiteit. Het resultaat van de implementatie van dit nationale project tijdens de programmeringsperiode 2014-2020 was een indrukwekkende toename van het aantal sociale ondernemingen dat werd opgericht op basis van de laatste wetswijziging, dat eind 2023 583 rechtspersonen bereikte (62).

Aantal sociale ondernemingen

Figuur 8: Groei van sociale ondernemingen in Slowakije (2018-2024)

Als reactie op de enorme belangstelling van de kant van de Slowaakse lokale overheden om sociale ondernemingen op te zetten (in Slowakije zijn er momenteel 2.890 afzonderlijke gemeenten, waarvan de gekozen vertegenwoordigers verplicht zijn de belangen van de individuele territoriale nederzettingen te volgen en het concept van verenigde gemeenten bestaat niet) heeft de Hoge Rekenkamer van Slowakije een rapport gepubliceerd over de implementatie van de sociale economie in de Slowaakse Republiek. (30) De belangrijkste aanbevelingen zijn:

voor de ontwikkeling van de sociale economie is het cruciaal dat dit onderwerp interdepartementaal wordt,

om de controleactiviteit van sociale ondernemingen te concentreren, de mogelijkheden voor onderwijs op het gebied van de sociale economie uit te breiden, gegevens bij te houden over alle vormen van steun en de voorwaarden voor het verlenen van die steun die tijdens de gecontroleerde periode niet functioneel waren, opnieuw te evalueren,

om een analyse uit te voeren van de behoeften van sociale ondernemingen, met name met betrekking tot de tewerkstelling van personen die geen handicap hebben en dienovereenkomstig,

om de directe steun te versterken met als doel ook de werkgelegenheid van deze groep personen te ondersteunen, door een belangrijkere ondersteuning van het sociaal ondernemerschap in de vorm van promotie en samenwerking op interdepartementaal niveau,

om toe te treden tot de deskundigengroep van de Europese Commissie voor de sociale economie en sociale ondernemingen, om innovatieve en functionele elementen uit het buitenland toe te passen.

2.8.5

Inclusie van de Roma-bevolking

Een langetermijnprobleem voor het sociale beleid in Slowakije is het overwinnen van de sociaal-maatschappelijke problemen waarmee de Roma-bevolking in Slowakije wordt geconfronteerd. Het is noodzakelijk om te zeggen dat het oplossen van het probleem van gemarginaliseerde bevolkingsgroepen een historisch probleem is en niet alleen wordt veroorzaakt door een gebrekkig nationaal beleid op het gebied van werkgelegenheid, sociale zaken en onderwijs. De startlijn van waaruit de Roma de postcommunistische transformatie van Slowakije na 1989 ingingen, was dezelfde als die van de meerderheidsbevolking. De oorspronkelijke huisvestingsstructuur, de onvoorbereidheid op taal- en onderwijsgebied, en de traditionele werkgelegenheid van de Roma-bevolking in de industrie, die verdween als onderdeel van de economische transformatie, zorgden er echter voor dat de culturele en sociale achteruitgang van de meerderheid van de Roma in Slowakije vele malen groter was dan in het geval van de meerderheid, de niet-Roma-bevolking.

In de Atlas van Roma-gemeenschappen van 2013 werden ongeveer 402.840 Roma geïdentificeerd, d.w.z. personen die door de omgeving als Roma worden beschouwd (wat neerkomt op 7,45% van de totale bevolking van Slowakije). Zelfs wanneer we dit meest representatieve cijfer voor de Slowaakse demografische crisisinterventie accepteren, moeten we er rekening mee houden dat veel Roma verklaren tot de etnische meerderheidsgroep te behoren.

Om deze reden besteedt de wetgeving voor de sociale economie speciale aandacht aan de inclusie van kansarme personen door de zogenaamde categorie "Integratieve sociale onderneming" te creëren. "Een integratiebedrijf is een geregistreerde sociale onderneming die als hoofddoel heeft de werkgelegenheid te bevorderen en die ten minste 30% kansarme, sterk kansarme of kwetsbare personen tewerkstelt van het totale aantal werknemers". Krachtens de Wet op de Sociale Economie kan het integratiebedrijf plaatsings- en egalisatietoelagen aanvragen, die bedoeld zijn om de arbeidsintegratie van kansarme en kwetsbare personen te ondersteunen. (§19a en §19b) Bovendien kunnen in het geval van een afzonderlijk goedkeuringsproces compensatiesteun (§19), investeringssteun (§17) en een indirecte vorm van fiscale steun worden verkregen als directe steun voor een sociale onderneming (verlichting van inkomstenbelasting, verlaagd btw-tarief), verwerving van onroerend goed door de staat, gemeenten en VÚC), de mogelijkheid om sociale overheidsopdrachten toe te passen in de vorm van gereserveerde bestellingen en vraagondersteuning (dienstencheques).

Het potentieel van de groene economie, biomassa en plattelandseconomie voor laagdrempelige werkgelegenheid voor gemarginaliseerde bevolkingsgroepen werd benadrukt door verschillende innovatieve projecten. Het was een reactie op de ongunstige situatie van hele Roma-gemeenschappen, met name in geografisch geïsoleerde plattelandsgebieden, buiten de belangrijkste ontwikkelingszones van Slowakije na 1989. Het project BFB-PA21-009 (66) (Noors Financieel Mechanisme) heeft gediend als baken voor de nabije toekomst in de circulaire en sociale economie, een uitdaging voor Roma in Slowakije:

De lokale dimensie biedt het voordeel dat ze zich tegelijkertijd kunnen richten op alle vijf sleutelgebieden die tegelijk aangepakt moeten worden bij het streven naar sociale inclusie van bewoners van uitgesloten nederzettingen: (i) huisvesting, (ii) gezondheid, (iii) financiële stabiliteit, (iv) onderwijs en (v) het verwerven van werkgewoonten, vaardigheden en stabiele werkgelegenheid.

De sleutelrol van lokale overheden bij de integratie van Roma in de groene economie is weggelegd voor deze bevolkingsgroep, aangezien deze gekenmerkt wordt door een geringe kennis en daardoor ook door een geringe fysieke mobiliteit en de mogelijkheid om van woonplaats te veranderen en traditionele sociale banden te onderhouden.

Ontwikkeling van een alomvattend concept en actieplan voor de ontwikkeling van laaggeschoolde banen in de groene economie onder Slowaakse omstandigheden.

Actieve toepassing van het sociale en groene aspect van overheidsaanbestedingen.

2.9

Circulaire/Sociale Economie in Nederland

Circulaire economie in Nederland

EU-richtlijn "Closing the loop - Een EU-actieplan voor de circulaire economie" (COM/2015/0614), definitief goedgekeurd en gepubliceerd op 2 december 2015 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52015DC0614&from=ES>), vormt het startschot voor de institutionele realisatie van circulariteit in de EU. Het Koninkrijk der Nederlanden nam het roulerende voorzitterschap van de EU over vanaf 1 januari 2016 en definieerde de circulaire economie al in deze periode als haar hoogste politieke prioriteit. Sindsdien is Nederland, samen met Zweden en Finland, de absolute koploper in het bevorderen van circulariteit in de nationale economie.

De Rijksoverheid werkt samen met alle overheden, kennisinstellingen, milieuorganisaties, het bedrijfsleven, vakbonden, financiële instellingen en maatschappelijke organisaties aan slimmere en efficiëntere manieren om producten en grondstoffen te gebruiken. In de nationale context is het uiteindelijke doel dat de Nederlandse economie in 2050 volledig circulair is. In het nieuwste Nationaal Programma Circulaire Economie 2023-2030 ziet de overheid vier manieren om de volgende werkvelden te benutten:

Verminderen van grondstoffengebruik: de Nederlandse economie heeft minder grondstoffen nodig als we minder producten kopen, spullen die we al hebben delen en efficiënter produceren.

Grondstoffen vervangen: wanneer nieuwe grondstoffen nodig zijn, moeten we waar mogelijk duurzaam geproduceerde, hernieuwbare en ruim beschikbare grondstoffen gebruiken. Bijvoorbeeld biomassa, grondstof gemaakt van planten, bomen en voedselresten. Dit maakt Nederland minder afhankelijk van fossiele grondstoffen en is beter voor het milieu.

Levensduur van producten verlengen: We kunnen producten en onderdelen langer en intensiever gebruiken als we ze hergebruiken en repareren. Dit remt de vraag naar nieuwe producten en grondstoffen.

Hoogwaardige verwerking: We kunnen materialen en grondstoffen recycleren, zodat er nieuwe producten van gemaakt kunnen worden. Dit betekent dat er minder afval op de stortplaats belandt of verbrand wordt. En het vergroot de aanvoer van duurzame grondstoffen.

Het Nationaal Programma Circulaire Economie 2023-2030 bevat maatregelen voor elk van deze vier benaderingen. Het bevat ook maatregelen voor specifieke productgroepen, zoals meubels of woningen, en ondersteunende maatregelen voor specifieke aandachtsgebieden zoals onderwijs, circulair inkopen en circulaire bedrijfsmodellen.

Nederland is een belangrijke speler geworden in de wereld van import en export. Een totaalbeeld van de macro-materialenstroom in kaart brengend, wordt een derde van de import, in totaal 145 miljoen ton, rechtstreeks vanuit Nederland wederuitgevoerd (de totale materiële voetafdruk van wederuitvoer loopt op tot maar liefst 412 miljoen ton). Van de totale materiële voetafdruk van 735 miljoen ton (exclusief wederuitvoer) worden de meeste materialen gebruikt om te voldoen aan maatschappelijke behoeften en wensen buiten Nederland. De efficiënte handelspraktijken van Nederland hebben het land gepositioneerd als een wereldwijde leverancier van voedsel en fossiele brandstoffen, een situatie die de mogelijkheden ver overstijgt. Ongeveer een derde van de verwerkte materialen die voor eindproducten worden gebruikt, in totaal 221 miljoen ton, wordt gedreven door de binnenlandse vraag, terwijl de resterende twee derde wordt geëxporteerd.

Nederland is een land met een rijke geschiedenis van wereldhandel, die eeuwen teruggaat. Als internationale speler met historische kennis en verantwoordelijkheid besteedt Nederland koortsachtig aandacht aan de verspreiding van paradigmatische economische verandering op het gebied van internationale ontwikkelingshulp, handelsdiplomatie en de algemene promotie ervan. Grondstoffenketens, productieprocessen en afvalstromen zijn immers wereldwijd. Daarom werkt de overheid zoveel mogelijk samen met andere landen, binnen de Europese Unie en binnen de Verenigde Naties.

Nederland, een producent van aanzienlijke hoeveelheden afval, heeft aanzienlijke vooruitgang geboekt in het beheer van grondstoffenafval. Dankzij uitgebreid overheidsbeleid, technische innovatie en investeringen in materiaalefficiëntie heeft het land een circulariteitspercentage bereikt dat aanzienlijk hoger ligt dan het wereldwijde gemiddelde van 8,6%.

Nederland zal naar verwachting in 2035 18 miljoen inwoners tellen, met de hoogste mate van verstedelijking en bevolkingsdichtheid. Dit vereist een pioniersrol en een leidende positie op het gebied van intelligente stedelijke duurzaamheidsoplossingen. Met een dichte en groeiende bevolking staat Nederland voor de uitdaging om het grondstoffenverbruik en de afvalproductie te beheersen.

Over het geheel genomen heeft Nederland zich ontpopt tot een koploper in de transitie naar een circulaire economie. Dit biedt het land de kans om zijn expertise en kennis op het gebied van circulariteit om te zetten in een exportproduct en waardevolle inzichten, vaardigheden en technologische oplossingen met de wereld te delen. Door koploper te worden in circulaire kennis, kan Nederland zijn positie als wereldhandelsmacht verder versterken en tegelijkertijd de wereldwijde discussie over duurzaamheid en hulpbronnenefficiëntie vormgeven, wat een win-situatie creëert voor zowel het land als de wereld als geheel. ((PACE), 2020).

Een van de belangrijkste drijvende krachten achter de circulaire economie in Nederland is de golf van positieve bottom-up bewegingen en initiatieven. Deze grassroots-inspanningen zijn met stimulerend overheidsbeleid en steun ontvangen, waardoor een omgeving is ontstaan die innovatie en duurzaamheid stimuleert. Hierdoor kan Nederland zijn expertise op het gebied van circulariteit nu omzetten in een exportproduct dat wereldwijd kan worden gedeeld.

In de huidige economie worden de werkelijke productiekosten – waaronder CO₂-uitstoot, vervuiling en ecologische schade – vaak niet meegerekend. Dit betekent dat deze kosten worden doorberekend aan toekomstige generaties in plaats van dat ze worden gedragen door de verantwoordelijke partijen. In een circulaire economie is het van cruciaal belang dat producenten en consumenten een eerlijke prijs betalen voor grondstoffen, materialen en producten, rekening houdend met de maatschappelijke kosten die aan hun productie verbonden zijn. Het principe 'de vervuiler betaalt' moet leidend zijn voor prijsmechanismen, terwijl ook de levering van ecosysteemdiensten en het creëren van sociaaleconomische waarde wordt beloond. Om de transitie naar een circulaire economie te ondersteunen, is de overheid vastbesloten om actie te ondernemen om de economische, fysieke en sociale omgeving zodanig te veranderen dat het voor bedrijven en burgers gemakkelijker en aantrekkelijker wordt om te kiezen voor duurzame, circulaire producten. Dit omvat het bevorderen van de vraag naar duurzame producten, het wegnemen van risico's, het invoeren van beleid voor Maatschappelijk Verantwoord Inkopen, het vaststellen van normen en normalisatie, evenals belastingaanpassingen en geïntegreerde prijsstrategieën (Nederland, 2023-2030).

De transitie naar een circulaire economie vereist daarom een integrale aanpak die belangrijke maatschappelijke vraagstukken aanpakt, zoals klimaatdoelen, energietransitie, milieu-uitdagingen, duurzame voedselsystemen, behoud van biodiversiteit en klimaatadaptatie. Door te focussen op deze kerngebieden en de kansen te benutten die de digitale transitie biedt, leidt dit niet alleen tot behoud van banen en economische waarde, maar verbetert het ook de kwaliteit van de werkgelegenheid en bevordert het sociale inclusiviteit in alle aspecten van de samenleving (Nederland, 2023-2030).

2.9.2

Sociale ondernemingen in Nederland

Nederland is een van de landen zonder wettelijk kader voor sociale ondernemingen. Dit sluit aan bij de keuze van de Nederlandse overheid om tot nu toe sociaal ondernemerschap als een aanpak te ondersteunen (op een vergelijkbare manier als andere ambitieuze vormen van ondernemerschap) in plaats van sociale ondernemingen als (wettelijk gestandaardiseerde) organisatievormen. Daarom is overheidssteun beschikbaar via kanalen die voor alle ondernemingen beschikbaar zijn. Gezien de recente toename van het aantal sociale ondernemingen en de toenemende aandacht van stakeholders, kan worden gesteld dat er blijkbaar geen behoefte is aan een dergelijk wettelijk kader en dat het huidige ecosysteem het mogelijk maakt. Een kritische reflectie op deze toename leidt ook tot de conclusie dat door de introductie van een rechtsvorm die past bij de Nederlandse context, nog meer bereikt kan worden - dit proces is momenteel gaande.

Nederland bouwt voort op een lange traditie van het combineren van ondernemerschap en maatschappelijke waardecreatie. Veel onderdelen van het ecosysteem functioneerden al toen de term 'sociaal ondernemerschap' in Nederland zijn intrede deed. Een mogelijk scenario, zoals enkele experts al aangaven, zou zich kunnen voordoen waarbij sociale ondernemingen een dergelijke term niet nodig hebben en de nieuwe norm voor alle ondernemingen zouden kunnen vormen. Momenteel wordt er veel aandacht besteed aan werkintegratie en circulaire economie, terwijl bedrijven zoals Fairphone en Tony's Chocolonely vooroplopen in groei en impact, en bovendien als rolmodel fungeren in hun streven naar verbetering van wereldwijde waardeketens.

Tot slot, hoewel sociale ondernemingen deels lijken te ontstaan onder druk van de Nederlandse verzorgingsstaat, blijft het onduidelijk hoe en in welke mate sociale ondernemingen een rol kunnen spelen in het waarborgen van de huidige staat van de Nederlandse verzorgingsstaat. Het is duidelijk dat het tijdperk van "nice to have" voorbij is wat betreft sociale ondernemingen in Nederland. Professionalisering en aanpassing aan het bestaande ecosysteem zouden nu moeten resulteren in meetbare en beheersbare creatie van maatschappelijke waarde door sociale ondernemingen.

2.10

Het verband tussen sociale en circulaire economie

De transitie naar een circulaire economie gaat niet alleen over ecologische duurzaamheid; het heeft ook belangrijke sociaaleconomische implicaties. Om een succesvolle transitie te garanderen, is het cruciaal om rekening te houden met de sociaaleconomische aspecten van deze verschuiving. Dit omvat:

- het waarborgen van goede, veilige arbeidsomstandigheden en passende arbeidsvoorwaarden voor alle personen die betrokken zijn bij de circulaire economie,
- Investerings in en trainingen voor werknemers om ervoor te zorgen dat werknemers de vaardigheden hebben die nodig zijn om te gedijen in een circulaire economie,
- om sociaal inclusieve werkomgevingen te creëren die diversiteit en gelijkheid bevorderen,
- het waarborgen van een eerlijke verdeling van lusten en lasten tussen burgers en bedrijven, zowel op nationaal als internationaal niveau en tussen verschillende generaties.

Door rekening te houden met deze factoren, kan ervoor worden gezorgd dat de transitie naar een circulaire economie rechtvaardig verloopt en alle leden van de samenleving ten goede komt. De Sociaal-Economische Raad (SER) heeft het belang benadrukt van het vaststellen van sturende doelen voor 2030 om duidelijkheid te scheppen over de doelen van de transitie naar een circulaire economie.

Door in 2024 nationale doelstellingen voor 2030 vast te stellen, ontstaat er een duidelijke routekaart voor de voortgang, met aandacht voor hoe elke productgroep kan bijdragen aan deze overkoepelende doelen. Het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP) speelt een cruciale rol bij het vertalen van de visie op duurzame ontwikkeling in Nederland naar uitvoerbaar milieubeleid. Een van de belangrijkste uitdagingen die in het NMP wordt aangepakt, is de realisatie van een duurzame, circulaire economie. Door het milieubeleid te integreren met de maatschappelijke uitdagingen die in de Nationale Structuurvisie Ruimte en Milieu worden geschetst, kan een uitgebreid en langetermijnactieprogramma worden ontwikkeld om de voortgang naar een circulaire economie te stimuleren (Nederland, 2023-2030).

Samenvatting

Dit hoofdstuk biedt een uitgebreide analyse van hoe de concepten van de sociale en circulaire economie worden ontwikkeld en geïmplementeerd in partnerlanden, waaronder Cyprus, Duitsland, Slowakije, Polen en Nederland. Het belicht diverse nationale strategieën, wettelijke kaders en praktische initiatieven die gericht zijn op het bevorderen van duurzame economische modellen die zowel milieu-uitdagingen als sociale inclusie aanpakken. Meer gedetailleerde analyses en voorbeelden uit alle landen van het consortium zijn beschikbaar in het trainingsformat dat via het project is ontwikkeld (CIRC-trainingsformat) en op het hubplatform van het project (CIRC HUB PLATFORM). Over het algemeen toont het hoofdstuk aan dat de nexus tussen sociale en circulaire economieën gecoördineerde, multi-level actie vereist om economische veerkracht, ecologische duurzaamheid en sociaal welzijn te waarborgen, en zo de weg vrij te maken voor inclusieve en duurzame toekomsten in heel Europa.

Referenties

- [1] BRAC. (z.d.). BRAC: Mensen en gemeenschappen sterker maken. Geraadpleegd op 19 augustus 2025, van <https://www.brac.net>
- [2] Cullen Jonathan M, Circular Economy (2017): Theoretical Benchmark of Perpetual Motion Machine Journal of Industrial Ecology, [3] Amin Ash, Cameron Angus, (2002): "Placenting the Social Economy", gepubliceerd in Routledge [4] Amin Ash, Roberts Joanne, (2008): Community, Economic Creativity, and Organization Oxford University Press, [5] Bocken Nancy, Pauw Ingrid, Conny Bakker en Bram van der Grinten (2016) Productontwerp en bedrijfsmodelstrategieën voor een circulaire economie 2016. Journal of Industrial and Production Engineering [6] Wilson, J. F., Webster, A., & Vorberg-Rugh, R. (2013). Building Co-operation: A Business History of The Co-operative Group, 1863–2013. Oxford University Press.
- [7] Una Quinn, Paul McCusker, Gallagher (2025) Ontwikkeling van sociale ondernemingen in Ierland: een pleidooi voor de actor-netwerkttheorie.
- Tijdschrift voor bedrijfskunde en sociaaleconomische ontwikkeling [8] Kirchherr Julian, Reiki Denise, Hekkert Marko (2017) Het conceptualiseren van de circulaire economie: een analyse van 114 definities.
- Hulpbronnen, behoud en recycling [9] Hinrichs, C. C., & Lyson, T. A. (2007). "Het Noord-Amerikaanse voedselsysteem hervormen: strategieën voor duurzaamheid." University of Nebraska Press.
- [10] Het Aravind Eye Care System: het leveren van het meest kostbare geschenk|| in C.K. Prahalad (2004), The Fortune at the Bottom of the Pyramid. N.J.: Wharton Publishing.
- [11] McKinsey Global Institute, 2012 "De sociale economie: waarde en productiviteit ontsluiten via sociale technologieën", uitgegeven door McKinsey & Company.
- [12] Moore, G., Gibbon, J., & Slack, R. (2006). "De mainstreaming van Fair Trade: een macromarketingperspectief." Journal of Strategic Marketing, 14(4), 329-352.
- [13] Defourny, J., & Nyssens, M. (2017). "Fundamenten voor een internationale typologie van sociale ondernemingsmodellen." Voluntas, 28, 2469–2497.
- [14] Ridley-Duff Rory en Bull Mike, 2011 "Sociaal ondernemerschap en gemeenschapsontwikkeling: het concept van de ontbrekende schakel" International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research [15] Roddick, A. (1991). "Lichaam en ziel: winst met principes - het verbazingwekkende succesverhaal van Anita Roddick & The Body Shop." Crown Business.
- [16] Blanca Corona, Li Shen, Denise Reike, Jesús Rosales Carreón, Ernst Worrell (2019). Op weg naar duurzame ontwikkeling door middel van de circulaire economie – een review. Journal of Resources, Conservation & Recycling [17] Scott, W. R. (2001). "Instellingen en organisaties." Sage Publications.
- [18] Tréguer, D., & Peillon, S. (2010). "Grameen Danone Foods: een sociaal zakelijk experiment." INSEAD-casestudy.
- [19] Walter Stahel, (2015) "Circulaire economie: een interdisciplinaire verkenning van het concept en de toepassing ervan in een mondiale context", Journal of Business Ethics [20] Webster, K. (2015). De circulaire economie: een rijkdom aan stromen (2e editie, 2017). Ellen MacArthur Foundation Publishing.
- [21] Whyte, W. F., & Whyte, K. K. (1991). "Mondragon maken: de groei en dynamiek van het coöperatieve complex van de arbeiders." Cornell University Press.
- [22] Young, D. R. (2007). Street Papers en dakloosheid: een analyse van sociaal ondernemerschap en empowerment. Homeless Research Institute.
- [23] Yunus, M. (1998). "Bankier voor de armen: microkredieten en de strijd tegen de wereldwijde armoede." PublicAffairs.
- [24] Jinhui Li en Xianlai Zeng (2019). Circulaire economie op weg naar een zelfvoorzienende economie: het geval van de Volksrepubliek China, negende regionale 3R-forum in Azië en de Stille Oceaan, 4-6 maart 2019, Bangkok, Thailand [25] ERAZMUS-project Hands On Plastic Environment-project <https://handsonplastic.wordpress.com/>
- [26] RTVS, <https://www.rtvsk.sk/televizia/archiv/13982/173367#2077> [27] Holland Circular Hotspot: <https://hollandcircularhotspot.nl/news/freek-van-eijk-benoemd-als-directeur-holland-circular-hotspot/>
- [28] CIRKELVORMIG SLOWAKIJE: <https://circular-slovakia.sk/>
- [29] Circulaire Top 2024 <https://circular-summit.eu/summit/>
- [30] <https://kenniskaarten.hetgroenebrein.nl/en/kenniskaart/circular-economy> Circulaire economie – de toekomst van de ontwikkeling van Slowakije (2019): <https://www.enviroportal.sk/spravy/detail/9202> [31] Circular Žiar: <https://www.ziar.sk/ekopodujatie-cirkularny-ziar-uz-20.-marca/?f=> [32] SEWA: (<https://www.sewa.sk/>) [33] KURUC COMPANY, spol. s ro https://www.kuruc.sk/?page_id=74 [34] AVE SK waste management sro: <https://avesk.sk/>
- [35] MDM Slowakije s.r.o.: <https://www.mdm.sk/>
- [36] PURE ROMMEL: <http://www.purejunk.sk/>
- [37] WAKY WAKY: <https://www.wakivaky.eu/>
- [38] Professor Pavol Alexy: Bioplastics uit Slowakije worden door de wereld bewonderd: (https://www.stuba.sk/sk/diani-na-stu/profesor-pavol-alexu-bioplastics-uit-slovakije-worden-bewonderd-door-de-wereld-vedanadosah.sk.html?page_id=13028)
- [39] Novplasta s.r.o.: <https://novplasta.sk/>
- [40] SAŽP-Green Mercury: <https://www.sazp.sk/zivotne-pred%C5%99etie/environmentalne-manazerstvo/konferencie-seminare-projekty/groen-kwik-2024>

Referenties

- [41] Groene Economie-Informatieplatform, Ministerie van Milieu van de Slowaakse Republiek, Sectie Buitenlandse Betrekkingen en Milieubeleid <https://www.zelenehospodarstvo.sk/>
- [42] Groene Economie-Informatie Platform – register van oplossingen: <https://www.zelenehospodarstvo.sk/riesenia/1> [43] EWIA: <https://www.ewia.sk/in-the-trnava-district-a-center-of-circular-economy-inspired-by-Scandinavian-model/>
- [44] EU-kolenregio's in transitie: https://energy.ec.europa.eu/topics/oil-gas-and-coal/eu-coal-regions-transition_en [45] Decarbonisatie en rechtvaardige transitie in de V4: <https://europeum.org/data/articles/empowering-serbian-csos-involved-in-the-decarbonisation-process-via-de-v4-ervaring.pdf>
- [46] WAARHEID: De mijnen sluiten over een paar jaar. Krijgt de regio 1,5 miljard euro voor veranderingen? <https://ekonomika.pravda.sk/ludia/clanok/509597-kompensacie-pre-bansky-region-za-1-5-miliardy-eur/>
- [47] De grootste zonne-energiecentrale van Slowakije wordt gebouwd in Železiarne Podbrezová. Deze zal de groene energie aanzienlijk ondersteunen: <https://hnonline.sk/slovensko/96047457-v-zeleziarnach-podbrezova-vznika-najvaecsia-solarna-elektren-na-slovensku-vyrazne-steun-groene-energie>
- [48] Slowaakse Nationale Waterstofvereniging (NVA): <https://nvas.sk/en/o-nas/>
- [49] SEPS: <https://www.sepsas.sk/tlacove-spravy/seps-pristupi-k-navysovaniu-kapacity-pre-prijajanie-novych-obnovitelnych-bronnen-na-wijzigingen-in-het-systeem/>
- [50] HN: Slowakije is een automobielgigant. Dit zijn de feiten die u moet weten: <https://hnonline.sk/auto/522390-slovensko-je-automobielkrachtpatser-dit-zijn-de-feiten-die-je-moet-weten>
- [51] EU-LEX: Document 52020DC0098: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0098> [52] Partnerschapsovereenkomst van de Slowaakse Republiek voor de jaren 2021-2027: <https://eurofondy.gov.sk/fondy-eu/partnerska-dohoda-sr-na-roky-2021-2027/>
- [53] EU-LEX: Document 32014R0240: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0240> [54] Nationale strategie voor onderzoek, ontwikkeling en innovatie 2030: https://vaia.gov.sk/wp-content/uploads/2023/05/01_Narodna-strategia-onderzoek-ontwikkeling-en-innovatie_eigen-materiaal_V2.pdf
- [55] Het Smart Specialisation Platform (S3P): https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/smart-specialisation_nl
- [56] SAŽP: <https://www.sazp.sk/about-sazp> [57] EWOBX: <https://www.ewobox.sk/clanok/mame-novych-green-deal-leadrov-v-roku-2023>
- [58] Sociale ondernemingen en hun ecosystemen in Europa – Vergelijkend synthesesrapport <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=nl&pubId=8274&furtherPubs=ja>
- [59] Sociale ondernemingen en hun ecosystemen in Europa - Landenrapport SLOWAKIJE <https://www.prog.sav.sk/portfolio/vedecke-parky-en-onderzoekscentra-in-Slowakije-roepen-ook-op-voor-de-programmeringsperiode-2021-2027/>
- [60] Gemeenschapsinitiatief EQUAL <https://www.esfcr.cz/iniciativa-spolecenstvi-equal> [61] Nationaal Projectinstituut voor Sociale Economie <https://www.ia.gov.sk/narodny-projekt-institut-socialnej-ekonomiky/index.html> [62] Werkgelegenheidsinstituut van de Slowaakse Republiek <https://www.iz.sk/socialne-podniky> [63] Verslag over de resultaten van de controle 2023 - Sociale ondernemingen <https://www.nku.gov.sk/documents/d/nku/socialne-podniky-pdf> [64] Vormen van ondersteuning – Direct <https://socialnaekonomika.sk/formy-podpory-priama-vyrovnac-a-umiestnovaci-prispevok-ip/index.html>
- [65] Atlas van de Roma-gemeenschappen 2013/VN (UNDP) <https://www.employment.gov.sk/sk/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/socialne-vylucene-spolocenstva/dokumenty.html>
- [66] De inclusie van Roma in het groene ondernemerschap en de werkgelegenheid worden duidelijk uiteengezet aan de hand van de volgende prioriteiten: https://etp.sk/wp-content/uploads/2018/01/Pr%C3%ADle%C5%BEitosti_Inkl%C3%BAzie_R%C3%B3mov_v_Zelenaj_Ekonomike_report.pdf

HOOFDSTUK

Circulaire / Sociale Economie = Duurzame / Veerkrachtige Gemeenschap

LEERRESULTATEN

Het doel van dit hoofdstuk is om een diepgaand begrip te kweken voor het feit dat de weg naar duurzaamheid veel verder reikt dan de directe reacties op de huidige klimaatcrisis. Het is essentieel om de delicate balans tussen de drie pijlers van de duurzaamheidsdriehoek – milieu, maatschappij en economie – te begrijpen als basis voor veerkracht op lange termijn. Daarnaast moeten deelnemers de belangrijkste verschillen tussen een circulaire en een lineaire economie begrijpen, het innovatieve potentieel van duurzaamheid erkennen en leren onderscheid te maken tussen de verschillende dimensies ervan. Tot slot is het doel om vertrouwd te raken met de implementatie van praktische duurzaamheidsmaatregelen en een gedegen begrip te krijgen van de principes van sociaal ondernemerschap, met name binnen de veranderende context van de beleidskaders van de EU en de VN.

3.1

INVOERING

De afgelopen decennia is de term duurzaamheid wijdverbreid gebruikt. Dit concept doordringt zeer uiteenlopende aspecten van ons dagelijks leven, maar wordt ook in meer wetenschappelijke contexten gebruikt. We spreken van duurzaamheid om een steeds urgentere benadering te beschrijven van het gebruik van hulpbronnen en de impact van ons handelen op de menselijke en natuurlijke omgeving waarin we ons leven leiden. Duurzaamheid heeft dus niet alleen te maken met de relatie tussen ons en het milieu, maar omvat ook onze benadering van een economie in verschillende vormen (productie- en consumptietrends, afvalbeheer, enz.), sociale relaties (arbeidsmarkt, opleidingsmogelijkheden, gendergelijkheid, enz.).

Op EU-niveau streeft duurzaamheid naar samenhang tussen industrie-, milieu-, klimaat- en energiebeleid om een optimaal ondernemingsklimaat te creëren dat duurzame groei, werkgelegenheid en innovatie ondersteunt. Om de transitie naar een duurzamer model te ondersteunen, heeft de EU een ambitieuze agenda opgesteld om de Europese economie te transformeren naar een circulaire economie, waarin de waarde van producten en materialen zo lang mogelijk behouden blijft. Dit levert grote economische voordelen op en ondersteunt groene, transversale innovatie.

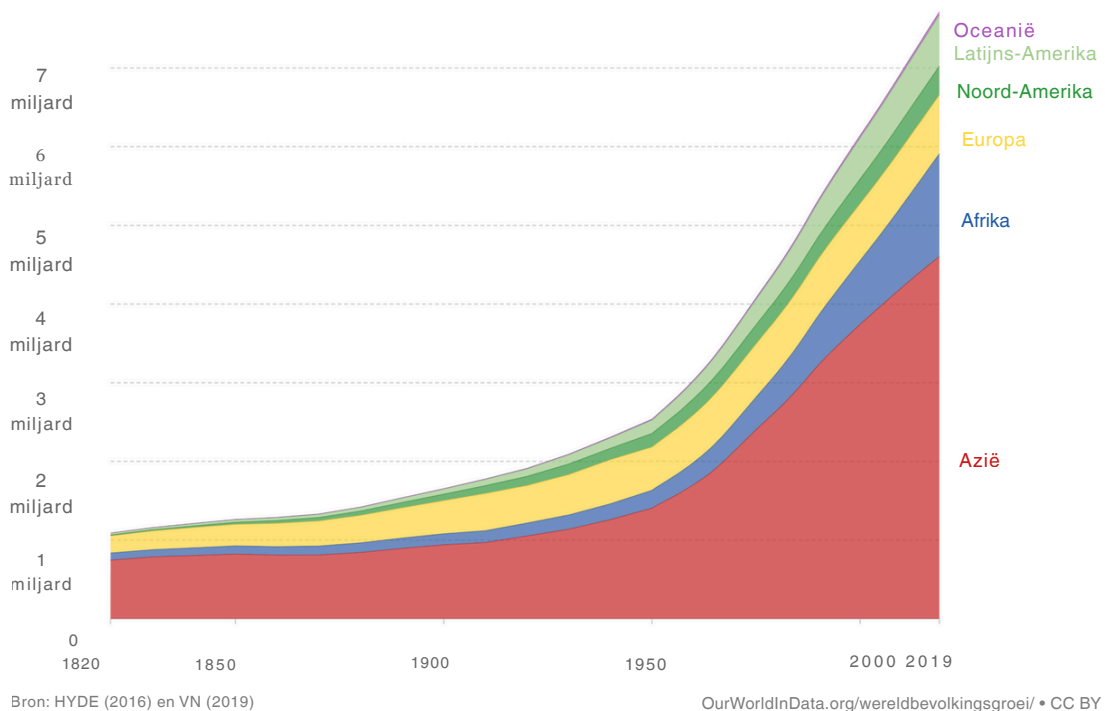
3.2

Waar komt de zorg voor duurzaamheid vandaan?

De aandacht voor het concept duurzaamheid nam toe rond de 19e eeuw, toen ecologen en verlichte politieke economen zoals Malthus waarschuwden voor de ecologische en sociale impact van de industrie op beschavingen en de wereld.

Het moet gezegd worden dat deze groeiende bezorgdheid te wijten was aan de gevolgen van de Industriële Revolutie. Dit fenomeen leidde tot aanzienlijke technologische transformaties, waaronder de ontdekking van fossiele brandstoffen en steenkool voor de aandrijving van motoren en later voor de opwekking van elektriciteit. De gevolgen van deze technologische transformaties leidden tot een exponentiële toename van de menselijke consumptie van niet-hernieuwbare hulpbronnen, die parallel groeide met de bevolkingsgroei (en de daaruit voortvloeiende toename van de vraag naar producten).

Wereldbevolking per regio

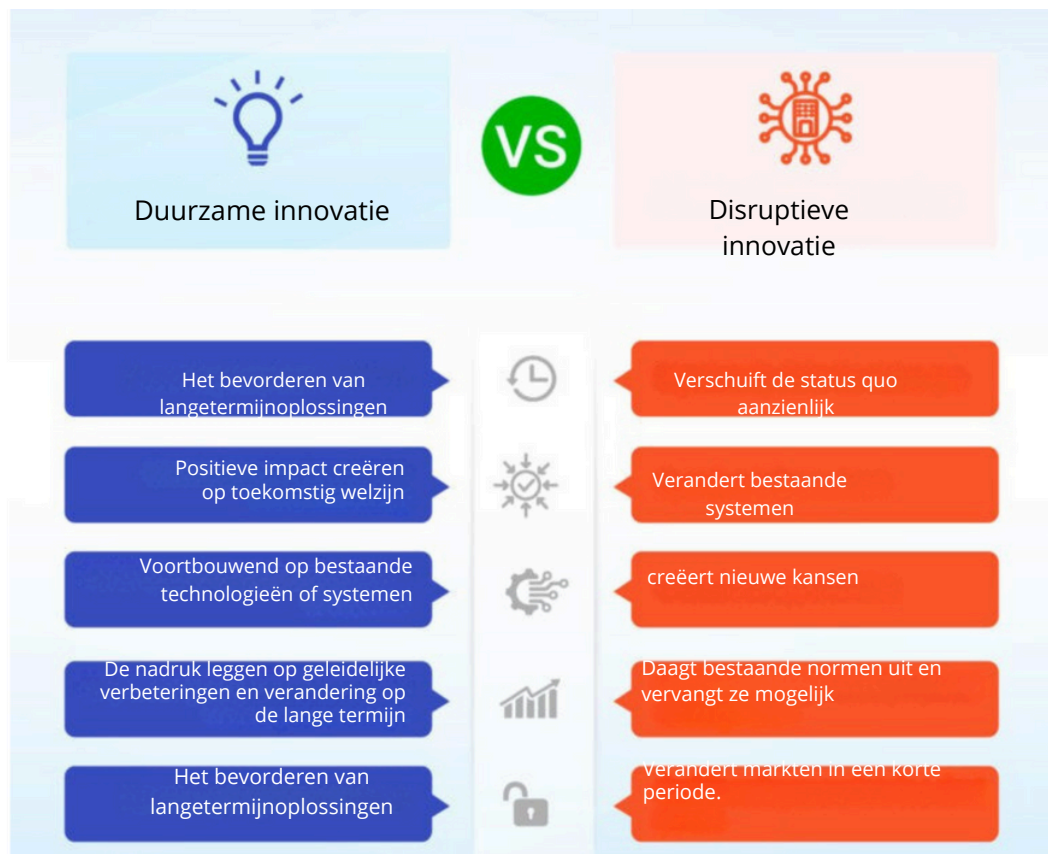
Figuur 8: De afbeelding toont de bevolkingsgroei in de 19e eeuw

In de jaren vijftig, na de Tweede Wereldoorlog en de Grote Depressie, begonnen landen sterk te groeien, wat een aanzienlijke impact had op de exploitatie van hulpbronnen. Innovaties zoals kunststoffen, chemicaliën, synthetische stoffen, kernenergie, pesticiden, kunstmest en het toenemende gebruik van fossiele brandstoffen voor het milieu en de natuur op het platteland, zorgden ervoor dat milieuactivisten zich zorgen maakten over de bijwerkingen van dit nieuwe productiemodel.

Tegen het einde van de 20e eeuw kampte de wereld met aanzienlijke milieuproblemen. Gebeurtenissen zoals de energiecrisis van de jaren 70 maakten landen wereldwijd bewust van hoe afhankelijk ze waren geworden van niet-hernieuwbare hulpbronnen. In ontwikkelingslanden kampen mensen met armoede en hongersnood en beschouwen ze ontwikkeling als essentieel voor het verhogen van hun levensstandaard, terwijl ontwikkelde landen zich zorgen maken over het overmatig gebruik van hulpbronnen.

De afgelopen 50 jaar is er steeds meer bezorgdheid ontstaan over de neveneffecten van economische groei. Daarom zijn er op staats- en internationaal niveau verschillende initiatieven genomen om het werkelijke probleem aan te pakken en de impuls van bedrijven tot innovatie, waarbij duurzaamheid als model voor hun economische activiteiten wordt gebruikt, aanzienlijk te stimuleren.

Het interessante aan duurzaamheid is dat we dit niet alleen moeten zien als iets dat de huidige systemen waarop we ons dagelijks leven baseren, wil bestraffen, maar juist als een kans voor innovatie en een stimulans om niet alleen de huidige staat van ecosystemen te verbeteren, maar ook om groei te bewerkstelligen.

Figuur 9: Duurzame versus traditionele en disruptieve vormen van innovatie. Bron: Ideascale.

Deze poging om over te gaan op steeds duurzamere vormen van productie, consumptie en leven heeft geresulteerd in de Sustainable Development Goals (SDG's) of 17 doelstellingen die door de Verenigde Naties zijn vastgesteld. Deze doelstellingen vormen een dringende oproep tot actie door alle ontwikkelde en ontwikkelingslanden in een wereldwijd partnerschap.

Binnen het kader van de SDG's valt de Agenda 2030, een overeenkomst die in 2015 is gesloten tussen de leden van de Verenigde Naties. Hierin staan doelstellingen en streefcijfers die actie stimuleren op gebieden die van cruciaal belang zijn voor de mensheid en de planeet.

DUURZAAM ONTWIKKELING GOALS

Figuur 10: Deze afbeelding toont de 17 SDG-doelen van de VN.

Op EU-niveau worden de volgende duurzaamheidsbeleidsmaatregelen ondersteund:

De Europese Green Deal omvat maatregelen op het gebied van energie, klimaat, transport, biodiversiteit en vervuiling. De doelstellingen van de Europese Green Deal zijn: het versterken van het natuurlijk kapitaal, het voorkomen van netto-uitstoot van broeikasgassen in 2050, het loskoppelen van economische groei van grondstoffengebruik, het creëren van een gifvrij milieu en, tot slot, het voorkomen dat mensen of plaatsen achterblijven.

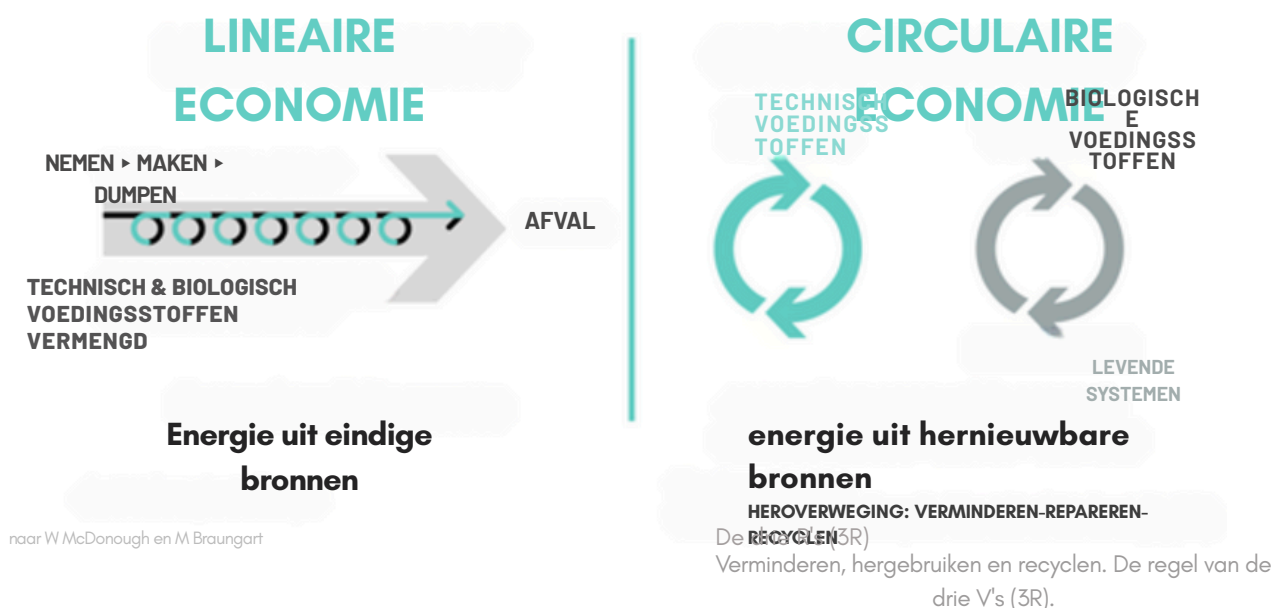
Het 8e Milieuactieprogramma: een prioriteit op de lange termijn die ervoor moet zorgen dat alle Europeanen uiterlijk in 2050 een goed leven kunnen leiden binnen onze planeet, in een economie waarin niets wordt verspild.

3.3

Lineaire en circulaire economie

"Circulaire economie is een productie- en consumptiemodel waarbij bestaande materialen en producten zo lang mogelijk worden gedeeld, geleased, hergebruikt, gerepareerd, opgeknapt en gerecycled. Op deze manier wordt de levenscyclus van producten verlengd" (Europees Parlement, 2023).

Het concept van de circulaire economie is ontstaan als contrast met het lineaire productiemodel. Volgens het lineaire model worden producten gemaakt om te worden gebruikt, geconsumeerd en verspild, zonder rekening te houden met een eventueel tweede leven dat bepaalde objecten na hun eerste gebruik zouden kunnen hebben. In dit opzicht stimuleert het lineaire model de consumptie en accumulatie, niet alleen van producten met een beperkte levensduur, maar ook van het resulterende afval waarin deze objecten – met mogelijk een intrinsieke waarde – uiteindelijk zullen veranderen.

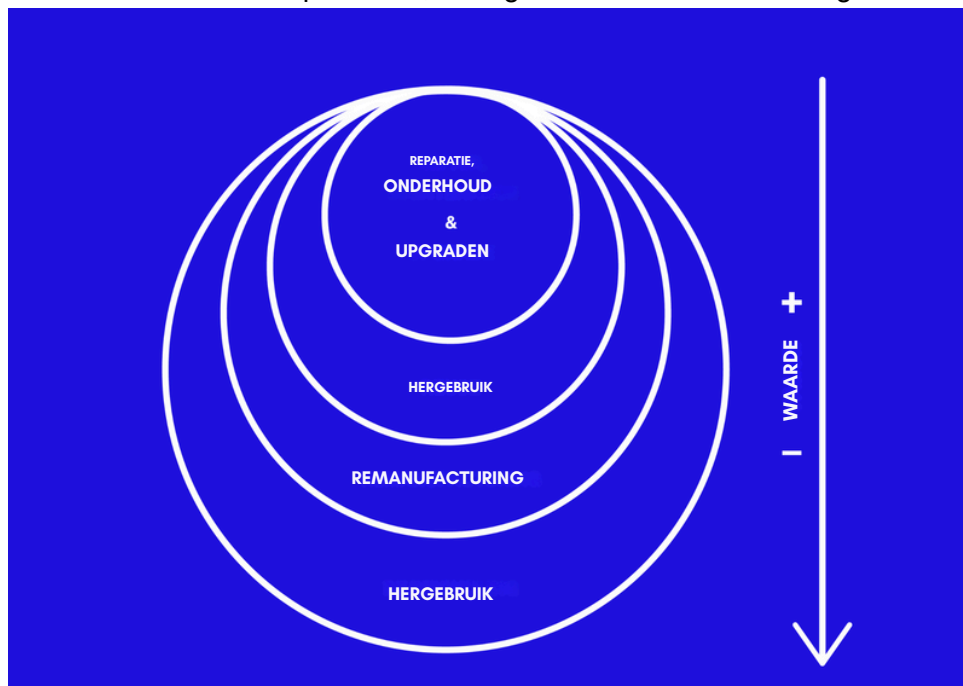

Figuur 11: Circulair versus lineair economisch model. Bron: Sustainability Guide.

In deze context stimuleert het circulaire model het hergebruik van objecten op een slimme manier en beschouwt het afval en recycling (opgevat als verantwoorde afvalverwerking) alleen als een laatste redmiddel. Objecten worden in dit opzicht niet alleen beschouwd als hulpbronnen vanwege hun gebruik, maar ook vanwege hun potentiële waarde. Het circulaire model stimuleert niet alleen het verminderen van consumptie en het bewust kopen en gebruiken van nieuwe producten, maar moedigt mensen ook aan om alternatieve toepassingen te overwegen voor objecten die voor andere doeleinden zijn gemaakt of die binnen de lineaire kaders van bruikbaarheid slechts als afval worden beschouwd.

Hoewel beleid op institutioneel niveau zich primair zou moeten richten op afvalgerelateerde kwesties, kan het vergroten van het bewustzijn van de waarde- en afvalketen van producten zeer voordelig zijn voor bedrijven. Acties van onderop kunnen producenten ertoe aanzetten hun productiemodel te veranderen door zich gemakkelijker aan te passen aan consumptietrends.

Tot de voordelen van het toepassen van circulaire economiepraktijken behoren onder meer de vermindering van de exploitatie van hulpbronnen en de afhankelijkheid van grondstoffen, de versterking en het verlies van leefgebieden, de afname van de CO₂-productie, een groter concurrentievermogen en de stimulering van innovatie.

Figuur 12: Waardeketen in de circulaire economie. Bron: Ethica, Anne Raudaskoski

Het omarmen van circulaire consumptiepatronen heeft een grote impact op het milieu, de samenleving en de economie. Vanuit innovatieperspectief kan het bevorderen van producten met een duurzamere levenscyclus een kans bieden voor groei en concurrentievermogen op de markt. Op dit platform vindt u meer informatie.

Het type innovatie dat door duurzaamheid wordt gestimuleerd, is een soort verantwoorde innovatie, die rekening houdt met de impact ervan op verschillende fronten: economisch, sociaal, milieu, enz. Voor de zakenwereld en het ondernemerschap betekent het bevorderen van goede praktijken op het gebied van duurzaamheid rekening houden met de context waarin men zich bevindt.

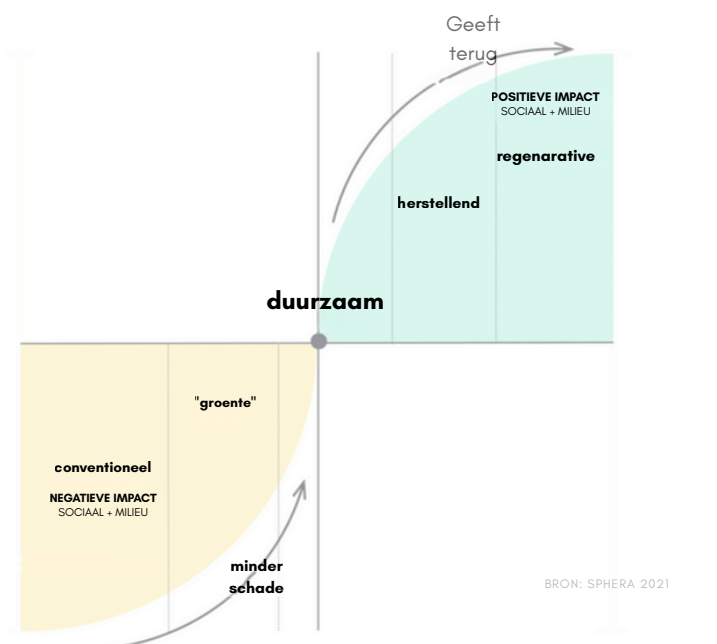
DUURZAAM BEDRIJFSMODEL

Belangrijkste kenmerken

Figuur 13: Een duurzaam bedrijfsmodel houdt altijd rekening met de context waarin het opereert.

Het interessante aan duurzaamheid is de potentie ervan. Tegenover een degeneratief model van productie en consumptie stelt duurzaamheid een regeneratief systeem voor waarin innovatie, toegepast op verschillende gebieden – waaronder ecodesign – de sleutel kan zijn tot het stimuleren van een nieuw model van duurzame groei dat alle betrokken dimensies benut, namelijk economische, ecologische en sociale.

Figuur 14: Traditionele (degeneratieve) en regeneratieve groeimodellen. Bron: Impact Festival.

Wat betreft productie/consumptie is duurzaamheid een van de belangrijkste aandachtspunten van de EU; als algemene doelstelling wordt duurzaamheid bevorderd via verschillende acties en domeinen. In het kader van de circulaire economie heeft de Europese Commissie in 2020 een nieuw actieplan voor de circulaire economie aangenomen als onderdeel van de nieuwe industriële strategie. De belangrijkste inspanning is de transitie van de EU-industrieën naar een klimaatneutrale economie, wat een verandering inhoudt voor de energie-, productie-, transport- en bouwsector, samen met ecodesign, energielabels en het Sustainable Product Initiative.

3.4

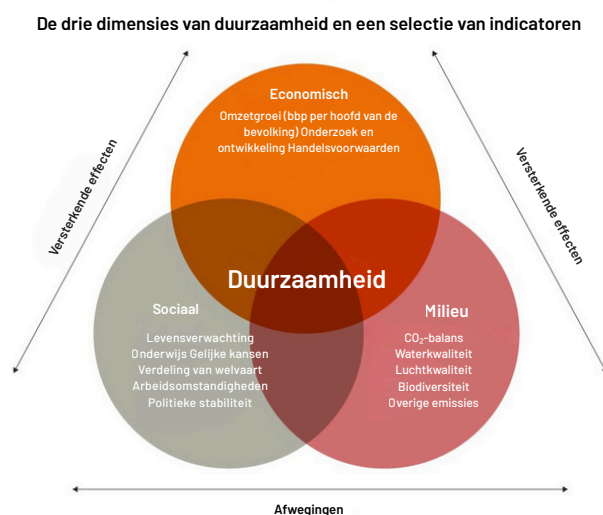
Soorten duurzaamheid

Duurzaamheid kan op vele manieren worden omschreven. De rode draad die al deze betekenissen verbindt, is echter hoe de term initiatieven en acties beschrijft die gericht zijn op het behoud van een bepaalde hulpbron of element. Duurzaamheid roept inderdaad een gedrag op dat het vermogen inhoudt om de toestand en beschikbaarheid van een bepaalde materie gedurende een langere periode te behouden of te verbeteren. Vanuit waardenoogpunt heeft duurzaamheid een positieve reikwijdte, in die zin dat hoewel het aankaarten van het concept duurzaamheid inhoudt dat oneerlijke en schadelijke gedragingen of trends worden erkend, het de bedoeling is om de balans te herstellen.

Duurzaamheid kent meerdere disciplinaire definities. Zo kunnen we specifiek de ecologische, economische en sociale dimensies identificeren. Die kunnen allemaal profiteren van praktische hulpmiddelen en casestudies die beschikbaar zijn op speciale platforms.

De ecologische dimensie van duurzaamheid verwijst naar de reeks doelstellingen, programma's en acties die moeten worden uitgevoerd om het ecosysteem van de aarde (lokaal of mondiaal) en menselijke activiteiten in evenwicht te houden. In die zin houdt ecologische duurzaamheid verband met het behoud van natuurlijke hulpbronnen en kapitaal. Dit betekent dat elementen zoals water, lucht, mineralen, enz., die voornamelijk worden bedreigd door menselijke activiteiten, moeten worden beschermd, met name met het oog op toekomstige generaties. Platforms die zich richten op circulariteit en ecodesign kunnen middelen bieden voor dergelijke benaderingen van hulpbronnenbehoud.

In deze zin betekent praten over duurzaamheid in het milieu dat men zich bewust is van de acties die moeten worden ondernomen om de kwaliteit en reproduceerbaarheid van natuurlijke hulpbronnen in de loop van de tijd te behouden, de integriteit van het ecosysteem te waarborgen om te voorkomen dat de elementen waarvan het leven afhankelijk is, worden gewijzigd, en de biologische diversiteit te behouden.

Figuur 15: de afbeelding toont de 3 duurzaamheidsdimensies en hun onderlinge relatie. HEDING 2 Milieudimensie

Initiatieven en programma's worden in dit verband als ecologisch duurzaam beschouwd wanneer ze ervoor zorgen dat er op een eerlijke manier wordt voldaan aan de behoeften van de bevolking, en tegelijkertijd het risico wordt uitgesloten dat de behoeften van toekomstige generaties in gevaar worden gebracht.

Tot de thema's die van belang zijn voor ecologische duurzaamheid behoren de uitdagingen die gepaard gaan met de huidige energietransitie, de manieren van toe-eigening en de soorten energiebronnen (traditioneel en hernieuwbaar). De taak van degenen die zich bezighouden met ecologische duurzaamheid is om de uitdagingen die gepaard gaan met elke technologie te belichten en deze te contextualiseren in het wereldwijde geopolitieke landschap. In dit verband spelen ook het concept van de circulaire economie en de vraag naar alternatieve grondstoffen een rol.

Met betrekking tot de SDG zijn de doelstellingen 7, 13, 14 en 15 toegespitst op de milieudimensie van duurzaamheid. Ze definiëren met name acties als het bestrijden van milieudegradatie, het beschermen van het leven in de zee, het aanleggen van schone energie en acties tegen klimaatverandering als strategische doelen die bereikt moeten worden.

Aandacht besteden aan het thema ecologische duurzaamheid betekent ook de nadruk leggen op de relatie tussen milieu en economie. Het vinden van een evenwicht tussen milieubedreigingen en economische groei is immers een van de grootste uitdagingen in onze samenleving, en specifieke instrumenten en richtlijnen kunnen dit evenwicht ondersteunen.

3,5

Economische dimensie

De economische dimensie van duurzaamheid heeft te maken met de manier waarop economische activiteiten worden uitgevoerd in termen van ontwikkeling en productie. Meer specifiek streeft economische duurzaamheid naar het creëren van een evenwicht tussen economische groei, efficiënt gebruik van hulpbronnen, sociale gelijkheid en financiële stabiliteit.

De economische pijler van duurzaamheid zorgt ervoor dat economische activiteiten zodanig worden uitgevoerd dat het economisch welzijn op lange termijn voor zowel de bevolking als het milieu behouden en bevorderd wordt. Een mindset voor economische duurzaamheid omvat verantwoord beheer van hulpbronnen (zowel natuurlijke als geproduceerde), zakelijk en maatschappelijk verantwoord ondernemen, efficiëntie en innovatie binnen het economische systeem en op ondernemingsniveau, aandacht voor maatschappelijke impact en gelijkheid, en de inzet voor het bevorderen van beleid, programma's en initiatieven die cruciale maatschappelijke kwesties aanpakken, zoals armoede, gendergelijkheid, toegang tot onderwijs en gezondheidszorg, ecologische duurzaamheid en andere maatschappelijke kwesties, gebieden waar specifieke best practices en tools van nut kunnen zijn.

De economische dimensie van duurzaamheid is nauw verbonden met zowel de ecologische als de sociale dimensie. Enerzijds gaat het om hulpbronnen (bijvoorbeeld door betaalbare en schone energie te promoten) en de impact van economische modellen op het behoud van ecosystemen; anderzijds gaat het om de noodzaak om inclusieve scenario's te promoten ter bevordering van fatsoenlijk werk en duurzame economische groei.

3.6

Sociale dimensie

De sociale dimensie van duurzaamheid heeft direct te maken met de menselijke actoren die direct en indirect betrokken zijn bij het bevorderen van een duurzaam systeem.

Meer specifiek betekent aandacht besteden aan de sociale dimensie van duurzaamheid dat we opnieuw moeten nadenken over het welzijn en de sociale inclusie van alle mensen die, direct en indirect, deelnemen aan een bepaald economisch systeem.

Het doel van aandacht voor de sociale dimensie van duurzaamheid is om te begrijpen dat het implementeren van duurzame acties betekent dat je een impact hebt op gemeenschappen, die positief kan en moet zijn. Ook moet je afstand nemen van het model van gebruiken-consumeren-weggoaien dat bepaalde maatschappelijke actoren als wegwerpbare individuen beschouwt en collectiviseert.

De positieve maatschappelijke impact die voortvloeit uit acties die worden uitgevoerd in het kader van duurzaamheid, moet daarom niet alleen afkomstig zijn van instellingen die zich doorgaans met dit doel bezighouden, maar van alle actoren die acties uitvoeren die een invloed kunnen hebben op de samenleving waarvan zij deel uitmaken.

Om een paar voorbeelden te noemen van de impact die een maatschappelijke focus op duurzaamheid kan hebben, zijn onder meer: het terugdringen van armoede in verschillende vormen, het bevorderen van fatsoenlijke en inclusieve vormen van werkgelegenheid voor iedereen, het ondersteunen van een goede gezondheid en praktijken die het welzijn van burgers niet ondermijnen, het bevorderen van inclusief en kwalitatief onderwijs en het nastreven van gendergelijkheid.

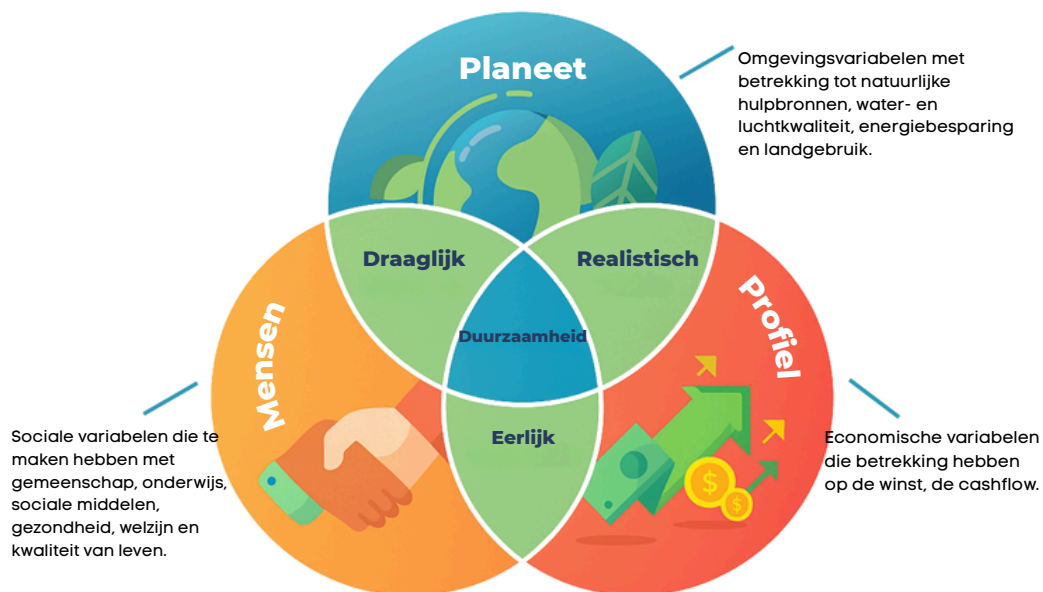
3.7

Sociaal ondernemerschap in de context van duurzaamheid en circulaire economie

Sociale ondernemingen worden gedefinieerd als een bedrijfsmodel met specifieke maatschappelijke doelstellingen die hun primaire doelen dienen. In dit opzicht erkennen sociale ondernemingen de economische dimensie van duurzaamheid en streven ze enerzijds naar winstmaximalisatie, en anderzijds naar het maximaliseren van de voordelen voor de maatschappij en het milieu, waarbij ze hun winst herinvesteren in maatschappelijk relevante programma's en acties.

Zoals we hebben gezien, bestaat duurzaamheid uit verschillende dimensies die, hoewel ze theoretisch gezien te scheiden zijn, vanuit praktisch oogpunt onderling afhankelijk zijn. Daarom kan een sociale onderneming die haar werkterrein wil definiëren binnen duurzaamheid en maatschappelijke impact, niet om de ecologische, sociale en economische impact van haar activiteiten heen.

In dit verband is het interessant om kort in te gaan op de Triple Bottom Line (TBL)-theorie, een breed geaccepteerd raamwerk voor het meten en rapporteren van sociale, milieu- en financiële prestaties van bedrijven. De TBL-aanpak moedigt bedrijven aan om hun impact vanuit een holistisch perspectief te bekijken en beter toegerust te zijn om te navigeren in een snel veranderende wereld.

Figuur 16: De TPL. Bron: ESG Summit Europe, LinkedIn

Het moet gezegd worden dat sociale ondernemingen die circulaire oplossingen implementeren, te maken krijgen met unieke uitdagingen als het gaat om het opschalen van hun bedrijf (en daarmee ook het vergroten van hun impact). Dit komt omdat ze opereren binnen een economisch systeem dat is ontworpen voor een lineair economisch model.

Juist omdat de circulaire economie een steeds urgenter maar onderbelicht onderwerp is binnen het ondernemerschap, kan worden gesteld dat dit een uitstekende impuls en kans kan zijn voor innovatie om sectoren te bestrijken die ontbreken op de economische markt.

Het sociale netwerk van stakeholders waarop een sociale onderneming is gebaseerd, kan een belangrijke rol spelen bij de ontwikkeling van innovatieve modellen en voorstellen met maatschappelijke impact, rekening houdend met circulaire en duurzame acties. Zo zou de transitie van een lineaire naar een circulaire economie een bottom-upbenadering vereisen, die de inclusie van de gemeenschap stimuleert en in die zin werkt aan een inclusieve economie, beginnend bij de actoren van verandering zelf.

Sociale ondernemingen en hun innovatiepotentieel kunnen van cruciaal belang zijn bij het bewerkstelligen van een bottom-up, inclusieve transformatie op verschillende fronten. Denk hierbij aan het promoten van circulaire economiemodellen en het verspreiden van informele onderwijspatronen op basis van best practices en belangenbehartiging om verandering te stimuleren, zelfs op hogere niveaus.

Hoewel de term duurzaamheid vaak gebruikt wordt in domeinen die meer met het milieu te maken hebben, zijn we gaan begrijpen hoe duurzame acties niet alleen deze dimensie beïnvloeden, maar ook de economische en sociale dimensie. Het ondersteunen en promoten van duurzame modellen betekent waarde produceren en promoten, en botst met lineaire productie-consumptiemodellen waarin de intrinsieke waarde van producten, waarin economische, sociale en ecologische waarde wordt opgebouwd, verborgen en weggegooid wordt.

Duurzaamheid kan worden gezien als een kans voor sociale ondernemingen die, geworteld in de analyse van de behoeften van belanghebbenden op microniveau, duurzaamheid en de circulaire economie kunnen zien als kansen om hun bedrijf (en hun maatschappelijke impact) uit te breiden met effecten op sociale en economische inclusie, belangenbehartiging en, meer in het algemeen, het bevorderen van goede praktijken in het veld.

Op beleidsniveau proberen de Europese Unie en de VN gezamenlijke strategieën te implementeren om de verspreiding van duurzame praktijken te bevorderen die alle aspecten van duurzaamheid bestrijken. Zo stimuleren ze innovatieve groei die rekening houdt met de dimensies die kwetsbaarder zijn en worden verwaarloosd door traditionele ontwikkelingsmodellen.

Referenties

AA.VV., Circulaire economie, "Duurzaamheidsgids", 2023. [Beschikbaar op: <https://sustainabilityguide.eu/sustainability/circular-economy/>].

AA.VV., Inclusive Loops: De cruciale rol van sociale ondernemingen in de circulaire economie, 2023. [Beschikbaar op: <https://www.technoserve.org/wp-content/uploads/2023/12/Inclusive-Loops-Social-Enterprises-in-the-Circular-Economy-Report.pdf>].

Roma Dhanani, A Brief History of Sustainability, "Akepa", 2022. [Beschikbaar op: <https://thesustainableagency.com/blog/the-history-of-sustainability/>].

Europees Parlement, Circulaire economie: definitie, belang en voordelen. [Beschikbaar op: <https://www.europarl.europa.eu/topics/nl/article/20151201STO05603/circulaire-economie-definitie-belang-en-voordelen>].

ESG Summit, "Beyond Profits: How the Triple Bottom Line Theory is Transforming Business for a Better World", LinkedIn, 2023. [Beschikbaar op: <https://www.linkedin.com/pulse/beyond-profits-how-triple-bottom-line-theory-transforming>] Graber, J. The pressure for regenerative economy, 2023. [Beschikbaar op: <https://impact-festival.earth/en/regenerative-economy/>] Nidumolu, R., Prahalad, C.K., en Rangaswami, M.R., Why Sustainability Is Now the Key Driver of Innovation, "Harvard Business Review", 2009. [Beschikbaar op: <https://hbr.org/2009/09/why-sustainability-is-now-the-key-driver-of-innovation>].

HOOFDSTUK

VIERVOLDIGE HELIX

Niemand heeft alles

LEERRESULTATEN

Aan het einde van dit hoofdstuk zullen leerlingen in staat zijn de onderlinge relatie tussen de sociale en circulaire economie te begrijpen als kader voor het bereiken van een rechtvaardige transitie en het bevorderen van duurzame, inclusieve ontwikkeling. Ze zullen ook de snelle impact begrijpen van collaboratieve innovatie, aangestuurd door een quadruple helix-orkestratie, die leidt tot quintuple helix-benaderingen die de nadruk leggen op milieuactie. Daarnaast zullen leerlingen de noodzaak inzien van het toepassen van praktische strategieën op het basisniveau, van onderop, in gemeenschappen, naast de integratie van transversaal basisonderwijs om systemische en inclusieve verandering te ondersteunen.

4.1

Het verband tussen sociale en circulaire economie

Sociale inclusie en duurzame ontwikkeling zijn twee belangrijke concepten die nauw met elkaar verbonden zijn. Sociale inclusie betekent dat iedereen kan deelnemen aan de samenleving, ongeacht achtergrond, identiteit, geloof of situatie. Duurzame ontwikkeling betekent dat we zorg dragen voor het milieu, de economie en sociale rechtvaardigheid, zodat we de aarde niet uitputten of beschadigen voor toekomstige generaties.

De relatie tussen sociale inclusie en duurzame ontwikkeling is dat ze elkaar kunnen versterken of ondermijnen. Als we sociale inclusie bevorderen, kunnen we ook duurzaamheid stimuleren, omdat we meer diversiteit, innovatie, solidariteit en participatie creëren. Als we duurzaamheid nastreven, kunnen we ook sociale inclusie verbeteren, omdat we zorgen voor meer gelijkheid, welzijn, veiligheid en levenskwaliteit.

Maar als we sociale inclusie negeren of schenden, kunnen we ook de duurzaamheid in gevaar brengen, omdat we meer conflicten, armoede, uitsluiting en verspilling veroorzaken. Als we duurzaamheid verwaarlozen of schaden, kunnen we ook de sociale inclusie belemmeren, omdat we meer onrecht, vervuiling, schaarste en kwetsbaarheid creëren.

Daarom is het belangrijk om sociale inclusie en duurzame ontwikkeling samen te zien en te bevorderen, als twee kanten van dezelfde medaille. Ze zijn niet alleen noodzakelijk voor een duurzame circulaire economie, maar ook voor een sociale, eerlijke, ethische en empathische samenleving.

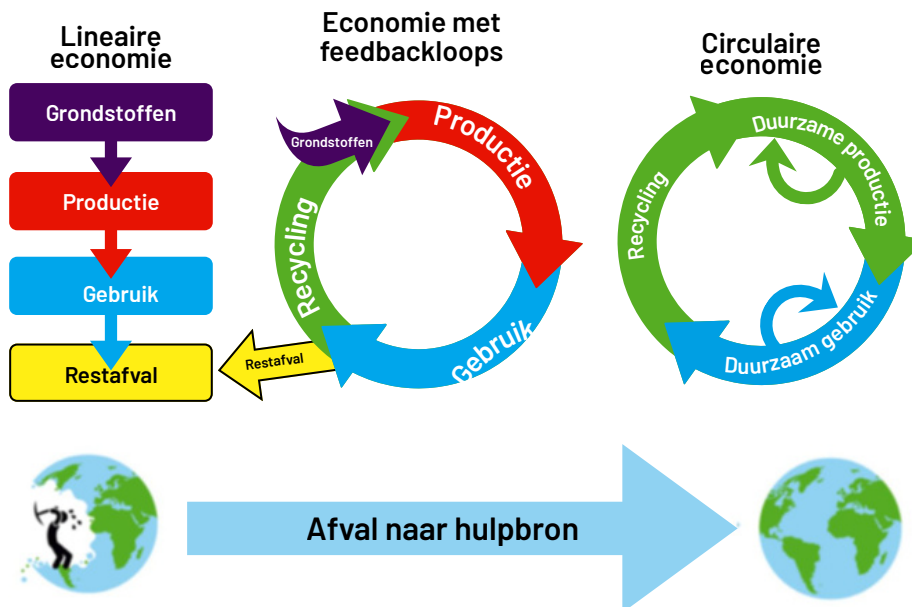
4.2

Sociaal-ecologisch systeemkader

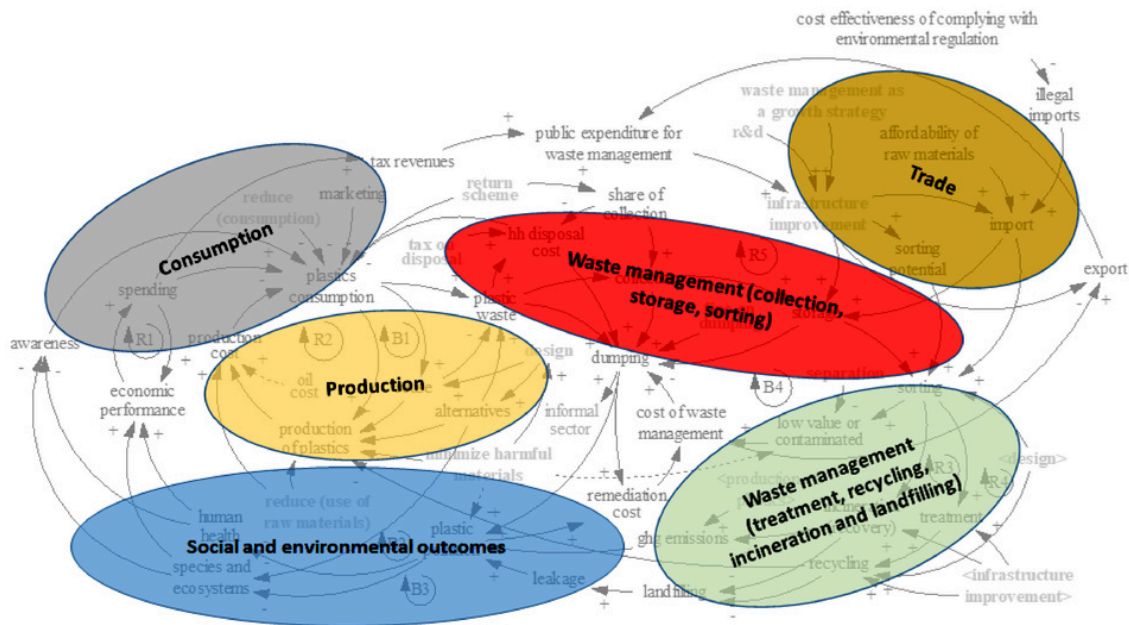
Bij het plannen van duurzame oplossingen herinnert het sociaal-ecologische systemen (SES)-kader ons eraan dat we moeten nadenken over de actie en de impact ervan in een breed systeem van complexe interacties tussen sociale en ecologische systemen. Het erkent dat sociale en ecologische systemen onderling verbonden en afhankelijk zijn, en dat veranderingen in het ene systeem cascade-effecten kunnen hebben op het andere (Geels, 2002). Daarom vereist het quintuple helix-model van denken een ex-ante, adequate samenwerking tussen vier traditionele 'stakeholders' uit de maatschappelijke sector.

De (lineaire) systemen waarin samenlevingen leven, spelen een cruciale rol bij het ontwerpen, vinden en implementeren van duurzame consumptie- en productiepatronen. Dit houdt in dat veranderingen in consumentengedrag, bedrijfsmodellen en sociale systemen invloed hebben op patronen van grondstoffenconsumptie, afvalproductie en recyclingpraktijken, die op hun beurt weer van invloed zijn op ecologische systemen. Het vermogen van sociale systemen om zich aan te passen aan de principes van de circulaire economie vereist veranderingen in consumentengedrag, bedrijfspraktijken en beleidskaders. Het verbeteren van het aanpassingsvermogen vereist educatieve programma's, wettelijke ondersteuning en de ontwikkeling van nieuwe technologieën om circulaire praktijken te faciliteren.

De CE-praktijken zijn gericht op het minimaliseren van de milieu-impact en het bijdragen aan de veerkracht van sociaal-ecologische systemen. Een belangrijk aspect van het SES-kader zijn de feedbacklussen. Feedbacklussen binnen het SES-kader zijn te zien in de circulaire materiaalstroom binnen de economie. Positieve feedbacklussen kunnen ontstaan wanneer de recyclingpercentages toenemen, wat leidt tot een afname van de vraag naar primaire grondstoffen. Negatieve feedbacklussen kunnen ontstaan wanneer er uitdagingen zijn in recyclingprocessen of wanneer sociale systemen weerstand bieden tegen de invoering van circulaire praktijken.

Figuur 17a. Vergelijking van drie typen economie: lineair, met terugkoppelingslussen en circulair. Bron: VANG (I&M 2014)

Figuur 17 b. Systematische benadering die is aangenomen door het Verdrag van Basel inzake de beheersing van grensoverschrijdende bewegingen van gevaarlijk afval en de verwijdering ervan.

Veranderingen in sociale systemen en bedrijfspraktijken kunnen het bredere sociaal-ecologische landschap beïnvloeden. Het SES-kader biedt een holistische blik om de interacties tussen sociale en circulaire economische systemen te onderzoeken.

4.3

Theoriekader voor sociaal kapitaal

De theorie van sociaal kapitaal is een sociologisch en economisch concept dat zich richt op de waarde die voortvloeit uit het bestaan van gemeenschappen, sociale netwerken en de levendige normen van wederkerigheid en betrouwbaarheid die binnen die groepen (netwerken) zijn ingebed. Sociaal kapitaal wordt gezien als een vorm van kapitaal die ontstaat door sociale relaties en interacties. Het benadrukt het idee dat sociale netwerken tastbare voordelen kunnen opleveren voor individuen en gemeenschappen.

In tijden van ingrijpende, paradigmatische maatschappelijke veranderingen is vertrouwen cruciaal wanneer verschillende actoren, waaronder consumenten, producenten en recyclers, moeten samenwerken. Sociaal kapitaal kan de samenwerking versterken bij de implementatie van circulaire praktijken, zelfs buiten de grenzen van traditionele economische productiesectoren. Sterker nog, het vermogen om out-of-the-box te denken (eigen traditionele aanpak en handelen vanuit het eigen vakgebied, sector) kan een toegevoegde waarde opleveren die niet verwacht kan worden in de eigen werksector, zowel in de transitie naar een sociale als een circulaire economie.

Circulaire economische praktijken profiteren van sterke sociale netwerken. Zo vertrouwen recyclinginitiatieven in de gemeenschap op sociale connecties om participatie en efficiënt afvalbeheer te stimuleren. Samenwerkingsnetwerken kunnen ook het delen en hergebruiken van producten bevorderen en zo bijdragen aan circulariteit. Deze praktijken vereisen een verschuiving in maatschappelijke waarden richting duurzaamheid en verantwoord gebruik van hulpbronnen. Sociaal kapitaal kan een rol spelen bij het beïnvloeden van deze waarden, wat leidt tot een grotere acceptatie en toepassing van circulaire praktijken. Ze betrekken gemeenschappen bovendien bij duurzaam gedrag zoals recycling, upcycling en afvalvermindering. Sociaal kapitaal kan actieve deelname van de gemeenschap aan circulaire initiatieven stimuleren en zo een gevoel van collectieve verantwoordelijkheid stimuleren.

4.4

Betrokkenheid en participatie van de gemeenschap

De transitie naar een circulaire economie vertegenwoordigt een fundamentele maatschappelijke verschuiving – de kern van deze transformatie is de erkenning dat duurzame praktijken verder moeten reiken dan technologische innovaties en actieve betrokkenheid en samenwerking met lokale gemeenschappen moeten omvatten. De betrokkenheid van gemeenschappen is niet slechts een strategische keuze; het is een fundamentele noodzaak voor het succes en de duurzaamheid van initiatieven voor de circulaire economie. Deze inleiding onderzoekt de belangrijkste dimensies van dit belang en benadrukt hoe betrokkenheid van gemeenschappen het eigenaarschap van belanghebbenden versterkt, lokale kennis benut, gedragsverandering stimuleert, werkgelegenheid creëert en sociale cohesie bevordert. Door de cruciale rol van lokale gemeenschappen te begrijpen, krijgen we inzicht in hoe initiatieven voor de circulaire economie geworteld kunnen zijn in het sociale weefsel en zo een basis kunnen leggen voor blijvende en impactvolle verandering.

Het betrekken van lokale gemeenschappen bij initiatieven voor de circulaire economie bevordert een gevoel van eigenaarschap en verantwoordelijkheid. Wanneer gemeenschappen actief deelnemen aan de besluitvorming en implementatie, worden ze belanghebbenden bij het succes van deze initiatieven. Dit kan leiden tot een grotere naleving van circulaire praktijken en duurzaamheid op de lange termijn (8). Lokale gemeenschappen beschikken over onschatbare kennis over hun omgeving, cultuur en specifieke uitdagingen. Door hen te betrekken bij initiatieven voor de circulaire economie, zorgen we ervoor dat strategieën worden afgestemd op de lokale context, rekening houdend met culturele nuances en inspelen op unieke behoeften op het gebied van afvalbeheer en recycling (9). Daarnaast speelt betrokkenheid van de gemeenschap een cruciale rol bij het vergroten van het bewustzijn en het bevorderen van gedragsverandering. Door inwoners te betrekken bij educatieve programma's en outreach-activiteiten kunnen initiatieven voor de circulaire economie consumptiepatronen, afvalscheidingsgewoonten en algehele duurzame praktijken beïnvloeden.

Er zijn tal van uitdagingen en overwegingen wanneer de gemeenschap betrokken raakt bij nieuwe activiteiten, zoals communicatie- en educatielacunes en het in evenwicht brengen van lokale en mondiale belangen. Effectieve gemeenschapsbetrokkenheid vereist duidelijke communicatie en educatie. Lacunes in informatie of begrip kunnen het succes van initiatieven voor de circulaire economie belemmeren. Daarom moeten strategieën prioriteit geven aan transparante communicatie- en educatieprogramma's. Het bereiken van een evenwicht tussen lokale prioriteiten en bredere milieudoelstellingen is cruciaal. Gemeenschapsbetrokkenheid moet dialogen omvatten die rekening houden met zowel de directe behoeften van de gemeenschap als de bredere doelstellingen van initiatieven voor de circulaire economie.

4.5

Drievoudige, viervoudige, vijfvoudige helix

Italië en Sardinië zijn voortdurend op zoek naar innovatieve oplossingen voor duurzame ontwikkeling, met name door de samenwerking tussen de principes van de circulaire economie en sociale ondernemingen. Daarom hebben we een analyse uitgevoerd op basis van het quintuple helix-model om de dynamiek van de samenwerking te analyseren tussen de vier belangrijkste traditionele maatschappelijke sectoren (verticaal, bottom-up/top-down gevestigd): nationale, regionale en lokale overheden, het bedrijfsleven, kennisinstellingen, het maatschappelijk middenveld/ngo's ten behoeve van de leefomgeving.

De nexus tussen sociale en circulaire economie is een interdisciplinair vakgebied dat de onderlinge verbondenheid van sociale en ecologische dimensies in economische systemen onderzoekt. Verschillende theoretische kaders zijn voorgesteld om de relatie tussen sociale en circulaire economie te begrijpen en analyseren: het sociaal-ecologisch systeemkader (2), de sociale innovatietheorie (3), de sociaalkapitaaltheorie (4), de institutionele theorie (5), de capaciteitenbenadering (6) en de sociale netwerktheorie (7). Hieronder, de SES, analyseren en tonen de sociaalkapitaaltheorieën de relatie tussen sociale en circulaire economie.

Universiteiten en onderzoeksinstituten in Italië hebben actief bijgedragen aan de samenwerking door studies uit te voeren naar het snijvlak van circulaire economie en sociaal ondernemerschap. Deze opleidingscentra hebben een belangrijke rol gespeeld bij het verspreiden van kennis, het bevorderen van innovatie en het opleiden van bekwame professionals. Ook Sardijnse academische instellingen hebben onderzoek gedaan en een kennisbasis gecreëerd voor de unieke uitdagingen van de regio. Een goed voorbeeld hiervan is zeker de afdeling sanitaire en milieutechniek van de Universiteit van Cagliari, onder leiding van Aldo Muntoni, of de afdeling landbouw van Pierpaolo Roggero van de Universiteit van Sassari: slechts twee voorbeelden van hoe de Sardijnse intelligentsia, via talrijke projecten, waaronder internationale, de richting van een duurzamere aanpak inslaat.

Ook scholen leveren een grote inspanning. Hoewel ze geen speciaal vak hebben om het verhaal van duurzaamheid te vertellen, gebruiken ze de ruimte van burgerschapsonderwijs juist om die educatieve en vormende draad te weven die toekomstige generaties ertoe moet aanzetten om zorg voor het milieu te combineren met sociale zorg.

Het maatschappelijk middenveld (NGO's en gemeenschappen van individuen).

In de context van duurzame ontwikkeling biedt de interactie tussen het maatschappelijk middenveld en de sectoren circulaire economie en sociaal ondernemerschap in Italië en Sardinië een boeiend verhaal. Ondanks de veranderende wetgevingsuitdagingen waarmee de derde sector wordt geconfronteerd, zijn niet-gouvernementele organisaties (ngo's) en verenigingen in Italië instrumenteel geweest in het aanjagen van verandering en het bepleiten van duurzaam beleid.

Het dynamische juridische landschap vormt een uitdaging voor de derde sector in Italië. Desondanks blijven ngo's en verenigingen veerkrachtige pleitbezorgers, die complexe situaties het hoofd bieden en strategieën aanpassen om duurzame doelen te ondersteunen.

Deze veerkracht laat zien hoe onverminderd het maatschappelijk middenveld zich inzet voor positieve verandering. Het wordt zelfs gezien als de echte drijvende kracht achter het bevorderen van duurzaam beleid.

4.6

Conclusie

Concluderend biedt de kruising tussen sociale en circulaire economie een dynamisch en onderling verbonden kader voor het bevorderen van duurzame en inclusieve ontwikkeling. De urgentie om milieu-uitdagingen aan te pakken, in combinatie met de erkenning van sociale en economische ongelijkheden, heeft de toepassing van principes van de circulaire economie gestimuleerd. De circulaire economie, ontworpen om het gebruik van hulpbronnen te optimaliseren en afval te minimaliseren, is nauw verbonden met sociale dynamiek en benadrukt het belang van inclusiviteit, welzijn van de gemeenschap en verantwoorde consumptie.

Inzicht in de samenhang tussen sociale en circulaire economieën is om verschillende redenen essentieel. Het maakt een holistische duurzaamheidsaanpak mogelijk, waarbij zowel milieu- als sociale aspecten tegelijkertijd worden aangepakt. De integratie van de principes van de sociale en circulaire economie maximaliseert positieve effecten en benut circulaire praktijken voor maatschappelijke voordelen zoals werkgelegenheid, empowerment van de gemeenschap en armoedebestrijding. Deze kruising draagt bij aan het verminderen van ongelijkheid door inclusiviteit in werkgelegenheid en maatschappelijke betrokkenheid te prioriteren, wat een eerlijkere verdeling van voordelen over de samenleving bevordert.

Het welzijn van de gemeenschap wordt verbeterd door de integratie van sociale en circulaire economiemodellen, het betrekken van lokale gemeenschappen bij besluitvormingsprocessen en het bevorderen van duurzame praktijken. Circulaire economiepraktijken, zoals recycling en remanufacturing, creëren nieuwe banen en dragen bij aan economische groei en veerkracht bij economische schokken. Consumentenbetrokkenheid wordt bevorderd door inzicht te krijgen in de onderlinge verbanden tussen sociale en circulaire economieën en door verantwoorde consumptiegewoonten te bevorderen.

Beleidsontwikkeling wordt effectiever door de erkenning van de onderlinge afhankelijkheid van sociale en circulaire economische doelstellingen, wat leidt tot regelgevingskaders die zowel ecologische duurzaamheid als sociaal welzijn ondersteunen. Bovendien sluit de integratie aan bij de wereldwijde Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's) en benadrukt de onderlinge verbondenheid van milieubehoud en sociale vooruitgang.

De basis voor inclusieve groei ligt in de principes van de sociale economie, waarbij organisaties sociale en milieudoelstellingen belangrijker vinden dan puur winstgedreven motieven. Deze entiteiten, waaronder coöperaties, non-profitorganisaties en sociale ondernemingen, houden zich aan principes zoals maatschappelijke solidariteit, sociale rechtvaardigheid en duurzaamheid. De rol van de sociale economie bij het bevorderen van gemeenschapsontwikkeling en het aanpakken van sociale ongelijkheid is veelzijdig en omvat onder meer empowerment van de gemeenschap, het creëren van werkgelegenheid en duurzame bedrijfspraktijken.

De beschreven principes en praktijken van de circulaire economie bieden een strategisch economisch model gericht op het minimaliseren van afval en het maximaliseren van de efficiëntie van hulpbronnen. Kernprincipes, zoals ontwerpen voor een lange levensduur, gesloten kringlopen en samenwerking, dragen bij aan een regeneratief systeem. De integratie van digitalisering en technologie-adoptie verbetert de efficiëntie van circulaire praktijken verder.

Op het gebied van de sociale en circulaire economie helpen theoretische kaders zoals het Sociaal-Ecologisch Systeemkader en de Sociaal Kapitaaltheorie bij het analyseren van de onderlinge verbondenheid van sociale en ecologische systemen. Deze kaders werpen licht op de dynamiek, afhankelijkheden en feedbackloops tussen sociale en circulaire economische systemen en bieden inzicht in uitdagingen en kansen.

Betrokkenheid van de gemeenschap blijkt een cruciaal element te zijn in de transitie naar een circulaire economie. Actieve betrokkenheid van lokale gemeenschappen versterkt het eigenaarschap van belanghebbenden, maakt gebruik van lokale kennis, stimuleert gedragsverandering, stimuleert werkgelegenheid en bevordert sociale cohesie. Effectieve betrokkenheid van de gemeenschap vereist heldere communicatie, educatie en een evenwicht tussen lokale en mondiale belangen.

In essentie biedt de combinatie van sociale en circulaire economieën een pad naar een duurzamere, veerkrachtigere en inclusievere toekomst. Door de wisselwerking tussen economische activiteiten, maatschappelijk welzijn en ecologische duurzaamheid te erkennen, kunnen we een koers uitzetten voor alomvattende en blijvende positieve verandering.

Deze organisaties werken samen met beleidsmakers en streven ernaar om wettelijke kaders te creëren die initiatieven voor de circulaire economie ondersteunen en een gunstig klimaat creëren voor sociaal ondernemerschap.

Steun vanuit het maatschappelijk middenveld gaat verder dan belangenbehartiging en omvat ook praktische hulp aan sociale ondernemingen. NGO's en verenigingen werken actief samen met sociaal ondernemers en bieden mentoring, netwerkmogelijkheden en middelen om hun succes te bevorderen. Deze gezamenlijke aanpak versterkt de symbiotische relatie tussen het maatschappelijk middenveld en de groeiende sector van sociaal ondernemerschap.

Bovendien beïnvloeden NGO's en verenigingen via burgerbewegingen, bewustmakingscampagnes en educatieve programma's het consumentengedrag en bevorderen ze een cultuur van bewust consumeren die in lijn is met circulaire principes.

Op Sardinië blijken lokale gemeenschappen essentiële partners te zijn bij de integratie van de circulaire economie en sociaal ondernemerschap. Hun omarming van sociale ondernemingen als motoren van positieve maatschappelijke en ecologische impact toont de intrinsieke verbinding tussen deze ondernemingen en het welzijn van de gemeenschap.

De complexe dans tussen het maatschappelijk middenveld en de circulaire economie en sociaal ondernemerschap in Italië en Sardinië onderstreept de transformerende kracht van collectieve actie. Ondanks uitdagingen op wetgevingsgebied dragen ngo's, verenigingen en lokale gemeenschappen actief bij aan het vormgeven van een duurzamere en inclusievere toekomst. Hun inspanningen bevorderen niet alleen verandering, maar ondersteunen en betrekken ook actief sociale ondernemingen, waardoor de rol van het maatschappelijk middenveld als dynamische en onmisbare partner op weg naar een meer sociale en milieubewuste samenleving wordt versterkt.

Referenties

- [1] Geels, F. W. (2002). "Technologische transitie als evolutionaire herconfiguratieprocessen: een multi-level perspectief en een case-studie." *Onderzoeksbeleid*, 31(8-9), 1257-1274.
- [2] Berkes, F., & Folke, C. (red.). (1998). *Het koppelen van sociale en ecologische systemen: managementpraktijken en sociale mechanismen voor het opbouwen van veerkracht*. Cambridge University Press, New York.
- [3] Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R., & Sanders, B. (2007). *Sociale innovatie: wat het is, waarom het belangrijk is en hoe het te versnellen* (rapport, met steun van het Skoll Centre for Social Entrepreneurship van de Oxford Said Business School). The Young Foundation.
- [4] Putnam, R. D. (1993). "De welvarende gemeenschap: sociaal kapitaal en het openbare leven." *The American Prospect*, 13, 35-42.
- [5] Scott, W. R. (2001). *Instellingen en organisaties* (2e ed.). Sage Publications.
- [6] Sen, A. (1999). *Ontwikkeling als vrijheid*. Oxford University Press.
- [7] Wasserman, S., & Faust, K. (1994). *Analyse van sociale netwerken: methoden en toepassingen*. Cambridge University Press [8]
- [8] Haigh Nardia en Hoffman Andrew J (2014) The New Heretics: Hybride organisaties en de uitdagingen die ze vormen voor de duurzaamheid van bedrijven. *Journal of Organization & Environment*, 27(3), 223–241.
- [9] West, P., & Carrier, J. G. (2004). Ecotoerisme en authenticiteit: Even helemaal weg? *Current Anthropology*, 45(4), 483–498.

HOOFDSTUK

Op weg naar duurzaamheid en veerkracht: Onderwijs, sociale economie en groene banen

LEERRESULTATEN

In dit hoofdstuk leert u hoe circulaire economie momenteel wordt onderwezen in formele en niet-formele onderwijscontexten, hoe de lesinhoud die hiermee verband houdt zich in de loop der tijd heeft ontwikkeld, welke obstakels er nog steeds zijn die het onderwijs in circulaire economie hebben verhinderd een prominenter plaats in het formele onderwijs te verwerven en welke leidende principes zouden moeten zijn voor het onderwijzen ervan aan sociaal gemarginaliseerde volwassenen. In het tweede deel maakt u kennis met het formele en niet-formele onderwijs in sociale economie in Europa, en met name in de zes partnerlanden Cyprus, Duitsland, Italië, Nederland, Polen en Slowakije. Deze situatie wordt gekenmerkt door opmerkelijke verschillen in nadruk, diepgang en methodologie, die een verschillende mate van betrokkenheid en begrip weerspiegelen. Hierna volgt een overzicht van beschikbare online- en onderzoeksbronnen. In het laatste deel leert u meer over de rol die circulaire vaardigheden waarschijnlijk zullen spelen op toekomstige arbeidsmarkten. Circulaire banen – werkgelegenheid die bijdraagt aan de circulaire economie door middel van praktijken zoals recyclen, repareren, delen en duurzame productie – winnen aan populariteit, maar de wereldwijde implementatie van de circulaire transformatie blijft ongelijk. Sommige landen boeken snel vooruitgang, ondersteund door robuuste beleidskaders en betrokkenheid van de industrie, terwijl andere achterblijven vanwege structurele, economische of politieke uitdagingen. In deze context is het cruciaal om out-of-the-box te denken – conventionele modellen uitdagen en innovatieve, onconventionele ideeën over wereldwijde ontwikkeling verkennen – om de verschuiving naar een duurzame, circulaire toekomst echt te begrijpen en te stimuleren.

5.1

Invoering

Onderwijs in de circulaire economie (CE) is essentieel voor het ontwikkelen van de vaardigheden die nodig zijn om de overgang van een lineair naar een circulair model te ondersteunen. Het vereist een focus op praktijkgericht en beroepsgericht leren, hoger onderwijs en levenslang leren in verschillende sectoren. Circulaire banen vereisen vaak meer ervaring en gespecialiseerde training, met name in activiteiten zoals sorteren, repareren en herontwerpen. Onderwijsinstellingen en werkgevers moeten kennis van circulaire bedrijfsmodellen integreren in hun curricula om de kloof in 'diepe vaardigheden' te dichten. Deze kloof is groter in landen met een lager inkomen, waar minder wordt geïnvesteerd in hoger onderwijs en beroepsopleidingen. Het ontwikkelen van uitgebreide vaardighedeninventarisatie en omscholingsprogramma's is een uitdaging vanwege de brede reikwijdte van circulaire sectoren en activiteiten. Er is met name behoefte aan een beter begrip van de vaardigheden die nodig zijn voor technische sectoren zoals remanufacturing, met name in landen met een laag inkomen.

Dit hoofdstuk bespreekt de uitdagingen en mogelijkheden van de integratie van CE-onderwijs in zowel formele als niet-formele onderwijssystemen, met name in Europa. Hoewel de Europese Unie CE sinds 2015 prioriteit geeft, blijft het ondervertegenwoordigd in onderwijscurricula. Het concept CE wordt vaak geïntroduceerd via het bredere kader van Onderwijs voor Duurzame Ontwikkeling (ESD), maar deze integratie is doorgaans oppervlakkig, waarbij CE vaak terloops wordt genoemd zonder inhoudelijke focus. ESD, ondersteund door de Verenigde Naties, benadrukt duurzame ontwikkeling, maar mist een duidelijke, praktische nadruk op CE, wat de integratie ervan in het onderwijs bemoeilijkt.

In het formele onderwijs wordt PE meestal indirect onderwezen via ESD, en de aanwezigheid ervan in nationaal beleid, curricula en lerarenopleidingen is ongelijkmatig. Het gebrek aan gedetailleerde CE-curricula en de focus op bredere duurzaamheidsvraagstukken betekent dat studenten mogelijk geen diepgaand begrip van CE krijgen. Onafhankelijke evaluaties suggereren dat ESD, inclusief CE, vaak wordt beschouwd als een "aanvulling" in plaats van volledig geïntegreerd te zijn in onderwijssystemen. Dit resulteert in inhoud van lage kwaliteit en een beperkte vooruitgang in de implementatie van CE-onderwijs.

Figuur 18: Leren voor een duurzame toekomst

Het concept van CE zelf is nog steeds in ontwikkeling en wordt betwist, met debatten over de werkelijke duurzaamheid en praktische toepassingen ervan. Aanvankelijk gedreven door praktijkmensen en beleidsmakers, heeft CE pas recentelijk aanhang gekregen in de academische wereld, wat heeft geleid tot een meer systematische en complexe interpretatie van het concept. Deze complexiteit, samen met de uiteenlopende interpretaties van CE, heeft echter bijgedragen aan de aarzeling om het volledig te integreren in onderwijscurricula.

In de praktijk wordt het onderwijs in CE vaak aangestuurd door individuele docenten en scholen in plaats van door nationaal of regionaal beleid. Deze bottom-upbenadering heeft geleid tot uiteenlopende implementaties, waarbij sommige docenten praktische activiteiten zoals excursies en praktijkgericht leren gebruiken om CE-concepten te onderwijzen. Er is echter een gebrek aan systematische gegevens over hoe CE wordt onderwezen, en veel beschikbaar lesmateriaal is verouderd of geeft de hedendaagse opvatting over CE niet volledig weer.

Dit hoofdstuk belicht ook de uitdagingen van het lesgeven in CE aan volwassenen, met name aan volwassenen die het risico lopen op sociale uitsluiting. Effectieve volwasseneneducatie in CE vereist inzicht in de achtergrond van de cursisten, inclusief hun voorkennis en leervermogen, en het gebruik van inclusieve en praktische lesmethoden. Het stelt voor om lokale bronnen en praktijkvoorbeelden te gebruiken om CE-concepten herkenbaarder en boeiender te maken voor volwassen cursisten.

Over het algemeen is er weliswaar enige vooruitgang geboekt bij de integratie van educatie in het onderwijs, maar er zijn nog steeds aanzienlijke belemmeringen, zoals tijd- en budgetbeperkingen, gebrek aan expertise en het ontbreken van een duidelijk omschreven curriculum. Om educatie effectiever te maken, moet het duidelijk worden onderscheiden van breder duurzaamheidsonderwijs en worden afgestemd op de specifieke behoeften van verschillende groepen leerlingen, met name in niet-formele contexten en volwasseneneducatie.

De sociale economie (SE) in Europa stelt mensen boven winst en richt zich op collectieve belangen en maatschappelijke doelen. Met bijna 2,8 miljoen organisaties die 13,6 miljoen mensen in dienst hebben, wint SE aan politieke zichtbaarheid, met name op het gebied van werkgelegenheid en sociale cohesie. Het onderwijs in SE verschilt per land in Europa; landen zoals Duitsland en Nederland hebben formeel en informeel SE-onderwijs opgezet, terwijl andere landen zoals Cyprus en Slowakije hun aanpak nog aan het ontwikkelen zijn. Online platforms zoals Coursera en bronnen van de Europese Commissie en de OESO bieden extra leermogelijkheden. Ondanks regionale verschillen wordt het belang van SE-onderwijs steeds meer erkend.

5.2

De circulaire economie in formeel en niet-formeel onderwijs

Heb je ooit gehoord of gelezen, geluisterd naar een radioprogramma of podcast, of een tv-programma bekeken over een land of school waar CE als vak wordt onderwezen? Vrij onwaarschijnlijk, toch? Misschien heb je al gehoord of gelezen over een school of een leraar die een leeractiviteit over CE of iets dergelijks heeft georganiseerd, zoals duurzame ontwikkeling. Of heb je al eens de kans gehad om deel te nemen aan een rondleiding bij een circulair bedrijf, zoals een recyclingbedrijf? Of een evenement bijgewoond dat werd georganiseerd door of een ruimte bezocht die werd gerund door lokale CE-activisten? Misschien. Sterker nog, dit beschrijft waarschijnlijk in het kort de huidige stand van zaken van het CE-onderwijs in de meeste Europese landen. In het eerste deel zullen we proberen uit te leggen waarom dit zo is, ondanks dat CE sinds 2015 een centraal beleidsdoel van de Europese Unie is.

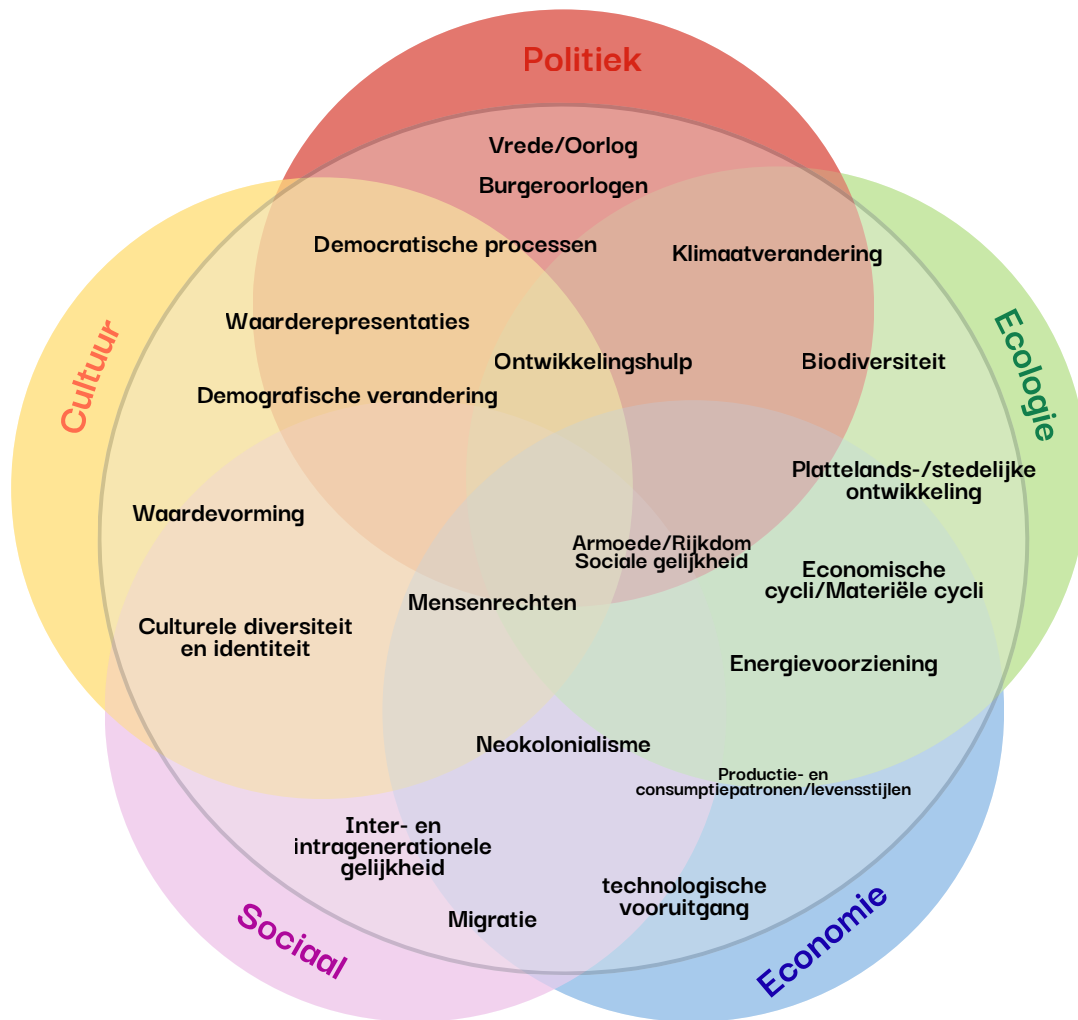
Stel dat je als volwasseneneducator gevraagd zou worden om een groep mensen die het risico lopen op sociale uitsluiting te leren wat CE inhoudt en hoe de principes ervan in de praktijk kunnen worden toegepast, hoe zou je dan te werk gaan? Zou je helemaal opnieuw beginnen of liever rondkijken – op internet, in je lokale gemeenschap, enz. – of iemand anders al goede ideeën heeft bedacht? Maar waar vind je die en wat is de beste aanpak? In het tweede deel bespreken we kort welke benaderingen het meest veelbelovend zijn en welke minder.

5.3

CE in nationaal onderwijsbeleid en leerplannen

In het kleuteronderwijs, het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs is CE het meest waarschijnlijk terug te vinden in lesinhoud die verband houdt met het interdisciplinaire pedagogische kader van Onderwijs voor Duurzame Ontwikkeling (ESD), dat is gelanceerd en gepromoot door de Verenigde Naties. Duurzame ontwikkeling – gedefinieerd als ‘een ontwikkeling die tegemoetkomt aan de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen’ in het Brundtland-rapport uit 1987 – is gebaseerd op twee sleutelconcepten: de strijd tegen armoede en ‘het idee van beperkingen die de stand van de technologie en de maatschappelijke organisatie oplegt aan het vermogen van het milieu om in huidige en toekomstige behoeften te voorzien’ (World CE Forum). Het werd op de internationale agenda gezet (Agenda 21) tijdens de VN-aardetop in Rio de Janeiro in 1992. Vervolgens ontwikkelden de lidstaten ESD-concepten die vervolgens in de nationale onderwijssystemen moesten worden verankerd tijdens het decennium van ‘Onderwijs voor Duurzame Ontwikkeling’ (2005-2014). In 2015 heeft de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties ESD aangenomen als subdoel 4.7 (van doel 4 ‘Kwaliteitsonderwijs’) van de 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's) voor het jaar 2030 ‘om ervoor te zorgen dat alle leerlingen de kennis en vaardigheden verwerven die nodig zijn om duurzame ontwikkeling te bevorderen’ (Algemene Vergadering van de Verenigde Naties).

In Duitsland leidde dit bijvoorbeeld in 1998 tot de publicatie van een richtinggevend kader dat de geplande overgang van twee eerdere kaders, Environmental Learning en Global Learning, naar ESD schetste. In deze tekst wordt CE, zonder verdere toelichting, genoemd als een van de belangrijkste onderwerpen die aan bod moeten komen over de economische dimensie van ESD, samen met ecologische productie van goederen en diensten, minimalisatie van energieverbruik, internalisering van externe (d.w.z. milieu)kosten, sociale gelijkheid, beheer van materiaalstromen en substitutie. In 2007 werd een aangepaste versie van het richtinggevend kader met aanbevelingen aangenomen door de Vaste Commissie van de ministers van Onderwijs van de 16 deelstaten (die in Duitsland voornamelijk verantwoordelijk zijn voor onderwijs) en in 2015 bijgewerkt met de SDG's van de Verenigde Naties. In 2019 wordt CE in de ESD-richtlijn voor Noordrijn-Westfalen, de meest bevolkte deelstaat van Duitsland met een bevolking die ongeveer overeenkomt met die van een gemiddelde EU-lidstaat, dan ook genoemd als een voorbeeld voor het aanpakken van de economische dimensie in ESD.

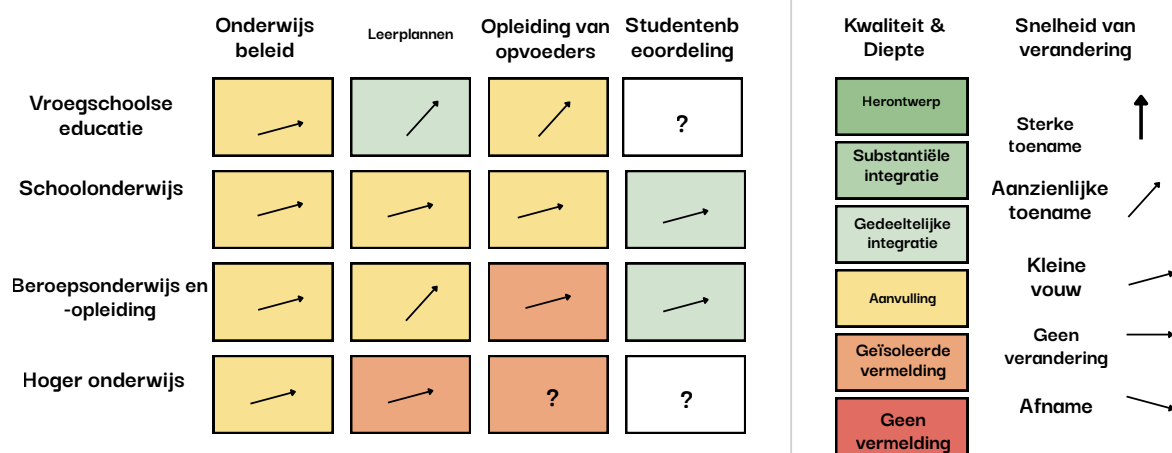
Figuur 19: Dimensies van ESD en geselecteerde actuele inhoud in de ESD-richtlijn voor Noordrijn-Westfalen, Duitsland. Bewerking van de bovengenoemde richtlijn.

Economische vraagstukken houden zich ook bezig met productie- en consumptiepatronen in wisselwerking met het gebruik van hulpbronnen. Ze onderzoeken de vormen en gevolgen van wereldwijde economische netwerken en de daaruit voortvloeiende waardeketens, de implicaties van het verbruik van eindige grondstoffen, evenals technologische mogelijkheden of de betekenis en vormen van de uitbreiding van hernieuwbare energiebronnen. Daarnaast kunnen strategieën voor een voorzorgseconomie, een CE of eerlijke handel aan deze dimensie worden toegewezen. (Ministerium für Schule und Bildung Nordrhein-Westfalen 2019, p. 19; vertaling en cursivering van de auteur).

Op het eerste gezicht lijkt het erop dat het onderwijsbeleid in twintig jaar nauwelijks is veranderd: PE moet worden onderwezen als onderdeel van ESD.

Het officiële toezicht op de voortgang bij de implementatie van ESD is gebaseerd op de zelfrapportage van landen over vier indicatoren (SDG 4.7.1). Deze indicatoren zijn bedoeld om te meten of ESD succesvol is geïntegreerd in a) het nationale onderwijsbeleid, b) de curricula, c) de lerarenopleiding en d) de beoordeling van leerlingen op een schaal van 0 tot 1. Daarnaast moeten best practices worden geïdentificeerd.

In het Duitse voorbeeld zijn de vier indicatoren recentelijk gerapporteerd als respectievelijk 1,0, 0,904, 0,95 en 0,917, volgens gegevens gepubliceerd door het Duitse Federale Bureau voor de Statistiek. Onafhankelijke evaluaties, zoals die van Holst et al. (2023), gebaseerd op een documentanalyse in combinatie met een deskundige evaluatie, schetsen daarentegen een somber beeld, dat in lijn zou zijn met de resultaten van andere landen: over het algemeen is ESD vooral geïntroduceerd als een 'add-on', dat wil zeggen van 'overwegend gemiddelde tot lage inhoudelijke kwaliteit, vaak als aanvulling op anderszins vaak ongewijzigde vereisten/doelstellingen/verklaringen', met een bescheiden vooruitgang tussen 2017 en begin 2022 (zie figuur 20 hieronder).

Figuur 20: De status en voortgang van de implementatie van Onderwijs voor Duurzame Ontwikkeling (Education for Sustainable Development, ESD) in het Duitse onderwijssysteem. De kleuren en pijlen verwijzen naar de afgeronde gemiddelde beoordelingen van externe experts van de kwaliteit en diepgang van de implementatie, evenals de snelheid van de verandering. Er zijn geen gegevens beschikbaar voor de beoordeling van leerlingen in het kleuteronderwijs (VVE) en er zijn geen gegevens beoordeeld voor de beoordeling van leerlingen in het hoger onderwijs (HO). De snelheid van de verandering kon niet worden geëvalueerd voor de opleiding van leerkrachten en de beoordeling van leerlingen in het HO vanwege een gebrek aan geschikte gegevens (aangegeven met een vraagteken).

Met name CE lijkt te vallen onder de categorie 'geïsoleerde vermelding' op het niveau van het onderwijsbeleid, gezien de schaarste aan informatie in beleidsdocumenten. Gedetailleerde CE-curricula, zowel voor studenten als voor lerarenopleidingen, ontbreken of zijn in ieder geval niet openbaar beschikbaar. Dit geldt ook voor de rol van onderwijs in de nationale CE-route kaarten die sinds 2016 door en voor veel Europese landen zijn gepubliceerd. Hoewel de sleutelrol die onderwijs naar verwachting zal spelen in de transitie naar circulariteit wordt benadrukt, ontbreken praktische details (zie bijvoorbeeld een OESO-route kaart voor Slowakije uit 2022). Voordat we de huidige stand van zaken in het onderwijs bespreken, moeten we daarom een andere open vraag beantwoorden: waar staat 'CE' eigenlijk voor?

5.4

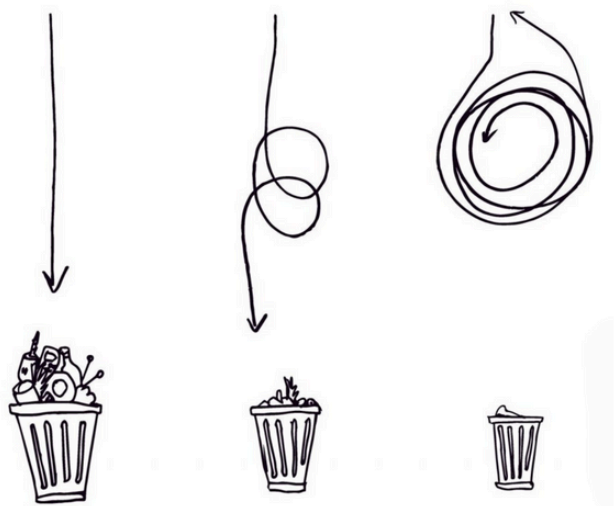
CE – een omstreden en nog steeds evoluerend concept

Hoewel voorlopers van CE, zoals cradle-to-cradle, de prestatie-economie, biomimicry, industriële ecologie, regeneratief ontwerp en de blauwe economie, soms meer dan een halve eeuw oud zijn, is CE als academisch vakgebied relatief recent. Wetenschappelijke publicaties waren aanvankelijk schaars en hun aantal nam pas in de jaren 2010 significant toe.

De vroege, vaak feestelijke, promotie van CE werd inderdaad vooral gedreven door praktijkmensen, dat wil zeggen beleidsmakers, het bedrijfsleven, bedrijfsadviseurs, brancheverenigingen en stichtingen, en niet zozeer door academische onderzoekers. Dit verklaart bijvoorbeeld de enorme hoeveelheid grijze literatuur en de aard van veel van het gebruikte vereenvoudigde didactische materiaal (zie figuur 21).

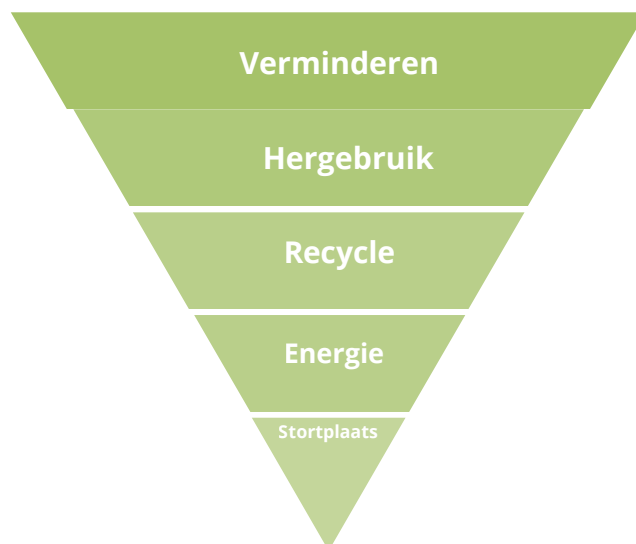
Figuur 21: Van eenvoud naar complexiteit. Voorbeelden van grafische weergaven van CE-kernprincipes (Bronnen van boven naar beneden: Anew®, Rapp Nilsen 2019, Ellen MacArthur Foundation, Kirchherr et alii 2017, Europees Milieuagentschap 2019)

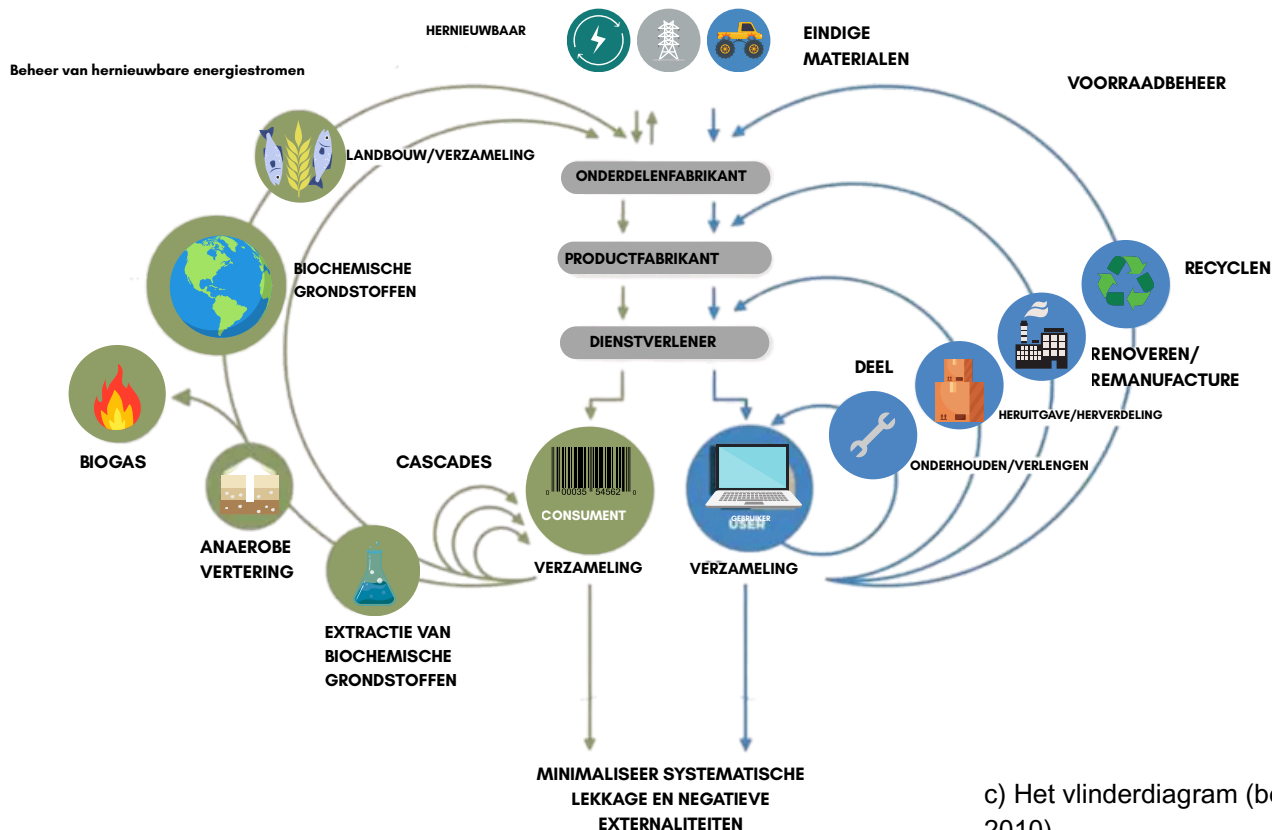
LINEAIRE ECONOMIE RECYCLING ECONOMIE CIRCULAIRE ECONOMIE

a) Van lineaire naar circulaire economie
(midden jaren zeventig)

b) 3 R's en de afvalhiërarchie (jaren 80)

c) Het vlinderdiagram (begin jaren 2010)

1 Jagen en vissen
2 Kan zowel na-oogst- als na-consumentenafval als input gebruiken

Circulaire economie

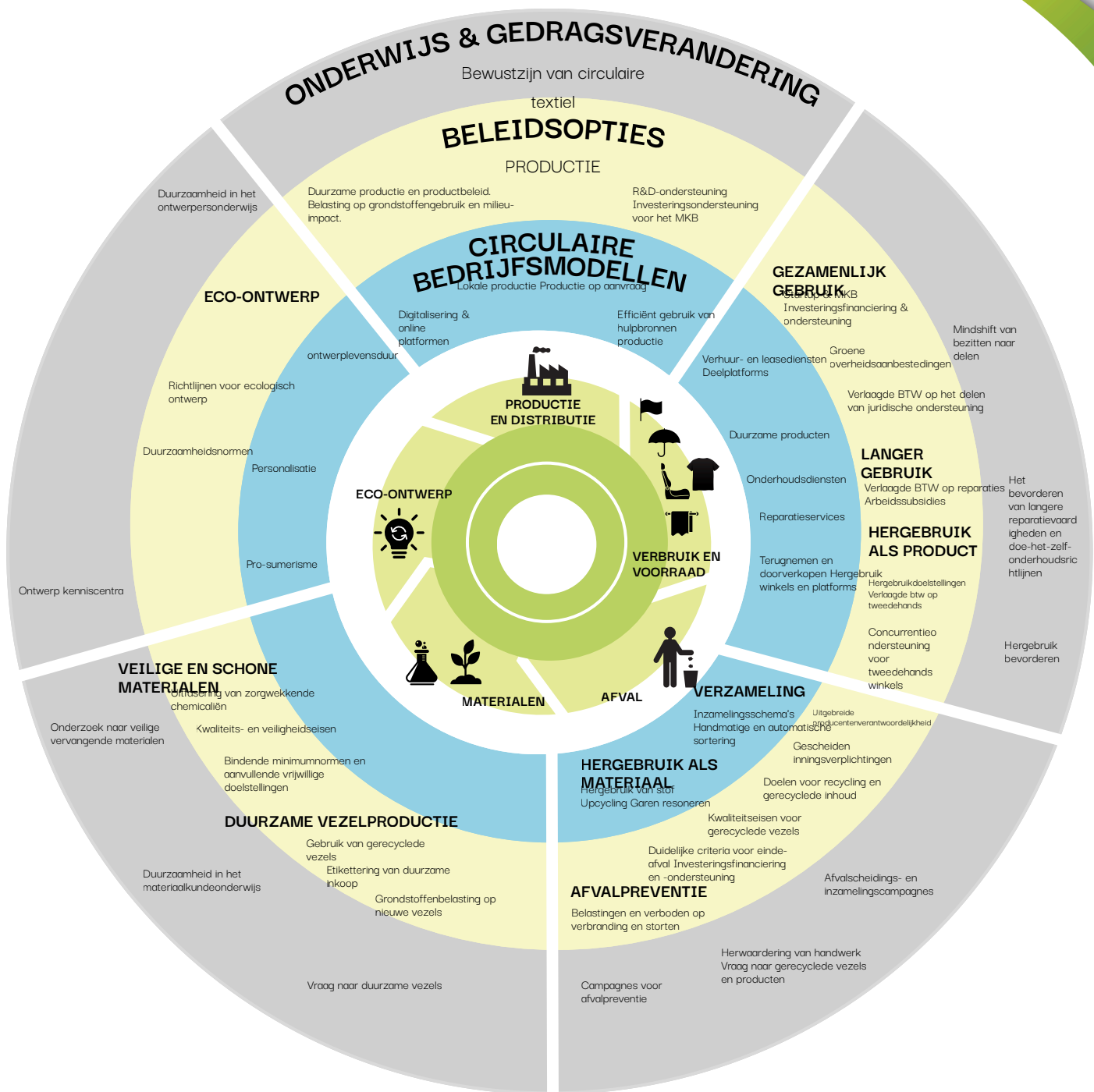

Lineaire economie

Strategieën

Slimmer product ontwikkelen en produceren Factuur	R0 Afval	Maak een product overbodig door de functie ervan te laten varen of door dezelfde functie aan te bieden met een radicaal ander product.
	R1 Heroverwegen	Maak het productgebruik intensiever (bijvoorbeeld door product te delen)
	R2 Verminderen	Verhoog de efficiëntie bij de productie of het gebruik van producten door minder natuurlijke hulpbronnen en materialen te verbruiken
Verleng de levensduur van het product en de onderdelen ervan	R3 Hergebruik	Hergebruik door een andere consument van een afgedankt product dat nog in goede staat is en zijn oorspronkelijke functie vervult
	R4 Reparatie	Reparatie en onderhoud van defecte producten, zodat deze weer gebruikt kunnen worden met hun oorspronkelijke functie.
	R5 Renovatie	Een oud product restaureren en up-to-date maken
	R6 Remanufacture	Gebruik onderdelen van afgedankte producten in een nieuw product met dezelfde functie
Nuttige toepassing van materialen	R7 Hergebruik	Gebruik een afgedankt product of onderdelen ervan in een nieuw product met een andere functie
	R8 Recycle	Materialen verwerken om dezelfde (hoge kwaliteit) of lagere (lage kwaliteit) kwaliteit te verkrijgen
	R9 Herstellen	Verbranding van materiaal met energierugwinning

d) Het R-framework (2017)

e) Textiel in de circulaire economie van Europa (2019)

Wanneer we de praktische oorsprong van CE bekijken, zullen we waarschijnlijk ontdekken dat deze nauw verbonden was met afvalbeheer en recycling. In Duitsland bijvoorbeeld, waar de conservatieve minister van Milieu Klaus Töpfer (1987-1994) een vroege voorstander was van een CE, leidden zijn initiatieven tot verschillende baanbrekende recyclingprogramma's en tot de CE- en Afvalwet van 1994, die een eerdere Afvalwet verving en werd gevolgd door de CE-wet van 2012 en de actualisering ervan in 2020. De wettelijke definitie van CE in deze teksten verwijst voornamelijk naar afvalverwerking, met als doel CE te bevorderen om natuurlijke hulpbronnen te behouden en de bescherming van mens en milieu te waarborgen bij de productie en het beheer van afval.

Nadat invloedrijke beleidsmakers, zoals het World Economic Forum en de Europese Unie, begin jaren 2010 het principe van de overgang naar een CE als een belangrijk beleidsdoel hadden aangenomen, verbeterde de academische financiering aanzienlijk en gaven academici steeds meer vorm aan het concept. Deze ontwikkeling heeft verschillende gevolgen gehad. Op een typisch wetenschappelijke manier hebben met name academici de laatste tijd gestreefd naar een meer systematische en uitgebreide – en daardoor complexere – definitie van het concept, terwijl anderen de kernaannames van CE-concepten op fundamenteel wetenschappelijke gronden, zoals thermodynamica en systeemgrenzen, in twijfel hebben getrokken of ongefundeerde claims over economische, ecologische en sociale voordelen hebben aangevoerd. Dit heeft op zijn beurt geleid tot kritisch uiteenlopende en politiek verdeelde interpretaties van wat CE inhoudt.

Hoewel de tegenstelling tussen academische onderzoekers en praktijkmensen niet overdreven moet worden, is het momenteel mogelijk om drie soorten houdingen te onderscheiden: een sceptische houding, die de duurzaamheid van een CE in twijfel trekt, een radicale houding, die pleit voor een diepgaande ecologische, economische en sociale transformatie – beide vaker te vinden in de eerste groep – en een reformistische houding, beter vertegenwoordigd onder praktijkmensen die neigen tot een voorzichtigere benadering in het licht van onzekere economische voordelen. Bovendien hebben overzichtsaanklanken over CE-onderzoek erop gewezen dat CE als academische discipline nog in volle ontwikkeling is en dat de literatuur zich voornamelijk richt op technische studies. Deze worden gekenmerkt door een nadruk op aspecten aan het begin van de levensduur (bijv. ontwerp) en het einde van de levensduur (d.w.z. afvalbeheer), vaak vanuit een bedrijfsperspectief, waarbij recycling het vaakst wordt aangeduid als R-strategie, gevolgd door remanufacturing, reparatie en, ver daarachter, hergebruik. Aspecten aan het midden van de levensduur, oftewel consumptie, hebben daarentegen weinig aandacht gekregen, ondanks hun centrale rol in de CE-ontwikkeling. Het uitvinden van bedrijfsmodellen is daarentegen een zeer jong vakgebied waar consensus ontbreekt, met name als het gaat om nieuwe bedrijfsmodellen gericht op CE en duurzaamheid, die vaak afwijken van het conventionele businessmodel. Tot slot, zoals sommige wetenschappers hebben benadrukt, worden niet één enkele technologische, maar diverse culturele barrières, 'met name een gebrek aan interesse en bewustzijn bij de consument, evenals een aarzelende bedrijfscultuur', door bedrijven en beleidsmakers gezien als de belangrijkste obstakels voor de overgang naar CE.

De circulaire economie definiëren

In een onderzoek naar 114 definities in publicaties die uiteenlopen van door vakgenoten beoordeelde academische publicaties tot beleidsdocumenten en rapporten van professionals, hebben de auteurs (Kirchherr et alii 2017) verschillende sleutelcomponenten geïdentificeerd in een poging om te komen tot een 'definitie die idealiter dient als een conceptuele basis voor toekomstig werk over het onderwerp':

R-kader en afvalhiërarchie. Het bekendste kernprincipe van een circulaire economie is waarschijnlijk het R-kader, uitgedrukt in de gemakkelijk te onthouden 3R's (of 4R's), namelijk verminderen, hergebruiken, recyclen en terugwinnen (sommige auteurs definiëren zelfs negen R's), als manieren om, in die volgorde van prioriteit (afvalhiërarchie!), de manier waarop materialen in de productie-/distributie- en consumptieprocessen worden behandeld in een lineaire economie, waar ze worden gezien als materialen met een beperkte levensduur, te vervangen.

Systeemniveaus. Het tweede kernprincipe is het systeemperspectief, dat verwijst naar de fundamentele verschuiving, in plaats van incrementele veranderingen – op drie niveaus: macro (stad, regio, land en daarbuiten), meso (eco-industrieterreinen) en micro (producten en diensten, bedrijven en consumenten) – dat is nodig voor de transitie naar een circulaire economie.

Doelen van een circulaire economie. Deze zijn dezelfde als die van duurzame ontwikkeling en moeten gelijktijdig in drie dimensies worden gerealiseerd: milieukwaliteit, economische welvaart en sociale gelijkheid, zonder de behoeften van toekomstige generaties in gevaar te brengen.

Bedrijfsmodellen en consumenten als katalysatoren van de transitie.

In de loop der tijd (vóór en na 2012) zijn het R-kader en de afvalhiërarchie minder vaak genoemd, terwijl het systeemperspectief aan belang heeft gewonnen (29% tot 47%), samen met het mesoniveau, mogelijk vanwege de definitie van CE als een industrieel systeem, gepromoot door de Ellen MacArthur Foundation. De 4R's, die deel uitmaken van de officiële EU-definitie, worden slechts in 6 tot 7% van de definities genoemd, terwijl de 3R's in 35-40% van de definities voorkomen en het paar hergebruik en recycling in 23%, maar met dezelfde frequentie (25%) in de definities van de praktijk. Recycling is de meest voorkomende R (79%), gevolgd door hergebruik (74 tot 75%) en verminderen (54 tot 55%). In 6 tot 7% van de definities is recycling de enige R die wordt genoemd. Het idee van een afvalhiërarchie is slechts in 30% van de definities aanwezig en nog minder vaak (11%) bij beoefenaars die een selectievere perceptie van het R-kader lijken te hebben, mogelijk omdat termen zoals 'verminderen' geassocieerd worden met minder consumptie (of verkoop) en dus minder economische groei. Slechts 12% van de definities bevat een verwijzing naar duurzame ontwikkeling en slechts 23% naar de drie dimensies ervan, waarbij economische welvaart de meest voorkomende verwijzing is (46% en zelfs 53% onder beoefenaars), vóór milieukwaliteit (37-38%), terwijl sociale rechtvaardigheid ver achterblijft (18-20%); slechts één definitie verwijst naar toekomstige generaties. Bedrijfsmodellen komen voor in 11% van de definities en iets vaker (14%) bij beoefenaars, terwijl consumptie slechts deel uitmaakt van één op de vijf definities. Voor een grafische weergave van deze resultaten, zie de Wordles op de vorige pagina.

Kortom, de theorie over educatie en ontwikkeling lijkt meer op een mijnenveld dan op een alomvattende en geconsolideerde kennisbasis. Geen wonder dat beleidsmakers, curriculumontwikkelaars, docenten en andere belanghebbenden in het onderwijs aarzelen en het moeilijk vinden om educatie en ontwikkeling in onderwijsprogramma's op te nemen. Geeft Finland de weg aan? (Zie tekstkader hieronder)

Voorbeeldig Finland?

Finland wordt in Europa breed gezien als koploper. In 2016 stelde het land als eerste ter wereld een nationale routekaart op voor de transitie naar een circulaire economie, onder leiding van het Finse Innovatiefonds Sitra, die ook voorzieningen voor de onderwijssector omvat.

Tussen 2017 en 2019 ontwikkelde en testte Sitra, in samenwerking met meer dan 50 onderwijsinstellingen en -organisaties, gedurende een periode van vier jaar gratis en openbaar beschikbare leermaterialen en cursussen voor alle onderwijsniveaus. Meer dan 70.000 kinderen en jongeren bestudeerden circulaire economie op zo'n 250 scholen tijdens het schooljaar 2018-2019, met name 75% van de 12-jarigen en 40% van de 15-jarigen. Zes hogescholen ontwikkelden respectievelijk een methodologische gids voor het lesgeven over de circulaire economie, een studiemodule van 15 studiepunten, waaronder vijf studiepunten theorie over de circulaire economie als online cursus, en een module van 10 studiepunten over het ontwikkelen van bedrijfsmodellen voor een praktische circulaire economie. Ook werden aan vijf universiteiten multidisciplinaire minorvakken ontwikkeld over tien onderwerpen, zoals ontwerpen voor de circulaire economie, materialen voor hernieuwbare energie en metaalrecyclingtechnologieën. Het bedrijf Novida, een contentprovider voor beroepsonderwijs en algemene bovenbouw van het voortgezet onderwijs, bood online cursussen aan ter bevordering van duurzame ontwikkeling. Verdere resultaten omvatten lesmateriaal en online cursussen voor afstandsonderwijs: Decarbonised Design for construction, het spel Circula, de online introductiecursus Circular.now, de Climate.now-cursus over klimaatverandering en Leadership for Sustainable Change. Sitra ontwikkelde ook een didactische calculator voor de CO2-voetafdruk van een levensstijl en informatiebladen voor 100 slimme manieren om duurzaam te leven.

Hoewel de respons onder leerlingen en andere belanghebbenden positief was, noemden ontwikkelaars het gebrek aan expertise op het gebied van onderwijs en ontwikkeling bij docenten, financiers, bestuurders, besluitvormers en bedrijven als de grootste uitdaging. Er is nog geen Engelstalige informatie beschikbaar over het vervolg van het project.

5.5

Circulaire economieonderwijs in de praktijk

EU-beleidsdocumenten over onderwijs voor jonge kinderen benadrukken regelmatig de bottom-upbenadering van de Unie en vergelijken deze positief met de top-downbenadering die China sinds de jaren negentig hanteert. Bestaande praktijken van onderwijs in onderwijs voor jonge kinderen (Education in CE, ECE) lijken dit voor onderwijssystemen te bevestigen, aangezien het initiatief hiervoor, op enkele uitzonderingen na, aan individuele leraren en scholen wordt overgelaten. Nationale of regionale archieven voor lesmateriaal bieden bijvoorbeeld over het algemeen weinig leermiddelen. Ook lijken er geen systematische gegevens over de implementatie van ECE te zijn verzameld. We zullen daarom moeten vertrouwen op fragmentarische of indirecte gegevens die openbaar beschikbaar zijn, zoals een enquête onder leraren en gepubliceerde leermiddelen.

Om een beeld te krijgen van hoe de huidige VVE eruit ziet vanuit het perspectief van leraren, hebben we de voorlopige resultaten gebruikt van een kleinschalige online enquête die is uitgevoerd onder leraren in het voortgezet onderwijs in vier EU-landen (Duitsland, Griekenland, Nederland en Portugal) als onderdeel van een lopend Erasmus+-project.

CicloSchools, dat zich ten doel stelt VVE in het voortgezet onderwijs te promoten. De meeste deelnemende leraren verklaren bereid te zijn om een vorm van VVE in hun klassen te implementeren (87%) en hebben er vertrouwen in dat ze tegemoetkomen aan de kennis-, vaardigheids- en begripsbehoeften van hun leerlingen (73%), hen stimuleren om deel te nemen aan VVE-gerelateerde activiteiten (74%), effectief geschikte instructiestrategieën implementeren (62%), deze nauwkeurig evalueren (54%) en over de juiste inhoudelijke kennis beschikken (52%). Tegelijkertijd is een grote meerderheid (meer dan 80%) het ermee eens of sterk eens dat leraren hun competenties op dit gebied moeten ontwikkelen en VVE in hun vakken of op een interdisciplinaire manier moeten introduceren. Dit bevestigt algemene bevindingen in de literatuur die de kennis en de lerarenopleiding van leraren als zwakke punten van VVE aanwijzen. Tot de belangrijkste uitdagingen waarmee leraren worden geconfronteerd, behoren tijd- en budgetbeperkingen (respectievelijk 40% en 12%), evenals (niet-bestaande) curricula (11%). Interessant is dat de reeds gebruikte of aanbevolen methoden het belang benadrukken van praktische activiteiten (bijvoorbeeld excursies naar circulaire bedrijven en organisaties, casestudies, gastsprekers, hands-on leren, ervaringsgerichte activiteiten, enz.) en interactieve en multimediale inhoud (bijvoorbeeld educatieve apps en games, coaching, peer- en projectgebaseerd leren), waarbij theoretische benaderingen eerder op de achtergrond blijven, in lijn met aanbevelingen in de literatuur over VVE.

Cursief desktoponderzoek naar openbaar beschikbare online lesmaterialen bevestigt de brede acceptatie van deze methoden. Lesplannen of leeractiviteiten voor jongere leerlingen in het kleuteronderwijs, het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs nemen vaak de vorm aan van lesonderwerpen die verband houden met hun persoonlijke ervaring. Voorbeelden hiervan zijn activiteiten over huishoudelijk afvalbeheer ('urban mining'), persoonlijke consumptiepatronen met betrekking tot voedsel, kleding of smartphones, discussies en activiteiten over hoe de school circulaider kan worden gemaakt of leefstijlcalculators die laten zien hoe de CO₂-uitstoot op persoonlijk niveau kan worden verminderd. Oudere leerlingen krijgen vaker les, bijvoorbeeld via simulatiespellen, bezoeken aan circulaire bedrijven en initiatieven en het organiseren van discussiegroepen. Sommige leerlingen kiezen ook een CE-onderwerp om de presentatie van een persoonlijk onderzoeksproject voor te bereiden. Veel activiteiten op school zijn typisch voor conventionele lesmethoden, zoals het gebruik van werkbladen. De geraadpleegde steekproef wekt echter de indruk dat de meeste genoemde voorbeelden deze leeractiviteiten niet in een circulaire context plaatsen, geïnspireerd zijn door oudere opvattingen over CE en eerder onder het paradigma van Onderwijs voor Duurzame Ontwikkeling vallen. Dit riskeert dat leerlingen geen duidelijk beeld krijgen van wat CE inhoudt. Bovendien worden praktische activiteiten soms kritisch gezien als het creëren van een feelgoodsfeer ten koste van begrip van de bredere implicaties van de transformatie die nodig is voor de overgang naar een CE. Een ander mogelijk nadeel kan zijn dat oudere leerlingen de huidige wetenschappelijke, politieke en maatschappelijke debatten over de CE missen, hoewel dit bij gebrek aan empirische gegevens zeer voorlopige conclusies zijn.

Concluderend stellen wij dat de succesvolle implementatie van VVE op scholen wordt belemmerd door de volgende factoren:

Beperkingen in de tijd die aan een taak besteed wordt, dwingen leraren te kiezen tussen het concentreren op de kernvakken van het curriculum, die cruciaal zijn voor de beoordeling van de leerprestaties van leerlingen, en het introduceren van nieuwe onderwerpen, zoals CE, die ook meer voorbereiding vereisen. Deze beperkingen worden in de loop van de tijd sterker, wat zou kunnen verklaren waarom VVE een prominentere plaats inneemt tot en met de onderbouw van het voortgezet onderwijs.

Vanwege budgettaire beperkingen is het lastig om extramurale activiteiten, zoals excursies, te financieren of om geschikt lesmateriaal, zoals spelletjes voor de buurt, aan te schaffen.

Een gebrek aan expertise op het gebied van CE komt vaak voor, aangezien CE-inhoud nog niet beschikbaar lijkt te zijn voor lerarenopleidingen en vervolgonderwijs.

Gebrek aan een duidelijk omschreven curriculum voor CE (zie hierboven), vanwege de duur van de herzieningscycli van het curriculum (10 tot 20 jaar).

Blijvende naleving van het huidige ESD-kader kan ertoe leiden dat leraren en leerlingen de specificiteit van de overgang naar het primair onderwijs niet goed begrijpen. VVE heeft weliswaar een gevestigde, zij het marginale, plaats binnen ESD, maar de reikwijdte van dit laatste is veel groter (zie figuur 19) en de focus van VVE is anders. Stel je twee cirkels van ongelijke grootte voor die elkaar gedeeltelijk overlappen. In de praktijk worden duurzame ontwikkeling en primair onderwijs vaak met elkaar verward: de meeste niet-experts, en veel experts, zien de overgang naar een primair onderwijs als een manier om duurzame ontwikkeling te bereiken en, zeldzamer, als een verdere ontwikkeling daarvan. Maar vergeet niet dat VVE, als onderdeel van ESD, momenteel het onderwijs is waarvoor leraren betaald krijgen.

Hoe zou een efficiëntere VVE voor het algemeen onderwijs eruit moeten of kunnen zien? Onderzoek naar VVE stelt dat consumenten, samen met bedrijven, de belangrijkste katalysatoren zijn van VVE en dat de circulaire transitie grote politieke, sociale en economische transformaties vereist. Dit lijkt te pleiten voor het onderwijzen van VVE als onderdeel van consumenten- en burgerschapseducatie, met een vleugje circulaire theorie, terwijl de meer technische en zakelijke aspecten enerzijds aan het beroepsonderwijs en de educatieve sector (VET) en anderzijds aan instellingen voor hoger onderwijs kunnen worden overgelaten. Helaas is het consumentenaspect nog steeds een onderbelicht gebied in circulair onderzoek (zie hierboven) en heeft consumenteneducatie historisch gezien een marginale plaats ingenomen, met name in VVE, in curricula en het onderwijs in het algemeen onderwijs.

Gezien de centrale plaats van technisch georiënteerde studies en, in mindere mate, van het bedenken van bedrijfsmodellen in het CE-onderzoek, zou je een sterkere aanwezigheid van VVE in het mbo en hoger onderwijs verwachten, althans wat betreft beroepsopleidingen of studies in deze twee vakgebieden. De situatie is echter grotendeels vergelijkbaar met die in het algemeen vormend onderwijs. In de curricula van het mbo zijn CE-gerelateerde onderwerpen, zoals hernieuwbare energie, recycling en hergebruik van restmaterialen, al enkele jaren opgenomen voor sommige technische beroepen, terwijl duurzaamheidsgerelateerde onderwerpen voor een breder aantal sectoren te vinden zijn. Net als in het algemeen vormend onderwijs spelen circulaire initiatieven van scholen of individuele docenten een ondergeschikte rol. In sommige gevallen implementeren mbo-studenten kleine circulaire projecten in het schoollab of op hun werkplek. Ook aanbieders van beroepsgerichte vervolgonderwijs lijken terughoudend om VVE in hun onderwijs op te nemen.

Zoals hierboven aangetoond, is CE nog steeds een opkomende academische discipline. Hoewel het al enkele institutionele kenmerken heeft, zoals gespecialiseerde wetenschappelijke tijdschriften, zijn andere, zoals specifieke opleidingen of volledige docentschappen, nog steeds zeldzaam. Van de bijna 21.000 opleidingen die aan Duitse hogeronderwijsinstellingen worden aangeboden, konden er slechts twee worden geïdentificeerd die zich uitsluitend op CE richten, terwijl een handvol andere het combineert met andere specialisaties, zoals water- of afvalbeheer en recyclingtechnologieën. Dit in vergelijking met meer dan honderd opleidingen in een breder scala aan disciplines, die duurzaamheid of duurzaam in hun naam hebben. Een aantal instellingen biedt inleidende cursussen in CE aan en heeft circulaire leermodules in hun curricula opgenomen, meestal in technische disciplines en gebaseerd op een oudere opvatting van CE. De Technische Universiteit Berlijn heeft bijvoorbeeld een afdeling voor CE en recyclingtechnologieën, opgericht in 1975, die een inleidende cursus in CE aanbiedt en ook samenwerkt met lokale circulaire initiatieven zoals het lokale Haus der Materialisierung.

Op het gebied van niet-formeel onderwijs hebben non-profitorganisaties de afgelopen 25 jaar een invloedrijke rol gespeeld. Met name de Ellen MacArthur Foundation, opgericht in 2010, is een referentie geworden en heeft een cruciale rol gespeeld in de vormgeving van ons huidige begrip van CE. Er zijn waarschijnlijk duizenden andere organisaties in Europa die eveneens trainingen en educatief materiaal hebben ontwikkeld of educatieve evenementen (zoals living labs) hebben georganiseerd voor een breed scala aan doelgroepen, waaronder onderwijsinstellingen en het grote publiek. Sinds het oproepjaar 2014 zijn bijvoorbeeld meer dan 800 Erasmus+-projecten, geïndexeerd onder het trefwoord 'CE', voltooid en lopen er nog 322 in juli 2025, volgens de database van het financieringsprogramma. Hoewel deze educatieve inspanningen, door een gebrek aan middelen en expertise, zelden de kwaliteit van producten en diensten van commerciële aanbieders van educatieve content bereiken of niet dezelfde reikwijdte of continuïteit hebben, zijn sommige pioniers op het gebied van innovatieve benaderingen. Van bijzonder belang zijn circulaire praktijken, zoals bibliotheken met spullen, reparatiewerkplaatsen en workshops over artistieke upcycling, maar ook sociale ondernemingen die circulaire principes implementeren in hun economische activiteiten.

Samenvattend kunnen we stellen dat een groot deel van het reguliere onderwijs nog steeds verbonden is met oudere opvattingen over CE, die gekarakteriseerd kunnen worden als een recycling-economie. Er zijn echter een aanzienlijk aantal organisatorische of individuele initiatieven van verschillende soorten onderwijsgevenzen die CE-inhoud binnen en buiten onderwijsinstellingen promoten in de zin van een meer eigentijds begrip van CE.

5.6

Welke aanpak voor sociaal gemarginaliseerde volwassenen?

Hieronder stellen we slechts enkele algemene richtlijnen voor het ontwerpen van methoden, activiteiten en leermodules voor de doelgroep van sociaal gemarginaliseerde volwassenen die werk zoeken in de circulaire economie en een circulair bedrijf willen opzetten. Praktische voorbeelden van deze aanpak zijn het onderwerp van een aparte publicatie, 'Circular City Meets Social Enterprise. Towards a Curriculum for Adult Inclusion', die hier kan worden gedownload. Aanvullende methoden en praktische tools zijn bovendien te vinden op ons platform 'Circular City Hub' onder 'Tools' hier. Het platform biedt ook virtuele ruimtes waar volwasseneneducatoren, cursisten en andere geïnteresseerden worden aangemoedigd om hun standpunten uit te wisselen en te bespreken, vragen te stellen of oplossingen voor te stellen. De richtlijnen voor het Hub Platform zijn hier te vinden.

De meeste van de hierboven genoemde leermiddelen zullen uiteraard niet geschikt zijn voor deze doelgroep. Leermiddelen die speciaal voor kinderen zijn ontworpen, zijn bijvoorbeeld vaak niet aantrekkelijk voor volwassenen, hoewel intergenerationeel leren in sommige contexten een goede optie kan zijn. Leermiddelen die bedoeld zijn voor formeel onderwijs kunnen volwassenen afschrikken die een moeilijk onderwijstraject hebben gehad of omdat het soort leren dat op scholen wordt beoefend, als te kunstmatig wordt beschouwd. Weer andere leermiddelen vereisen mogelijk een bepaald opleidingsniveau.

De geplande training moet zo inclusief mogelijk zijn. Daarom is het raadzaam om vanaf het begin leerlingprofielen van de toekomstige cursisten vast te stellen die hun bestaande kennis van en ervaring met circulaire concepten en praktijken, evenals hun leervermogen, beoordelen. Dit kan worden gebruikt om een training op maat van de doelgroep te ontwerpen en geschikt lesmateriaal te selecteren. Een goede manier om dit te doen is door middel van individuele gesprekken, omdat sommige personen terughoudend kunnen zijn om openlijk over deze onderwerpen te praten voor een groep. Hiervoor kunnen twee stappen worden doorlopen: een eerste gesprek om de toekomstige cursist te beoordelen en een tweede gesprek waarin trainer en cursist de leerdoelen afspreken om de motivatie van de cursisten te waarborgen.

Bij het beoordelen van de vertrouwdsheid van een leerling met circulaire concepten en praktijken is het over het algemeen (maar niet altijd) beter om abstracte vragen te vermijden en in plaats daarvan aan de geïnterviewde te vragen of hij of zij bijvoorbeeld al eens van bepaalde lokale circulaire bedrijven of soortgelijke bedrijven elders heeft gehoord, ze heeft bezocht of er heeft gewerkt, of hij of zij al eens tweedehands kleding heeft gekocht of zelf kleding heeft gerepareerd of naar een reparatiewerkplaats is gegaan in plaats van nieuwe te kopen, of hij of zij plastic flessen inlevert als er een nationaal of lokaal recyclingprogramma bestaat, enzovoort.

Leerproblemen zijn een gevoelig onderwerp. Volledig of gedeeltelijk analfabetisme komt vaak voor. Immigranten beheersen de taal van de meerderheid mogelijk niet volledig. Sommige mensen hebben sensorische of andere beperkingen die hun vermogen om volledig deel te nemen aan bepaalde leeractiviteiten (praktische activiteiten, excursies, enz.) beperken. Mensen met rugklachten kunnen daardoor mogelijk niet langdurig dezelfde houding aannemen, en mensen met ADH kunnen moeite hebben om zich langdurig op hetzelfde onderwerp te concentreren. Anderen vinden het misschien moeilijk om in groepen te leren (bijv. mensen met autismespectrumstoornis) en hun reactie op deze situatie kan andere leerlingen beïnvloeden.

Ten slotte moeten cursisten goed begrijpen wat ze kunnen verwachten en hun bereidheid tonen om de training onder de afgesproken voorwaarden te volgen. Dit helpt hoge uitvalpercentages, absenteïsme en een gebrek aan participatie te voorkomen. Trainingsmaterialen en lesmethoden moeten rekening houden met specifieke behoeften en verschillende typen leerlingen accommoderen: sommigen leren het beste door een tekst te lezen, visueel materiaal te bestuderen of een video te bekijken, anderen door te luisteren of vragen te stellen, terwijl haptische leerlingen de voorkeur geven aan leren door te doen (hands-on!). Het afwisselen van verschillende soorten leeractiviteiten of actieve en passieve leerfasen is over het algemeen een goede aanpak. Volwassenen die al lang geleden van school zijn gegaan, voelen zich vaak ongemakkelijk bij conventionele lesmethoden die gangbaar zijn in het formele onderwijs, zoals vragen van leraar en leerling of abstracte opdrachten, en geven de voorkeur aan praktijkvoorbeelden.

Dit onderstreept het belang van het gebruik van lokale bronnen in plaats van bronnen die online te vinden zijn. In plaats van bijvoorbeeld de casestudy van een circulair bedrijf te bespreken en te bestuderen, kunt u bijvoorbeeld een bezoek brengen aan een lokaal circulair bedrijf waar deelnemers vragen kunnen stellen en zich beter kunnen inleven in het onderwerp. Het trekken van algemene conclusies zou aan het einde van een training of cursus moeten gebeuren.

Bovendien is een groot deel van de CE-literatuur in het Engels en staat vaak vol met academisch, technisch of bedrijfsjargon. Trainingsmethoden en -materialen moeten echter wel worden voorbereid in uw eigen taal en in een taal die gemakkelijk te begrijpen is voor de cursisten. Wanneer u cursisten vertrouwd maakt met de belangrijkste circulaire principes, zoals het R-framework en de afvalhiërarchie, geef dan de voorkeur aan begrijpelijke spreektaal (bijv. 'afvalpiramide' of een grafische illustratie in plaats van 'afvalhiërarchie') en vermijd een simpele vertaling van de 3, 4 of meer R's, als die niet goed werkt in uw taal en gekunsteld klinkt. Probeer in plaats daarvan het onderliggende idee over te brengen dat sommige praktijken meer circulair zijn dan andere in het behouden of efficiënter gebruiken van materiële en energiebronnen, op een manier die het beste past bij uw doelgroep. De R's zijn immers slechts een handige manier om dit in het Engels te doen en u kunt mogelijk een andere interessante manier bedenken, al dan niet pakkend (alliteratie, rijm, enz.).

Ten slotte helpt het regelmatig verzamelen van feedback bij het aanpassen van methoden en materialen tijdens een lopende training en het verbeteren van toekomstige trainingen. Feedback kan het beste worden verkregen in een plenaire sessie of via individuele gesprekken. Vermijd vragenlijsten, die vaak leiden tot zelfgenoegzame beoordelingen. Een evaluatie van de leerresultaten na de training, besproken met de deelnemers, en vervolcontacten met hen zes maanden of een jaar later, stellen u in staat de impact van uw training te meten.

5.7

De sociale economie in formeel en niet-formeel onderwijs in Europa

De sociale economie (SE) is een bijzondere economie, waarbij mensen boven winst staan. Gedreven door collectieve belangen, sturen sociale en milieudoelstellingen economische activiteiten. Organisaties in de sociale economie zijn actief in bijna alle sectoren. Ze omvatten coöperaties, verenigingen, onderlinge maatschappijen, stichtingen en sociale ondernemingen. Het landschap van de sociale economie is divers, met bijna 2,8 miljoen organisaties in Europa die volgens de Europese Commissie meer dan 13,6 miljoen banen creëren.

De SE heeft de afgelopen jaren steeds meer politieke zichtbaarheid gekregen als een model dat positieve resultaten genereert, met name op het gebied van werkgelegenheid en sociale cohesie in heel Europa. In het eerste deel van deze tekst bekijken we hoe sociale economie wordt onderwezen in het formele onderwijs in Europa, en in het tweede deel hoe dit wordt onderwezen in het niet-formele onderwijs. Voor deze twee delen richten we ons voornamelijk op de landen van het CIRcular City-consortium: Duitsland, Cyprus, Italië, Nederland, Polen en Slowakije.

5.7.1

Hoe wordt sociale economie tegenwoordig in Europa onderwezen?

Het onderwijs in sociale economie in Europa is een dynamisch en divers vakgebied. Hoewel het belang ervan steeds meer wordt erkend, verschilt de aanpak aanzienlijk tussen Europese landen.

Zoals Lioara Mariana Mudura, doctor in de economie (Universiteit van Oradea, Roemenië), schreef in een artikel over "De evolutie van het concept sociale economie in Europa": "Sinds de opkomst in 1830 tot vandaag is de sociale economie door de Europese landen verschillend opgevat en heeft het vele vormen aangenomen." Volgens haar geniet het concept sociale economie in landen zoals Cyprus, Polen of Slowakije "een gemiddelde acceptatie", terwijl in bijvoorbeeld Duitsland, Frankrijk of België de sociale economie steeds meer erkenning krijgt en universiteiten en beroepsopleidingen het in hun curricula opnemen. Scandinavische landen zoals Finland of Zweden staan bekend om hun sterke coöperatieve bewegingen. Ze hebben ook solide onderwijsprogramma's voor sociale economie opgezet, met een focus op coöperatieve principes en management.

5.7.2

Voorbeelden van sociaal-economisch onderwijs in Europa

Frankrijk - is een van de meest geavanceerde landen in Europa op het gebied van onderwijs in sociale economie. Daar wordt sociale economie onderwezen aan twee verschillende doelgroepen: studenten in een toenemend aantal gespecialiseerde masteropleidingen gericht op de sociale en solidaire economie (SSE). Deze opleidingen verdiepen zich in de theoretische grondslagen, juridische kaders en het praktische management van sociale ondernemingen. Werknemers door integratie in bedrijfskunde- en managementopleidingen: Sociale economie wordt steeds vaker opgenomen in bredere bedrijfskunde- en managementcurricula. Studenten leren over het model van sociale ondernemingen, de impact ervan en de rol ervan in duurzame ontwikkeling.

Duitsland – net als Frankrijk – beschikt over een robuuste sociale economie, en het onderwijslandschap weerspiegelt dit, omdat het concept van een "sociale markteconomie" diepgeworteld is in de Duitse samenleving. Veel Duitse universiteiten bieden cursussen en programma's aan die verband houden met sociale economie. Deze programma's combineren vaak elementen van economie, sociologie, politicologie en rechten om een alomvattend begrip van de sociale economie te bieden.

Nederland heeft een lange traditie van coöperaties en sociale ondernemingen, wat het een vruchtbare voedingsbodem maakt voor onderwijs in de sociale economie. Nederlandse onderwijsinstellingen integreren ook de Duurzame Ontwikkelingsdoelen in het curriculum van de sociale economie, waarbij de rol van de sector bij het aanpakken van wereldwijde uitdagingen wordt benadrukt.

Polen - SE is nog een relatief nieuw vakgebied, hoewel het land de afgelopen jaren een aanzienlijke groei heeft doorgemaakt in de sociale economie, wat heeft geleid tot een toegenomen vraag naar gekwalificeerde professionals. Tegenwoordig bieden sommige universiteiten cursussen of specialisaties aan in sociale economie, coöperatieve studies of sociaal ondernemerschap binnen de faculteiten economie, sociologie of management.

Cyprus - is bezig met de ontwikkeling van zijn sociale-economiesector. Het onderwijslandschap binnen de sociale economie is nog in ontwikkeling, dus we hebben nog niet veel gegevens over de stand van zaken van het onderwijs binnen de sociale economie op Cyprus.

Slowakije - Het sociaaleconomische onderwijs in Slowakije staat nog in de kinderschoenen. Steeds meer universiteiten en hogescholen bieden cursussen of specialisaties aan die verband houden met sociale economie, sociaal ondernemerschap of coöperatieve studies.

Italië heeft een rijke geschiedenis van coöperatieve en sociale ondernemingen en de sociaaleconomische sector groeit gestaag. Een recent rapport van AICCON (de Italiaanse Vereniging van Consultants in Coöperatieve en Sociale Economie) wijst echter op een tekortkoming in het vermogen van het Italiaanse hoger onderwijs om studenten voor te bereiden op de sociale economie. Het rapport benadrukt de noodzaak van nauwere samenwerking tussen universiteiten en organisaties in de sociaaleconomie om gezamenlijk curricula en lesmateriaal te ontwikkelen.

5.8

De stand van zaken op het gebied van niet-formeel onderwijs voor de sociale economie in Europa

Duitsland is ver gevorderd in niet-formeel onderwijs in de sociale economie. Er is inderdaad een groeiende nadruk op sociaal ondernemerschap, met programma's die zich richten op bedrijfsmodellen met een maatschappelijke impact. Het befaamde Duitse systeem van duale leerjaren, waarbij praktijkonderwijs wordt gecombineerd met beroepsonderwijs, wordt ook toegepast op vakken in de sociale economie. Het is altijd makkelijker om iets te leren als je het tegelijkertijd in de praktijk kunt brengen.

Nederland – het onderwijssysteem omvat vaak werkplekleren, waardoor studenten praktijkervaring opdoen in organisaties in de sociale economie. Stages en stages bij coöperaties, sociale ondernemingen of ngo's zijn daar dan ook gebruikelijk.

Polen - Onderwijs in de sociale economie vindt vaker plaats via niet-formeel onderwijs dan in het hoger onderwijs. NGO's, coöperaties en sociale ondernemingen organiseren vaak trainingen, workshops en conferenties over verschillende aspecten van de sociale economie.

Cyprus - niet-formeel onderwijs in de SE-sector bevindt zich nog in een vroeg stadium. Desondanks zijn er nog steeds potentiële mogelijkheden, aangezien veel ngo's en coöperaties op Cyprus waarschijnlijk workshops, seminars en trainingen over het onderwerp SE zullen organiseren. Deze initiatieven richten zich vaak op specifieke doelgroepen, zoals werkloze jongeren, vrouwen of gemarginaliseerde gemeenschappen.

Slowakije - er wordt ook steeds meer nadruk gelegd op praktisch en informeel leren, met veel programma's die stages, projecten en casestudies omvatten. De Slowaakse overheid toont steeds meer interesse in het ondersteunen van de ontwikkeling van de sociale economie, wat zou kunnen leiden tot meer mogelijkheden voor onderwijs en opleiding.

Italië - kent veel informele onderwijsprogramma's om de sociale economie te onderwijzen. Er is een groeiende focus op het behoud en de versterking van de coöperatieve identiteit, gezien de sterke coöperatieve traditie van Italië, zoals we eerder al zeiden.

5.9

SE gaat verder - online tools om SE te leren

Op basis van het voorgaande kunnen we stellen dat het onderwijs in sociale economie in Europa sterk verschilt per land. Over het algemeen groeit de erkenning van het belang van onderwijs in sociale economie, maar het tempo en de diepgang van de implementatie verschillen aanzienlijk.

Naarmate de afzonderlijke EU-landen evolueren richting de meest geavanceerde landen die al formele onderwijsprogramma's voor sociale economie als een gevestigde beroepsgroep hebben ontwikkeld, moet iedereen die de ontwikkeling wil begeleiden, de eerste en fundamentele stap kunnen zetten: zijn eigen activiteit ontwikkelen en actief zoeken naar informatie en de beste gepresenteerde praktijken voor het opstellen van een sociaaleconomisch businessplan. Door zich in te spannen en een ex-ante webenquête uit te voeren, wordt elke leerling en stagiair de schepper van het meest geschikte onderwijscurriculum voor de ontwikkeling van de sociale economie.

Online platforms - vanwege de vele vormen en praktische toepassingen van sociaaleconomisch werk - bestaan er geen online platforms of tools die zich uitsluitend richten op de sociale economie. Desondanks kunnen verschillende bronnen waardevolle kennis opleveren. Sommige online platforms, zoals Coursera, edX of Udemy, bieden cursussen aan in economie, sociologie en bedrijfsmanagement die fundamentele kennis bevatten voor het begrijpen van de sociale economie. Zo vind je op edX een online cursus over economische democratie van de Universiteit van Edinburgh. Deze cursussen zijn gratis te volgen, maar als je betaalt, krijg je toegang tot meer functionaliteiten, zoals beoordeelde opdrachten en examens. Ze duren gemiddeld zes weken.

Onderzoekswebbsites - Het onlineplatform van de Europese Commissie, de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), de Wereldbank (WB), het Wereld Economisch Forum (WEF) en de agentschappen van de Verenigde Naties (VN) biedt een schat aan informatie, onderzoeken en rapporten over de sociale economie, inclusief concrete maatregelen ter ondersteuning van de sociale economie, van de brainstorm over het arbeidsmarktbeleid tot en met de financiering door particuliere en publieke partijen (partnerschappen), met inbegrip van EU-fondsen.

Andere bronnen – sociale media - Zelfs de hoogste mondiale en Europese politieke documenten definiëren de huidige fase van "hoe de dingen werken". De sociale netwerken, werk- en chatgroepen die op sociale media rondgaan, vormen een uitstekende bron van informatie over wat er speelt in de huidige stroom van de ontwikkeling van de sociale economie. Platforms zoals LinkedIn, X (voorheen Twitter) en Facebook hebben groepen en communities die zich richten op de "what's-ups" van de sociale economie – als livestream voor toegang tot bronnen en snelle antwoorden op vragen.

Het is echter belangrijk om te onthouden dat een diepgaand begrip van de sociale economie in de Europese Unie vereist dat online 'vloeibaar zand'-leren wordt gecombineerd met 'goed gewortelde', met harde data bewezen academische studies, praktische ervaring en betrokkenheid bij de sector die momenteel binnen de structuur van EU-DG's ontstaat als nabijheidseconomie, ecosysteem van nabijheids- en sociale economie - goed gestructureerd en verankerd in de solide structuur van het EU-beleid via 'Een nieuwe industriële strategie voor Europa'.

5.10

De toekomst van banen (rapport 2023)

Na de succesvolle start van het beleid van de transitie van een lineaire economie naar circulaire productie- en consumptiemodellen, veranderen ook de arbeidsmarkten in individuele landen, en daarmee ook de eisen aan de kwalificaties, vaardigheden en kennis van de beroepsbevolking. In de meest ontwikkelde landen wordt groene transformatie geen apart onderwijsvak, maar een zogenaamde transversale vaardigheid, wat betekent dat een individu deze op verschillende momenten in zijn werk- en privéleven zal gebruiken. Het is daarom kennis als een waarde-instrument voor werk en privé, in overeenstemming met de grenzen niet van iemands monetaire inkomen voor werk, maar met de biologisch-ecologische grenzen van de geglobaliseerde wereld. Informatie en kennis die nodig zijn voor professionele groei op het werk worden verworven tijdens levenslang leren, terwijl leren gebaseerd is op waarde-transversale waarde-instrumenten.

Net zoals de invloed van de wereldbezitters, uitgedrukt in geld, afneemt door natuurrampen en externe milieueffecten, die astronomische schade en verliezen veroorzaken, neemt de invloed van consumenten van de jongste generaties, die zich existentieel bedreigd voelen door de klimaatcrisis, toe. Ze verzetten zich tegen de overconsumptiedrang van de meerderheid, zoals die in geïndustrialiseerde landen na de Tweede Wereldoorlog werd ervaren. Sterker nog, bedrijven staan onder druk om hun groene transitie te versnellen, aangezien iets meer dan 1 op de 4 volwassenen duurzaamheid als een van hun belangrijkste non-onderhandelbare criteria in een nieuwe baan beschouwt.

De wereldwijde verschuiving naar groene banen wordt ook bewezen door een analytisch document van het sociale netwerk LinkedIn, dat melding maakt van een wereldwijde community van 800 miljoen netwerkgebruikers die prioriteit geven aan termen als groene vaardigheden en banen, groen talent. (Global Green Skills Report 2022)

Het rapport laat een aantal interessante trends zien:

Groene vaardigheden en banen zijn dringend nodig om de groene transitie te ondersteunen. De meeste banen die groene vaardigheden vereisen, zijn geen traditionele groene banen. Vijf trends die de groene economie vormgeven: de vraag naar groen talent zal het aanbod binnenkort overtreffen.

De werving van groen talent verloopt sneller dan de totale werving

Momenteel is er een goede balans tussen de groene vaardigheden die nodig zijn

De snelst groeiende groene vaardigheden zijn zowel mainstream als opkomend

Het rapport stelt dat de oplossing voor de klimaatcrisis, die een exponentiële fase bereikt en zichzelf begint te voeden (een perpetuum mobile), de volgende bijkomende actie vereist van de belangrijkste belanghebbenden bij de cohesie van nationale bedrijven:

Beleidsmakers: bevorder groene vaardigheden en bereid de beroepsbevolking voor op de groene transitie

Bedrijfsleiders: investeer in het bijscholen van huidig en toekomstig groen talent

Wereldwijde beroepsbevolking: ontwikkel groene vaardigheden om verandering teweeg te brengen en te concurreren om de beste banen

Verschillende documenten van de VN, OESO, ILO, WEF en belangrijke internationale denktanks op het gebied van sociale economie vestigen de aandacht op het feit dat veranderingen op de arbeidsmarkt het gevolg zijn van verschillende factoren die het kader en de regels veranderen waarbinnen werknemers hun werk doen. Levenslang leren en omscholing moeten gemeengoed worden in de praktijk van werkgevers, terwijl een relatief rigide aanpak van creatieve en innovatieve combinaties van bestaand werk en permanente educatie binnen de bestaande beroepsbevolking blijft bestaan. Dergelijke modellen van werk en opleiding kunnen de weerstand van werknemers tegen onverwachte veranderingen versterken door hun flexibiliteit en vermogen om zaken te bekijken vanuit het perspectief van onderbreking of einde van de baan te vergroten.

5.11

Goed voor de planeet en goed voor de werknemers. Welke vaardigheden moet een werknemer hebben in de circulaire economie?

De circulaire economie is een wereldwijde uitdaging geworden voor alle landen ter wereld en alle continenten. De arbeidsmarkt in elk land vereist verschillende kennis en vaardigheden, voornamelijk afhankelijk van de economische volwassenheid van dat land. Wereldwijde documenten (CIRCULAR GAP MONITOR 2024) over wereldwijde circulaire transformatie verdelen landen op basis van hun economische ontwikkeling in:

Shift (Genieten van een welvarende, comfortabele levensstijl en presteren goed op sociale indicatoren, maar consumeren veel meer dan hun eerlijke deel aan materialen)

Zij MOETEN:

A) Gebouwde omgeving: Beloon markspelers voor investeringen in circulaire oplossingen en bedrijfsmodellen/Maak circulaire bouwprojecten een aantrekkelijke investeringsoptie/Dicht de kloof tussen arbeid en vaardigheden met een mix van onderwijs en beleid/

B) Productie: Stimuleer het ontwerpen van producten voor circulariteit: duurzaam en gemakkelijk te hergebruiken, repareren en recyclen. Gebruik prijzen en gemak om mensen aan te sporen tot een zelfvoorzienende levensstijl. Bevorder een culturele verschuiving door middel van onderwijs en wetgeving.

Groei (middeninkomenslanden zijn en blijven waarschijnlijk belangrijke productie- en industriële centra)

Zij MOETEN:

A) Voedselsysteem: Voer beleid in om voedzame keuzes te stimuleren en voedselverspilling te verminderen / Hervorm economische prikkels en regelgeving om regeneratieve landbouw en holistisch landbeheer prioriteit te geven / Geef boeren die zich bezighouden met regeneratieve landbouw macht en bescherming /

B) Fabricage: Verwijder belemmeringen voor het opschalen van circulaire productie met duidelijke en verplichte doelstellingen en afgestemde prikkels. Directe kapitaalinvesteringen en bevorder technologieoverdracht om groene technologie op te schalen. Ontwikkel een plan voor duurzame vaardigheidsontwikkeling voor de banen van morgen.

Bouwen (Lagere-inkomenslanden hebben over het algemeen moeite om in de basisbehoeften aan gezondheidszorg en onderwijs te voorzien)

Zij MOETEN:

A) Voedselsysteem: Investeren in klimaatmitigatie en -adaptatie vrijmaken / Boeren in staat stellen te investeren in innovaties om de landbouwproductie en -kwaliteit te verhogen / Toekomstbestendige vaardigheden garanderen met trainings- en vaardigheidstrajecten en inheemse, regeneratieve praktijken erkennen /

B Gebouwde omgeving: Creëer beleidsvoorwaarden die een circulaire waardeketen voor de gebouwde omgeving mogelijk maken. Stel lokale overheden in staat om met financiële en technische middelen te plannen en zich aan te passen aan circulariteit. Faciliteer arbeidsintensieve circulaire bouwoplossingen met vaardighedenontwikkeling en informele economische processen.

Afhankelijk van het land waar de aanvrager van de circulaire transitie woont, kan hij de belangrijkste prioriteiten bepalen om de sociale en ecologische veerkracht van zijn land te waarborgen. Vervolgens kan hij, in samenwerking met zijn omgeving, de procedures en inhoud van het onderwijs definiëren die worden aanbevolen door de belangrijkste kennispanels op het gebied van circulaire transformatie wereldwijd: De beroepsbevolking vanuit het perspectief van het creëren van circulaire banen in:

- **Circulaire kerntaken (prioriteit geven aan regeneratieve hulpbronnen, behouden en ondersteunen wat er al is, afval gebruiken als hulpbron)**
- **Het mogelijk maken van circulaire banen (het bedrijfsmodel heroverwegen, ontwerpen voor de toekomst, samenwerken om gezamenlijke waarde te creëren, digitale technologie integreren) en**
- **Indirect circulaire banen ("Indirect circulaire banen zijn banen die indirect de circulaire economie ondersteunen. Deze banen komen voor in andere sectoren die geen directe rol spelen in het bevorderen van de transitie naar de circulaire economie, maar wel circulaire strategieën kunnen toepassen"). (Monitor Circulaire Banen)**

De belangrijkste informatie voor de dragers van de transformatie van een lineaire naar een circulaire economie in het geval van het CIRcular City project zijn juist de landen die als SHIFT = ontwikkeld worden genoemd.

In SHIFT - de meest industrieel ontwikkelde landen ter wereld.

Bedrijfseigenaren en gekwalificeerde medewerkers krijgen onderwijs over het produceren van producten in de circulaire economie, voornamelijk als onderdeel van de reguliere formele opleiding. Omdat hooggekwalificeerde werknemers veel informatie moeten verwerken voor hun eigen expertise, moet onderwijs over de circulaire economie volledig aansluiten bij de informatie die direct verband houdt met de productie van de werknemer en zijn bedrijf. We hebben het hier over de permanente educatie van het bedrijfsmanagement (de zogenaamde 'white collars') en de opleiding van het productiepersoneel (de zogenaamde 'blue collars'). Van managers wordt verwacht dat ze zelf gemotiveerd zijn voor permanente educatie, wat de concurrentiekracht van het productiebedrijf kan helpen waarborgen.

De enorme materiaalvoorraad is al toegewezen aan de materiële sector – het vertegenwoordigt een groot potentieel voor het creëren van nieuwe banen, met name voor laaggeschoolde en sociaal en gezondheidsachtergestelde groepen. Recycling, hergebruik en herbestemming, in hun context van de sociale economie die werken met financiële en wettelijke steun van de overheid, kunnen, met creatieve inventiviteit en de motivatie van managers, nieuwe waarden creëren uit producten die in een lineaire economie al op de vuilnisbelt zouden zijn beland.

In de meest ontwikkelde landen ter wereld gaat het vooral om het afremmen van de consumptie, die het meeste industriële afval genereert – geen biologisch afval dat kan terugkeren naar de biocyclus van de natuur – afval. De strategieën hergebruik, recycling, herfabricage, herbestemming en herontwerp vormen de meest effectieve circulaire strategieën voor het creëren van industriële, maar ook micro-ondernemingsgerichte circulaire banen. En tot slot kunnen deze banen zelfs door laaggeschoolde arbeidskrachten worden gecreëerd – ongeacht de reden waarom het individu tot deze groep is toegetreden (sociaal, sociaal, gezondheidsbedreigd en uitgesloten).

In de meest ontwikkelde landen ter wereld ontwikkelden zich in de periode na de Tweede Wereldoorlog de meest agressieve vormen van privébezit, met een buitensporige invloed op het politieke bestuur van het land. Dit leidde tot onevenredige welvaart voor een klein deel van de samenleving en oneerlijke modellen voor de verdeling van publieke goederen en diensten. Juist in deze landen vertegenwoordigt de overgang naar eerlijkere vormen van delen en herverdelen een enorm potentieel voor sociaal-economisch beleid.

De overgang van een lineaire economie naar een circulaire economie is een politieke agenda die is omgezet in concrete maatregelen voor alle onderdelen van de samenleving - industriële producenten, onderwijsinstellingen, administratief management van natiestaten, en in de huidige praktijk, sinds de goedkeuring van de Closing the Loop Directive, de belangrijkste agent van popularisering en uitbreiding van deze agenda in de hele samenleving - niet-gouvernementele organisaties en wereldwijde milieuactiviteiten en -bewegingen. De staat van het wereldwijde circulaire bestaan is gemeten sinds 2018 (9,2%) en in 2024 bevestigde het een neerwaartse trend op het niveau van 7,2%. Als de resultaten van deze transformatie momenteel onvoldoende lijken, is het noodzakelijk om rekening te houden met het feit dat de industriële productie van de eeuw opereert in een lineaire economie. Inspanningen die begonnen met het initiatief van de conferentie in Rio de Janeiro in 1992 als "Een nieuwe blauwdruk voor internationale actie op het gebied van het milieu" zijn slechts tientallen jaren oud.

In 2024 stelde het Circularity Gap Report voor het eerst mensen aan het werk en het behoud van hun banen centraal in het monitoren van de jaarlijkse ontwikkeling van de circulaire transformatie van de wereld. Het rapport onderzoekt de banen en vaardigheden die de circulaire transitie stimuleren, boven de prioriteit van het bereiken van de jaarlijkse pieksnelheid. "Dit onderwerp moet de hele samenleving doordringen - veel factoren – zoals beleid, financiën, onderwijs, migratie en de huidige economische situatie – beïnvloeden de levensstandaard van mensen en de arbeidsmarkt."

Het is noodzakelijk om rekening te houden met het feit dat puur technologische oplossingen voor de introductie van circulaire praktijken ook kunnen betekenen dat bestaande banen verdwijnen, wat de potentie heeft om ontevredenheid te veroorzaken bij gewone werkende mensen met oplossingen die de duurzaamheid van het milieu waarborgen, waardoor een dergelijke verandering werkende mensen in staat kan stellen om na te denken over het milieu, over zichzelf en de wereld. Circulaire oplossingen moeten eerst rekening houden met de duurzaamheid van werk voor het individu - in deze context is het noodzakelijk om de bestaande vaardigheden vast te leggen en tegelijkertijd het beslissende belang van atypische vormen van werk - tijdelijke, flexibele of informele bijvoorbeeld banen - en gezien de wisselwerking sociale gelijkheid en genderdynamiek die de resultaten van fatsoenlijk werk beïnvloeden. De circulaire transitie moet een positief effect hebben op de arbeidsmarkt door nieuwe banen te bieden, ook in het kader van de wereldwijde herverdeling van waarde en kansen, zodat het verlies aan banen, met name in het mondiale zuiden, draaglijk is voor de inhaaleconomieën van de wereld.

De belangrijkste circulaire sectoren die kunnen profiteren van lokale, vernieuwde historische vaardigheden en kennis:

CIRCULAIR BOUWSYSTEEM - er is een enorm potentieel voor revitalisering en wetenschappelijke en technische innovaties van originele, natuurvriendelijke oplossingen - een groot potentieel, aangezien oplossingen gebaseerd op traditionele en historisch regionaal verankerde bouw veel ruimte bieden voor de ontwikkeling van groene beroepen. Bij het opbouwen van vaardigheden en nieuwe takken van de groene transformatie is de ontwikkeling van educatieve instrumenten van de overheid te verwachten, die openstaan voor migranten uit derde landen.

CIRCULAIRE VOEDSELSTYSTEMEN - Groeiende economieën hebben een enorm potentieel om de aantrekkelijkheid van regeneratieve landbouw en bio-economische modellen te vergroten, aangezien ze de grote bevolkingsmigratie tussen platteland en stedelijke centra nog niet hebben voltooid. Door de traditionele mogelijkheid om op het platteland te wonen te combineren met het historische besef van duurzame landbouw, moet dit worden gecombineerd met het zeer productieve wetenschappelijke en technische potentieel dat toegankelijk wordt gemaakt door nieuwe vormen van sociaal ondernemerschap voor brede lagen van de plattelandsbevolking. Tegelijkertijd kan er preventief afzien van de consumptie van fastfood en de verspilling ervan. Het behoud van diversiteit in eigendomsvormen en de omvang van de boerderij kan monocultuur en macrolandbouw voorkomen, ongeacht de lokale biodiversiteit en de seizoensgebondenheid van de lokale voedselketen. Bovendien is de lokale beroepsbevolking die betrokken is bij korte "Farm2Fork"-toeleveringsketens gemotiveerd om kwaliteit te produceren en haar regionale merk te vermarkten. Deze centra fungeren ook als centra voor innovatie en baanbrekende technieken om voedselverlies te verminderen en afval te transformeren. Bovendien zorgt de nadruk op lokale en seizoensgebonden voeding ervoor dat voedselverlies, emissies en milieueffecten veel lager zijn.

Naast de taken die direct verband houden met de groei van de circulariteitsindex in ontwikkelde landen, is er nog een specifieke taak: de export en internationalisering van de beste oplossingen en op kennis gebaseerde niet-financiële activa naar ontwikkelingslanden (GROW-landen) en lage-inkomenslanden (BUILD-landen). Het is niet denkbaar dat deze landen de komende decennia en eeuwen dezelfde ontwikkeling naar overmatige consumptie zullen overwinnen, op basis waarvan ze zullen transformeren tot circulair duurzame landen. Het is daarom duidelijk dat het belang van niet-gouvernementele humanitaire en ontwikkelingsdiensten wereldwijd zal toenemen. Het onderwerp van de export van gefinancierde projecten moet echter de overdracht zijn van de beste circulaire praktijken uit ontwikkelde landen naar andere delen van de wereld – waar ook een geschikte politieke situatie voor samenwerking en coöperatie bestaat.

Referenties over het onderwijzen van circulaire economie

- Bund-Länder-Kommission [Duitse Commissie van de federale overheid en de deelstaatregeringen] (1998) 'Onderwijs voor duurzame ontwikkeling. Een kader', Materialen over onderwijsplanning en onderzoeksbevordering, nummer 69.
- CE Initiative Deutschland (red.) (2021) CE-routekaart voor Duitsland (update december 2021), München en Londen.
- Destatis [Duits Federaal Bureau voor de Statistiek] (2023) Integratie van 'wereldburgerschapsonderwijs' en 'onderwijs voor duurzame ontwikkeling' in het onderwijssysteem.
- Europese Commissie (2014) Op weg naar een CE: een afvalvrij programma voor Europa, Brussel.
- Europese Commissie (2015) Closing the Loop – Een EU-actieplan voor de CE, Brussel.
- Europees Milieuagentschap (2019) 'Textiel in de circulaire economie van Europa', Briefing nr. 10.
- Holst, J., Singer-Brodowski, M., Brock, A. & de Haan, G. (2023) 'Monitoring SDG 4.7: Beoordelen van onderwijs voor duurzame ontwikkeling in beleid, curricula, training van docenten en studentenbeoordeling (input/indicator)', Duurzame Ontwikkeling, 1-16. <https://doi.org/10.1002/sd.2865>.
- Järvinen, L. & Sinervo, R. (2020) 'Hoe creëer je een nationale routekaart voor CE? Een gids om de verandering te realiseren', Sitra Studies, 170.
- Kirchherr, J. & Piscicelli, L. (2019) 'Op weg naar een onderwijs voor de CE (ECE): vijf onderwijsprincipes en een casestudy', Resources, Conservation & Recycling, 150: 104406.
- Kirchherr, J., Piscicelli, L., Bour, R., Kostense-Smit, E., Miller, J., Hulbrechtse-Truijens, A. & Hekkert, M. (2018) 'Belemmeringen voor de CE: Bewijs uit de Europese Unie (EU)', Ecological Economics, 150: 264-272.
- Kirchherr, J., Reike, D. & Heggert, M. (2017) 'Conceptualisering van de CE: een analyse van 114 definities', Resources, Conservation and Recycling, 127: 221-232.
- Kirchherr, J., Urbinati, A., & Hartley, K. (2023) 'CE: Een nieuw onderzoeksveld?', Journal of Industrial Ecology, 27: 1239–1251. <https://doi.org/10.1111/jiec.13426>
- Korhonen, J., Honkasalo, A. & Seppälä, J. (2018) 'CE: Het concept en zijn beperkingen', Ecological Economics, 143: 37-46.
- Leipold, S. et alii (2023) 'Lessen, verhalen en onderzoeksrichtingen voor een duurzame CE', Journal of Industrial Ecology, 27: 6–18.
- Ludwig, V. (2022?), Transitie naar een circulaire economie: de rol van onderwijs van school naar universiteit, blogpost op het EPALe-platform, datum, beschikbaar op <https://epale.ec.europa.eu/de/blog/uebergang-zur-kreislaufwirtschaft-die-rolle-der-bildung-von-schule-bis-hochschule>.
- Ministerie van Scholen en Onderwijs van Noordrijn-Westfalen (Ministerie van Scholen en Onderwijs van Noordrijn-Westfalen, Duitsland) (2019) Richtlijn Onderwijs voor Duurzame Ontwikkeling, eerste editie, School in NRW nr. 9052, Düsseldorf.
- Pieroni, M.P., McAloone, T. & Pigosso, T.A.C. (2019) 'Business modelinnovatie voor CE en duurzaamheid: een overzicht van benaderingen', Journal of Cleaner Production.
- Rapp Nielsen, H. (2019) 'De hiërarchie van hulpbronnengebruik voor een duurzame CE', International Journal of Social Economics, 47(1): 27–40.
- Schäfer, M. (2022) 'Circular Economy', Gablers Wirtschaftslexikon, bijgewerkte versie van 19 mei 2022.
- Schöggli, J.-P., Stumff, L., en Baumgartner, R. J. (2020) 'Het verhaal van duurzaamheid en CE – Een longitudinaal overzicht van twee decennia onderzoek', Resources, Conservation & Recycling, 163.
- Silvennoinen, R. & Pajunen, N. (2019) 'Hoe je CE onderdeel kunt maken van het nationale onderwijssysteem – Tips uit Finland', Sitra-website (sitra.fi).
- Sitra (2016) 'Leading the Cycle; Finse routekaart naar een CE 2016-2025', Sitra Studies 121.
- Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (2015) 70/1. Onze wereld transformeren: Agenda 2030 voor duurzame ontwikkeling.
- Walker, A.M., Opferkuch, K., Lindgreen, E.R. et alii (2022) 'Wat is de relatie tussen CE en duurzaamheid? Antwoorden van koploperbedrijven die zich bezighouden met CE-praktijken', CE and Sustainability, 2: 731–758.
- Wereldcommissie voor economische ontwikkeling (1987) Onze gemeenschappelijke toekomst.

Referenties over sociale ondernemingen

AICCON, "RAPPORT - Onderwijs in de sociale economie in Italië", januari 2021.

Link: https://www.aiccon.it/wp-content/uploads/2021/11/D_31_ITALY_final_report_UPDATED.pdf Europese Commissie, "Sociale economie: Commissie stelt manieren voor om het volledige potentieel voor banen, innovatie en sociale inclusie te benutten", 13 juni 2023. Link:

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3188#:~:text=As%20part%20of%20today's%20proposals,provides%20social%20economy%20entities%20with Lioara Mariana Mudura, 2015. "De evolutie van het concept van de sociale economie in Europa", Annals of Faculty of Economics, Universiteit van Oradea, Faculteit Economie, deel 1(2), pagina's 728-734, december. Link: <https://ideas.repec.org/a/ora/journl/v1y2015i2p728-734.html>

Serres, C., De Moor, T., 2023. "Sociale ondernemingen in Nederland: Op weg naar meer institutionele diversiteit?". In: Peter, H., Vargas Vasserot, C., Alcalde Silva, J. (red.) The International Handbook of Social Enterprise Law. Springer, Cham. Link: https://doi.org/10.1007/978-3-031-14216-1_41 Social Economy Europe <https://www.socialeconomy.eu.org/the-social-economy/the-social-economy-in-the-eu/>

Social Economy Europe, "De sociale economie in Europa", 14 november 2023. Link: <https://www.youtube.com/watch?v=hTdISWt-CDw> Social Economy Europe, "SEE Jaarverslag 2023", juli 2024.

Link: https://www.youtube.com/watch?v=E0hD_syGZzA

Het rapport over de toekomst van banen 2023 <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2023/digest/>
Circularity Gap-rapport 2024 <https://www.circularity-gap.world/2024>

BEDANKT VOOR UW AANDACHT

